

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Kuram / İktisat

Richard Brenner - Michael Pröbsting

marksist kriz teorisi ve kredi krizi

İngilizce'den Çevirenler: Serkan Çakmak Şahin - Arkı Şen Toprak

Yordam Kitap

Bu kitap, İngiltere’de yayınlanan *Fifth International* (Beşinci Enternasyonal) adlı derginin 2008 yılında çıkan *The Credit Crunch: A Marxist Analysis* başlıklı özel sayısından derlenmiştir. Bugün için güncelliği azalmış birkaç kısa bölüm derlemeye alınmamıştır.

İngilizceden Çevirenler

Senem Çakmak Şahin - Aslı Şen Taşbaşı

Yordam Kitap: 137 ♦ **Marksist Kriz Teorisi ve Kredi Krizi** ♦ Richard Brenner - Michael Pröbsting

ISBN-978-605-5541-40-8 ♦ *Çeviri:* Senem Çakmak Şahin - Aslı Şen Taşbaşı

Düzeltilme: Doğan Ergün • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner

Birinci Basım: Eylül 2011 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan

© League for the Fifth International 2008; © Yordam Kitap, 2011

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul

T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09

W: www.yordamkitap.com E: info@yordamkitap.com

Baskı: **Pasifik Ofset**

Baha İş Merkezi

Haramidere - İstanbul

Tel: 0212 412 17 77

iktisat

MARKSİST KRİZ TEORİSİ VE KREDİ KRİZİ

İÇİNDEKİLER

I. KISIM

KARL MARX'IN KRİZ TEORİSİ: GENEL BİR BAKIŞ / *Richard Brenner*

Aşırı birikim ve kriz –genel açıklama	12
Marx'ın kâr oranlarının düşme eğilimi yasası	18
Karşı koyucu eğilimler	26
En önemli yasa	31
Sömürü oranı ve kâr oranı	33
Değişmez sermayenin değersizleşmesi	38
Marx'ın yasası ve 2008 krizi	43
Kapitalist çevrim	44
Kapitalist çevrimin safhaları	47
Sonuç	54

II. KISIM

EMPERYALİZM VE KAPİTALİZMİN ÇÖKÜŞÜ / *Michael Pröbsting*

Lenin'in emperyalizm tanımı	62
Bugünkü emperyalizm	70
Hasıla artışlarında düşüş	73
Sermayenin organik bileşiminin büyümesi	78
Karşı Koyucu önlemler	81
İşçi sınıfına ekonomik düzeyde saldırı	82
Sermayenin tekelleşmesi ve küreselleşme	87
Asalaklık, spekülasyon ve borçlar	91
Yarı-sömürge dünyanın artan yağmalanması	95
Amerikan hegemonyasının aşınması	98
Sonuç	106
Ek: ÜRETİCİ GÜÇLER NEDİR?	113
Üretici güçlerin yıkıcı güçlere dönüşmesi	115

III. KISIM

KREDİ KRİZİ 2007-08 / *Richard Brenner*

KREDİ KRİZİ VE KAPİTALİST KRİZ	119
Temmuz: Kredi krizi başlıyor	120
Ağustos: Merkez Bankaları harekete geçiyor	122
Fallarda ABD için durgunluk mu görünüyor?	123
Konut geri alımlarının ve durgunluğun faturasını kim ödeyecek?	125
KÜRESEL KREDİ KRİZİ KÜRESELLEŞMENİN KRİZİNE Mİ YÖNELİYOR? ..	127
Konut sektöründeki balondan kredi krizine	130
Şirket borçları	134
Perspektifler	138
KARL MARX VE KREDİ KRİZİ	144
Spekülatörlerin yükselişi	146
Kredi, spekülasyona nasıl yol açar?	148
Para tacirleri	150
Emperyalizm ve geçiş	151
Mevcut kriz	152
BANKA KRİZİ DERİNLEŞİYOR	154
Geçmiş	158

IV. KISIM

KÜRESELLEŞME VE YENİ UZUN DALGA EFSANESİ / *Richard Brenner*

Ekonomik yükselişin kâhinleri	181
Uzun dalganın uzun yürüyüşü:	
Mandel' den Harvey ve Jeffries'e	189
Küreselleşme döneminin çelişkili doğası	204

I. KISIM

KARL MARX'IN KRİZ TEORİSİ:
GENEL BİR BAKIŞ

Richard Brenner

Bugünkü finansal kriz –en azından ilk bakışta– Marksist sermaye birikim ve çöküş teorisinin çarpıcı bir doğrulaması olarak görünmektedir. Marx, ekonomi politik üzerine yazılarında kapitalist üretim tarzında sermaye birikimi sürecinin, sermayenin ‘aşırı birikimine’ yol açtığını, yeterli kâr karşılığı yatırılabilirliğinden daha fazla sermayenin egemen sınıfın ellerinde toplandığını ileri sürer. Yatırımcılar, sermayenin dolaşımını kesintiye uğratabilecek ölçüde kredileri geri çektikleri veya faizleri yükselttikleri için bu durum, mali sistemde eninde sonunda bir krize yol açar. Kriz, kredi borçlarının tahsili imkânsız kabul edilerek silinmesinden, hisse senetlerinin değer kaybetmesinden ve para birimlerinin değer kaybetmesine izin verilmesinden enflasyonun tırmanmasına (paranın devalüasyonuna), işletmelerin kapanmasına, ücretlerin düşmesine ve sonunda işsizliğin artışına kadar çok çeşitli biçimlerde sermayenin değersizleşmesine sebep olur.

2007-2008’de ABD ve dünya finans sisteminde olup bitenleri açıklıyor görüldüğü için ve ayrıca sadece bir durgunluğun yaklaştığını değil, ama aynı zamanda bu tür olayların sistemsel olduğunu, yani kapitalist sistemin doğasından kaynaklandığını ileri sürdüğü için Marx’ın teorisine ilginin yeniden canlanması beklenebilir. Burjuva ekonomi teorisinin, kriz için anlamlı bir alternatif açıklama önermekte tamamen başarısız kalması, Marx’ın incelenmesini daha fazla teşvik edecektir. Bu makale, bu gerçeği unutmadan ve kesinlikle 2007-2008 finansal krizi göz önünde tutularak yazılmakla birlikte Marx’ın kriz teorisine bir giriş sunmayı amaçlamaktadır. Krizin, kârlılığın bir sonraki krizini yaratan daha yüksek emek üretkenliği elde etme çabası sonucu or-

taya çıktığı ve bunun canlı emek sömürsünün, yani sermayenin özünün bir fonksiyonu olduğuna dair Marx'ın temel görüşüne geçmeden önce, çok kısa bir genel açıklama sunarak başlayalım. Marx'ın savına karşı ortaya atılan başlıca itirazları inceleyeceğiz ve daha sonra Marx'ın ekonomik çevrim analizinin bir özetini sunmak ve krizlerin gerçek dünyada gerçekten ortaya çıkma biçimlerini açıklamak için daha somut tarzda Marx'ın teorisine başvuracağız.

Aşırı birikim ve kriz –genel açıklama

Marx'ın kriz teorisi, emek değer teorisine dayanır. *Kapital*'in ilk cildinde açıkladığı gibi tüm metaların, bir kullanım değeri, bir de mübadele değeri vardır. Kullanım değerleri, niteliksel olarak birbirlerinden farklıdırlar ve bu yüzden ortak bir birimle ölçülemezler. Ancak her birinin başka metalarla değiştirilmesi gerekir. Bu, hem niceliksel olarak ölçülebilir nitelik taşıyan, hem de ortak bir birimle ölçülebilir olan ortak bir bileşeni gerektirir. Bu, emek-zamana bağlı olan değerdir. Metaların değeri, üretimleri için harcanan ortalama emek-zamanı (toplumsal olarak gerekli emek-zamanı) tarafından belirlenir. Metaların birbirleri ile değişimi bu ortalama değer üzerinden gerçekleştirilir. Bu, emekçi sınıfının sahip olduğu ve satabildiği tek meta olan emek gücü metası için de geçerlidir. Emek gücü, diğer tüm metarlardan farklıdır. Çünkü üretim esnasında tüketilirken gerçekten değer kazandıran tek metadır. Bunun nedeni, emek gücünün, diğer metalara –örneğin ham maddelere– uygulandığı zaman onlara, değer ölçüsü olan emek-zaman katmasıdır.

Emek gücü işçi sınıfı kitlesinin sahip olduğu ve satabildiği tek meta ise, o zaman bunun değeri nedir? Diğer metalar gibi, emek gücünün de değeri, üretimi için gerekli emek-zaman ile belirlenir. Emek gücü için bu değer, kabaca, emek gücünü yeniden üretmek için gerekli olan malların değeri, yani işçiyi canlı tutmak ve bir sonraki gün çalışmak üzere işe dönmelerini sağlamak, herhan-

gi bir ülkede işçi sınıfı tarafından ulaşılan genel kültür seviyesinde veya civarında yaşamak için gerekli değerdir. Varlığını devam ettirmeniz için normalin ne olduğuna dair beklentiler farklı toplumlarda değişkenlik gösterir: Bu yüzden Detroit'teki bir işçi ile Mumbai'deki bir işçinin emek gücünü yeniden üretmek için gereksinimler ve beklentiler farklıdır. Ekonomik gelişme karşısında bu durum doğal olarak değişmeye başlasa da emek gücünün değeri, bazı ülkelerde bu nedenle diğerlerinden daha düşük olur.

Ücretleri, emek gücünün değeri belirler. Nihai olarak, emek gücünün değeri, ürünün kendi değerine değil, emekçinin yeniden üretiminin maliyetine bağlıdır. Bu nedenle işgünü iki kısma ayrılmış gibi düşünülebilir. İlk kısım, bir işçinin, kendi emek gücünü yeniden üretme maliyetine eşit bir değeri ürettiği süre olan *gerekli emek-zamandır*. Bu süre bir iş gününün toplam uzunluğundan çok daha kısa olabilir. İş gününün diğer kısmı *artık emek-zamanıdır*. Bu, *artık değer*in üretildiği iş gününün ödeme yapılmayan bölümüdür. Artık değer, kârın kaynağını oluşturur.

Gerekli emek-zaman, iş gününün sadece bir parçasıdır. Dolayısıyla emek gücünün değeri, işçinin üretilen ürüne kattığı değerden daha azdır. İkisi arasındaki fark, artık değerdir ve kapitalistin kârını oluşturur. *Emek gücü metasının artık değer üretmesinin nedeni, işçinin emek-zamanın bir kısmına ödeme yapılmamasıdır*. Kapitalist, sermaye birikimi sürecinde daha kısa sürede daha fazla üretim yapılmasını sağlamak için emek üretkenliğini artırır. Bunu yapmanın en belirgin ve en yaygın yollarından biri, yeni ve daha gelişmiş makinelerin kullanımıdır. Bu, ortalama bir işçinin kendi başına ürün üretmesi için gerekli olan zamanı azaltır. Böylece bir ürün üretmek için geçen ortalama emek-zamanı düşer. Bu, metanın değerinin düşmesi anlamına gelir. Bu yeni sistemi ilk getiren kapitalist, yeni ve daha ucuz olan metaları, eski fiyattan veya bu fiyata yakın bir düzeyde satıyorsa hesapta olmayan bir kâr elde eder.

Artık verili bir zamanda daha fazla ürün üretilmektedir ve bu durum, işçinin, zorunlu yaşam masraflarını karşılamaya yetecek kadar değer yarattığı süreyi kısaltır. Bu, iş gününün *gerekli emek-zamanı* oluşturan kısmının azalması anlamına gelir. Belirli bir güne oranla gerekli emek-zamanı azalır ve artık değer zamanı artar. Buna bağlı olarak da kapitalistin kârı artar. Bu nedenle kapitalist sistemin üretimde kullanılan teknoloji düzeyini yükselterek emek üretkenliğini artırmaya yönelik temel bir güdüsü vardır. Marx'ın terminolojisiyle, değişmez sermayenin (bununla makineler ve ham maddeler kastedilmektedir) değişir sermayeye (bununla canlı emek kastedilmektedir) oranını artırmaya yönelik bir güdü vardır.

Bu durum, kısa vadede kâr kitlesini artırır, ancak eninde sonunda aynı işi yapan diğer kapitalistler aynı sistemi benimseyecekler (veya iflas edecekler) ve böylece rakiplerinin kısa vadeli avantajlarını ortadan kaldıracaklardır. Aynı zamanda, çok önemli bir durum ortaya çıkmıştır. Kapitalistin makine ve ham maddeye ayırdığı yatırımlara oranla, canlı emeğe yönelik yatırımları düşmüştür. Yine Marx'ın terminolojisini kullanırsak, değişir sermayeye oranla değişmez sermaye artmıştır. Marx, bu olguya *sermayenin organik bileşiminin* artması demektedir.

Kapitalizmin bu özelliğinin, kâr yaratma sistemi açısından önemli sonuçları vardır. Marx, kârın kaynağının, artık değer olduğu ve artık değer, işçinin ödenmeyen emek-zamanı olduğunu ısrarla vurgular. Sadece işçi kâr üretebilir. Bu, kapitalistin yalnızca değişir sermaye yatırımlarının kâr yaratabileceği anlamına gelir. Değişmez sermaye, yani makineler, binalar ve ham maddeler, daha önce zaten ücretli emek tarafından üretilmiştir: Üretimde harcanan artık emekten kaynaklanan kâr, üretim zincirinde kapitalist tarafından zaten cebe atılmıştır. Değişmez sermaye, ürünlerle, daha önce varolmayan ilave bir değer eklemeyen –sadece yavaş yavaş yıpranarak değer kaybederken yeni ürüne kendi değerini aktarır. Yeni değer yaratan sadece gerçek işçilerdir, değişir sermayedir.

Bunu daha iyi açıklamak için mikrodalga fırın üreten bir fabrikayı ele alalım. Fabrikaya yeni teknoloji –bir dizi yeni montaj hattı makinesi– getirildiğini ve bu teknoloji sayesinde bir saatte aynı emek gücüyle daha çok fırın üretilebildiğini (emeğin üretkenliğinde bir artış olduğunu) düşünelim. Her üründe cisimleşen toplumsal olarak gerekli emek-zamanı azalır –her fırının değeri, rakip fabrikaların ürettiği fırınların genel değerine oranla düşer– ve bu yüzden fabrikanın sahibi olan şirket, rakiplerine kıyasla daha fazla kâr elde eder. Yeni teknoloji, değer üretimini artırmış *gibi görünür*, oysa sadece yeni makineleri üreten emek tarafından yaratılan değeri aktarmıştır. Zaman geçtikçe, yeni makineler, yani değişmez sermaye, değerlerini, yavaş yavaş yıpranarak değerlerini kaybetmek suretiyle aktarırlar. Süreç, fabrikada yeni teknoloji –yani yeni değişmez sermaye– getirerek emek üretkenliğini artırmaya yönelik değişmez bir güdüyle tekrarlanarak devam eder. Ancak bu süreç sadece mikrodalga fırın üreten tek bir fabrikada meydana gelmez, emek üretkenliğini artıran makineyi yapan fabrikanın da dahil olduğu tüm kapitalist üretimde gerçekleşir. Bu, yeni değer yaratan tek faktörün değişir sermaye olmasına rağmen, değişmez sermayenin değişir sermayeye oranla artması kapitalizmde genel bir eğilimi ifade eder.

Bu yüzden kapitalistin değişir sermayeye (canlı emek) yönelik yatırımı, kapitalizm koşulları altında olması gerektiği gibi değişmez sermaye yatırıma oranla düşerse, kâr yaratan yatırım oranının düşmesi gerekir. Gerek makinelerde, fabrikalarda, vb. sabit sermaye, gerekse ham maddeler ve yarı mamul bileşenler gibi *dönen* öğeler biçiminde bulunan değişmez sermayenin büyümesi, canlı emeğe oranla artar. Bu durum, *kâr oranının düşme eğilimine* yol açar. Kâr *oranı*, kapitalist üretim safhasında üretilen kâr *kitle-si* değil, ama yatırım düzeyine *oranla* kâr kitesidir. Kâr oranı düştüğü için kâr kitlesinin mutlaka azalacağına dair bir düşünce asla doğru değildir. Aslında üretkenlik artışlarının, üretim ölçeğini genişleterek kâr kitlesini artırması beklenir, ama bunu sadece değişir

sermayeye oranla değişmez sermayeyi yükselterek gerçekleştirirler. Böylece, üretkenlik arttıkça, kâr *oranı* düşecektir.

Gayet iyi bilindiği gibi kapitalist üretim sınai çevrimlere bağlıdır. Sınai çevrimler, üretim ve ekonomik faaliyetlerin arttığı ve azaldığı aşağı yukarı 7-10 yıllık dönemlerdir. Çevrimlere daha sonra detaylı olarak bakacağız, ancak bu aşamada, genel terimlerle basit bir yapıyı gözlemleyebiliriz. Sınai çevrimin genişleyici veya yükselme evresinde, kâr artışı yaşanır ve gerçekten kâr oranı yükselir, ancak çevrimin tamamı açısından bakıldığında kâr oranının düşme eğilimi kendisini gösterir. Belli bir noktada, yatırımın bir sonraki aşaması, yatırım yapmaya geçecek kadar yeterli kârı yaratamaz. Kâr oranları düştükçe, büyük yatırımcılar sermayelerini belli üretim alanlarından çekerek, iş bırakmalara ve devirlere sebep olurken, bir taraftan da finans sisteminden geri çekilen sermaye, kredi krizine yol açar. Alınan krediler karşılığında talep edilen yüksek faiz oranları, iflasları ve diğer birtakım kredi sorunlarını beraberinde getirir. Yakıt ve yiyecek fiyatları yükselirken, yoksul ülkelerde yiyecek sıkıntısına bağlı ayaklanmalar, ücret için grevler ve tüm dünyada işçilerin yaşam standartlarında düşüş ortaya çıkar.

Kâr oranları üzerindeki bu baskı, *sermayenin aşırı birikiminin* kaynaklanır. Kâr oranları en fazla sermayenin organik bileşiminin yüksek olduğu sektörlerde (değişmez sermayenin değişir sermayeye oranının en yüksek olduğu, aynı zamanda en yüksek üretkenliğe sahip olan sektörler) baskı altında olduğundan, kâr oranları göz önünde tutulursa daha fazla yatırım yapmanın uygulanabilir olmadığı anlaşılır. Bu durum, sermaye için çılgınca alternatif satış kanalları aramayı zorunlu kılar. Aşırı birikim süreci, sermayenin, düşük teknoloji seviyesinden dolayı daha yüksek kâr oranlarının söz konusu olduğu düşük ücret ekonomilerine *ihracına* yol açar. Bu durum, sermayeyi, *hisse senetlerine* ve (bankaların bugün yüz milyarca dolar tutarında tahsili imkansız kabul ederek sildikleri paketlenmiş mortgage borçları gibi) daha karmaşık

finansal araçlara, ticari *emlak spekülasyonuna*, sistemin devamını sağlayabilmek için her zamankinden daha pervasız *kredi* kullarımlarına mecbur eder. En sonunda gerçek metaların temel değeriyle ilgisi olmayan *fiktif sermayenin* çok değişik biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açar.

Bu etkenlerin, kâr oranlarının düşme eğilimini dengelediğini anlamak önemlidir. Marx, bunlara kâr oranının düşme eğilimine engel olan veya bu eğilimi geciktiren *karşı koyucu eğilimler* adını verir. Ancak bu karşı koyucu eğilimlerin hiçbirinin kâr oranlarının düşüşünü sonsuza dek engelleyemeyeceğini ısrarla vurgular; göreceğimiz gibi, bu eğilimler nihai hesaplaşmayı sonsuza kadar erteleyemezler. Sermayenin aşırı birikimi, sınai çevrimin canlanma evresinin, *krizle* sonuçlanan bir *spekülatif ateşe* dönüşeceği anlamına gelir. Yüksek getiri elde etme varsayımıyla ödünç verilen paranın, tahmin edilenden çok daha düşük bir değeri olduğu ortaya çıkar. Banka kredileri ve karmaşık finansal araçlar toplu olarak aşırı değerlendirildiği için *kredi krizi* patlak verir. Sermayenin dolaşım süreci birden durur; sistem bir çeşit kalp krizine tutulmuş gibi görünür.

Sermayenin travmatik *değersizleşme* süreci bunun ardından gelir. Kapitalistler, maliyeti kimin yükleneceği konusunda kendi aralarında kavgaya başlarlar. Bu mücadele, soyut planda veya sadece kağıt üzerinde veya dünyanın her yerinde eşit olarak aynı hızda meydana gelmez. Bu, gerçek mekânlarda ve gerçek zamanda patlak veren karmaşık bir süreçtir. Para birimleri (tıpkı doların bugün içinde bulunduğu durum gibi) devalüe edilir; krediler kesilir (kredi krizi); sadece kâr oranlarında değil, kâr toplamında da düşüş yaşanır (kâr uyarıları); patronlar 'aşırı' kapasitelerini nasıl satıp eritebileceklerini düşünmeye başlarlar. Değersizleşme sürecinin etkileri, talep ve üretim sözleşmelerine darbe vurarak işsizlik oranında keskin bir artışa neden olur ve kriz, yerini durgunluğa bırakır. Sonuç itibarıyla, krizin ve durgunluğun ne kadar süreceği ve derinliği çeşitli jeo-politik faktörlere bağlıdır. Kapitalistlerin ucuz tesis, makine ve işçilere tekrar yatırım yap-

maya başlamalarıyla birlikte bir iyileşme dönemi başlar. Çevrim yeniden başlar.

İyileşmenin ne kadar güçlü veya zayıf olacağı, kriz ve durgunluğun ne kadar çabuk tekrarlanacağı, egemen kapitalistlerin, krizin bedelini, daha zayıf kapitalistlere, her şeyden önemlisi işçi sınıfına ödetmede ne ölçüde başarılı olduğuna bağlıdır. Bu, krizin şiddetli olması halinde sermayenin ne kadar değersizleştiğine veya ne kadar tahrip olduğuna bağlıdır.

Marx'ın kâr oranlarının düşme eğilimi yasası

Gördüğümüz gibi, kapitalizm, üretim tekniklerini sürekli olarak kökten değiştirerek, her üretim kolunda tanım gereği en rekabetçi olan bazı işletmelerde emek üretkenliğini artırır. Eğer varsayımsal olarak bugünkü gerçek toplumsal üretim ilişkileri (kapitalizm) dikkate alınmazsa, gelişen teknoloji ve artan emek üretkenliği, doğal olarak çalışma süresinin azalmasına neden olur. Makineleşme, işçinin, kaskatı bir işbölümü tarafından sıkıştırılan bir yarı köleden, üretimin, dağılımın ve tüketimin daha geniş alanlarının planlanma ve denetimine (sosyalizm) katılacak şekilde mecburi iş gününün süresinin aşamalı ve sürekli kısaltılmasıyla muktedir bir insana dönüşmesine yardımcı olur. Bununla birlikte üretici güçlerin bu gelişmesine gerçekten eşlik eden toplumsal üretim ilişkileri, henüz gerçekleşmemiş bu eğilime engel olur, sınırlar ve baskı altında tutar.

En soyut analiz düzeyinde sermaye, kendiliğinden büyüyen değerdir: Sermaye, kendiliğinden büyüme sürecinde farklı biçimlerden geçer. Sermaye, kârla birlikte geri döner; daha sonra sadece daha fazla kâr getirmek için yeniden yatırılır. İlave değer (kârın) birikmesi için ödenmemiş emeğe (artık değere veya 's'ye) el konulmasına güvenir ve bu fazlalık, makineler veya ham maddelerden değil, sadece canlı emekten kaynaklandığı için kapitalistin, emek tasarrufu sağlayan teknoloji getirmekle ortalama bireysel çalışma süresi anlamında 'emeğin' veya emekçi nüfusun tama-

mı üzerine düşen yükün azaltılmasıyla değil, ama emek harcamalarının, yani kendi emek *malîyetlerinin* düşürülmesiyle bağlantısını kurması zorunludur. Bu yüzden kapitalizmde artan emek üretkenliğinin net etkisi, Marx'ın ifade ettiği gibi, işçilerin sömürülmesini azaltmak yerine artıracak biçimde, canlı emeğin emek sürecinden çıkartılmasıdır:

Bu üretim tarzı, değişmeyen sermayeye kıyasla, değişen sermayede gitgide nispi bir azalma, ve dolayısıyla toplam sermayenin organik bileşiminde sürekli bir yükselme yaratır. Bunun doğrudan sonucu, aynı ya da hatta artan bir emek sömürü derecesinde, artı değer oranının sürekli düşme gösteren bir kâr oranı ile temsil edilmesidir. (Bu düşmenin kendisini niçin mutlak bir biçimde değil de, artan bir düşme eğilimi şeklinde gösterdiğini daha ileride göreceğiz.) Bu nedenle, genel kâr oranındaki bu sürekli düşme eğilimi, tam da emeğin toplumsal üretkenliğindeki sürekli gelişmenin, kapitalist üretim tarzına özgü bir ifadesidir. Bu, kâr oranının, başka nedenlerle geçici olarak bir düşme gösteremeyeceği anlamına gelmez. Böylece, kapitalist üretim tarzının niteliğinden hareket edilerek, bu üretim tarzının gelişmesiyle birlikte, genel ortalama artı değer oranının kendisini, düşen bir genel kâr oranı ile ifade etmek durumunda kalması, mantıki bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış oluyor. Çalıştırılan canlı emek kitlesi, harekete geçirdiği maddeleşmiş emek kitlesine, yani üretken biçimde tüketilen üretim araçları kitlesine kıyasla sürekli bir azalma gösterdiği için, canlı emeğin, karşılığı ödenmeyen ve artı değerde nesneleşen kısmının da, yatırılan toplam sermaye ile temsil edilen değer miktarına kıyasla sürekli bir azalma göstermesi gerekir. Artı değer kitlesinin yatırılan toplam sermayenin değerine oranı, kâr oranını verdiğine göre, bu oranın da sürekli düşmesi gerekir.¹

Teknolojinin devreye sokulmasının ve bununla bağlantılı olarak emek üretkenliğindeki artışın yarattığı zorlayıcı güç, kökten değiştirilen birimlerde belli bir ürünü üretmek için gereken süreyi azaltarak *artık değer oranını* (sömürü oranını veya artık değer in değişir sermayeye oranını) *yükseltmenin* doğrudan etkenidir. Yukarıda belirtildiği gibi, belli bir sürede emekçinin üretebileceği

meta sayısı artırılarak metanın değeri, rakiplerin ürünlerinin değeri karşısında göreceli olarak düşer ve kapitalist, daha yüksek bir kârâ el koyar. Eğer s artık değer ve v değişir sermaye ise, v 'nin değeri gerekli emek-zaman ile belirlenir. Bu yüzden sömürü oranı s / v 'dir, diyebiliriz. Emek üretkenliği yükseldiğinde, gerekli emek-zamanın -emekçinin emek gücünü yeniden üretmek için gereken sürenin, yani ücretin tekabül ettiği sürenin- bir bütün olarak iş gününe oranı, böylece azalır. Bu durum, kâr hacmini ve yatırımın kârlılığını yükseltir.

Örneğin bir bilgisayar üreticisini ele alalım. Eğer s 'ye 5 (diyelim ki 5 milyon dolarlık kâr) ve v 'ye 10 (diyelim ki 10 milyon dolarlık emek yatırımı) değerlerini verirse, $5 / 10 = 0.5$ oranından, $\frac{1}{2}$ 'lik veya %50'lik bir artık değer (veya sömürü) oranı sonucuna ulaşırız. İşçiler aynı artık değer miktarını, örneğin yarı sürede üretebilsinler diye gerekli çalışma süresini azalttığımız takdirde artık değer oranında ciddi bir artış elde ederiz. Böylece s hâlâ 5 (kâr, hâlâ 5 milyon dolar) olduğu halde şimdi v 'ye 5 değerini verirse (emek gücünün şimdi sadece 5 milyon dolarlık bir değeri olsun) o zaman $5 / 5 = 1$ olacağı açıktır, yani %100'lük bir artık değer (veya sömürü) oranı elde ederiz.

Şimdi bu tabloya değişmez sermayeyi (ham madde, bina ve makine gibi) dahil edelim ve c ile gösterelim. Değişmez sermayenin değişir sermayeye -artık değer üretmeyen sermayenin artık değer üreten sermayeye, makine ve ham maddenin işçilere, ölü emeğin canlı emeğe- oranındaki bir artışın mutlak surette kâr oranını azalttığını gösterebiliriz. Eğer sömürü oranı s / v ise, kâr oranı kapitalistin toplam yatırımına bağlı artık değer $s / c+v$ olarak gösterilebilir.

Yine basit bir sayısal örnek kullanırsak, eğer $s = 5$, $v = 5$ ve $c = 5$ ise, $s / c + v = 5 / 5 + 5$ veya $5 / 10$ olur. Bu örnekte kâr oranı 0.5 veya %50'dir.

Eğer bilgisayar üreten kapitalistimiz emek için 5 milyon dolar ve teknoloji için de 5 milyon dolar harcarsa ve kârı 5 milyon dolarsa, kâr oranı $5 / 10$, yani $1/2$ veya %50'dir. Şimdi yeni ve ileri

teknolojiyi üretim sürecine dahil ederek emek üretkenliğini artırdığımızda, yani değişmez sermayenin değişir sermayeye oranını yükselterek, c 'yi artırdığımız, ancak s ve v 'yi sabit bıraktığımızda ne olduğunu görelim.

Eğer c , 10 milyon dolara yükseltilir ancak s ve v aynı kalırsa, $s = 5$, $v = 5$, $c = 10$ olur, dolayısıyla $s / c + v = 5 / 5 + 10 = 5 / 15$ olur, bu da üçte bir veya %33'e eşittir. Değişmez sermayenin değişir sermayeye oranının artmasıyla, artık değer veya sömürü oranı aynı kalmış olmasına rağmen, bilgisayar üreticisinin kâr oranı düşer, çünkü 5 milyon dolarlık kâr artık 15 milyon dolarlık bir yatırımdan elde edilmektedir.

Değişmez sermayeye yapılan yatırım ne kadar büyük olursa, kâr oranının buna bağlı düşüş devinimi o kadar yüksek olur. Dolayısıyla tesis ve makineler örneğinin 45 milyon dolarlık çok büyük bir yatırımın söz konusu olduğu durumda, c 'nin 45 olması ile kâr oranında daha da keskin bir düşüş ile karşı karşıya kalırız:

$$s / c + v = 5 / 45 + 5 = 5 / 50 = 0.1 \text{ veya } \%10.$$

Şu ana kadar oldukça basit örnekler üzerinde durduk. Ancak bu alandaki karışıklıkların nedeni aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alacağımız gibi, emek üretkenliğini artıran teknoloji ve yeni üretim sistemlerinin kullanımının, bir tarafta artık değer oranını artırırken, diğer tarafta da kâr oranında bir düşüş eğilimine neden olabilmesidir. Bu durum, kâr oranlarının düşüş gösterdiği büyük krizlerin öncesinde, sık sık kâr kitlesinde ciddi yükselişler gördüğümüz anlamına gelir.

Sermayenin organik bileşiminin (c/v) artmasına bağlı olarak kâr oranının azalması, kapitalizmin neden sürekli olarak ekonomik çevrimlere tabi olduğunu kısmen açıklar. Bunu daha ayrıntılı olarak aşağıda ele alacağız. Ancak bu aşamada hatırlanması gereken nokta, kâr oranının sanayi çevrim boyunca *her zaman* düşüş göstermediğidir. Kâr oranları her zaman düşseydi, kapitalistler hiçbir şekilde kâr elde edemez ve sistem daha harekete başlamadan kendi üzerine çökerdi. Sermayenin organik bileşiminin artışı,

kâr oranında düşme *eğilimine* neden olur, ancak öte yandan kâr oranının düşme eğilimini yavaşlatan, geciktiren ve kısmen durduran güçlü karşı koyucu eğilimler vardır. Ancak aşırı birikim eğilimi bu karşı koyucu eğilimlerin üstesinden gelerek, yeni yatırımlar için kâr oranlarında gerçek bir düşüşe ve *sonuç olarak da kâr kitlesinde düşüşe* neden olduğu zaman kriz ve sermayenin düzeltici değersizleşmesi ortaya çıkar.

Marx, *Grundrisse*'de teorik olarak (1) kâr kitlesinin, kâr oranıyla nasıl ters orantılı olarak büyüdüğünü, ancak daha sonra (2) kâr oranları düşerken kâr kitlesinin nihai olarak büyümeye devam edemeyeceğini açıklamıştır. İlk konuya şöyle başlar:

Brüt kâr, yani artık değer, biçimsel ilişkisi dışında, oran olarak değil, başka bir değer büyüklüğü ile ilişkisi olmayan basit değer büyüklüğü olarak görülünce, ortalama olarak, *kâr oranı olarak değil, sermayenin büyüklüğü kadar* büyüyecektir. Dolayısıyla kâr oranı ters olarak sermayenin değeri ile ilişkilendirilirse, *kâr toplamı* doğrudan onunla ilişkili olacaktır.²

Bu durumu önceki örneğimiz üzerinden inceleyelim; üreticinin emek için 5 milyon dolar, makine için 5 milyon dolar yatırım yaptığını ve 5 milyon dolarlık kâr yarattığını düşünelim, matematiksel olarak ifade edersek, c , v ve s 5'e eşittir. Eğer değerleri iki katına çıkartır ve sömürü oranının s / v %100 olarak sabit kaldığını varsayarsak, $c = 10$, $v = 10$, $s / v = 1$ olurken, brüt kâr $s = 10$ olacaktır. *Brüt kâr*, sermayenin artışı ile birlikte yükselmiştir.

Şimdi kâr oranı düşerken brüt kârın nasıl yükselebildiğini gösteren bir örneğe göz atalım. Hatırlanacağı gibi, başlangıçta s , c ve v değerlerinin tümü 5'e eşitti. Sermayenin büyüklüğünü iki katına çıkartmadan önce, $s / c + v = 5 / 5 + 5$ 'den kâr oranı $5 / 10 = 0.5$ veya %50 idi. v 'nin değerini 10'a çıkartıp, sömürü oranı s / v 'yi %100 olarak tuttuğumuzda, brüt kâr yükseldi. Eğer değişmez sermayeyi aynı oranda artırırsak, yani 10'a yükseltirsek, kâr oranı aynı kalır. $10 / 10 + 10$, $5 / 5 + 5$ ile aynı oranı verir. Her ikisi de %50'ye eşittir.

Peki c'yi, v'yi artırdığımızdan daha fazla, örneğin 40'a yükseltseydik, diğer bir deyişle sadece toplam sermayeyi değil, değişmez sermayenin değişir sermayeye oranını da yükseltseydik ne olurdu? Yine sömürü oranı s / v 'yi %100 olarak sabit varsayarak, $s = 10$, $c = 40$, $v = 10$ olur, $s / c + v = 10/40 + 10 = 10/50 = 0.2$ veya %20 olarak gerçekleşir. *Brüt kâr* veya kâr toplamı veya kitlesi, *sermaye büyüklüğü arttığı için* 5'ten 10'a yükselmiştir. *Ancak kâr oranı %50'den %20'ye düşmüştür.*

Bilgisayar üreticimizin toplam sermayesi önemli ölçüde artmış ve sonuç olarak brüt kârı yükselmiştir. Sömürü oranı %100 olduğundan, yani çalıştırdığı emekçilerin çalıştığı sürenin yarısının karşılığı ödenmemiş olduğundan, işgücüne yaptığı harcamanın büyüklüğünü iki kat artırarak 5 milyon dolardan 10 milyona çıkarttığında, kârı da 5 milyon dolardan 10 milyon dolara yükselmiştir. Ancak aynı zamanda yeni makineler satın almak için yaptığı 45 milyon dolarlık büyük yatırım, emekçilerin üretkenliğini artırdığı halde yatırılan dolar başına 50 sent olan getiriye, dolar başına 20 sente düşürmüştür.

Böylece Marx, kâr oranı düşerken brüt kârın arttığını göstermiştir. Brüt kârdaki değişim, sermayenin büyüklüğüyle doğru orantılıdır, ama kâr oranındaki değişim sermayenin büyüklüğüyle ters orantılıdır. Marx'a dönersek, *Grundrisse*'deki açıklamasına kâr oranı düşerken brüt kârın artması olgusunun sadece bir süre için devam edebileceğini göstererek devam eder. 'Hatta bu açıklama, emeğin veya sermayenin üretici gücünün gelişiminin sınırlı bir aşaması için geçerlidir'³ diye belirtir.

Marx, bu olgunun kapitalist gelişme boyunca kendisini nasıl açığa vurduğuna dair bir örnek verir. Bu örnekte daha düşük bir kâr oranının, nasıl daha yüksek bir brüt kâra neden olduğunu gösterir:

% 10 kâr getiren 100'lük sermaye % 2 kâr getiren 1000'lik sermayeden toplam olarak daha küçük bir kâr getirir. Birincisinde toplam 10, ikincisinde 20'dir, yani büyük sermayenin brüt kârı, küçük

sermayenin kâr oranı büyük sermayeninkinden 5 kat daha büyük olduğu hâlde, 10 kat daha küçük olan sermayenin kârına göre iki kat büyüktür.⁴

Ancak, kâr oranının düşme süreci devam ederse, bu durumun eninde sonunda brüt kâr üzerinde de etkisi olması gerekir. Marx, bu durumu çok basit bir biçimde gösterir:

Ancak büyük sermayenin kârı, sadece % 1 olsaydı, kâr toplamı 10, yani 10 kat daha küçük sermaye için olduğu kadar olabilirdi, çünkü kâr oranı onun büyüklüğü oranında azalmıştır. 1000'lik sermayenin kâr oranı yalnız % ½ olsaydı, kâr toplamı daha küçük sermayenin kâr toplamının yarısı kadar, yani 5 olurdu, çünkü kâr oranı 20 kez daha küçüktür.⁵

Diğer bir deyişle, kâr oranı, sermayedeki artıştan daha fazla düşerse, büyük sermayenin brüt kârı, küçük sermayeye göre, sermayenin hacmini büyütme için yatırım yapmayı anlamsız kıla- cak ölçüde azalabilir.

Genel olarak ifade edilirse: büyük sermaye için kâr oranı azalır, ama azalma büyüklüğü oranında değilse, kâr oranı azaldığı hâlde, brüt kâr büyür. Kâr oranı büyüklüğü oranında azalırsa, brüt kâr daha küçük sermayenin kârı kadar kalır, değişmez. Kâr oranı sermayenin büyüklüğünün artmasından daha büyük oranda azalırsa, büyük sermayenin brüt kârı, küçük sermaye ile karşılaştırıldığında, kâr oranının azaldığı ölçüde azalır.⁶

Bu, çok büyük önem taşımaktadır. Çünkü eğer emek-değer te- orisi doğruysa, düşen kâr oranlarının, kâr kitlesinin büyümesini düzenli aralıklarla bastırdığını gösterir. Belli bir noktada, oran öyle bir düşer ki, kapitalistler, yeteri kadar kâr yaratmadığı için sermayelerini üretim veya diğer yatırım alanlarından geri çeker- ler. Eğer bu doğruysa, kapitalizm, kaçınılmaz olarak, yatırımların aniden durduğu noktada doruğa çıkan, birikim süreci yeni bir çevrimle yeniden başlamadan önce sermayeyi şiddetle değersiz- leşmeye zorlayan çevrimlerden geçer. 2007 kredi krizinin ve 2008 bankacılık krizinin de açıkça gösterdiği gibi tam olarak gerçekleş- şen elbette budur.

Marx'ın kendisinin de keşfinin yalınlığı ve büyüklüğü karşısında şaşkınlığa uğradığına şüphe yoktur. *Grundrisse*'deki bu pasajı, şöyle bitirir:

Bu, her bakımdan modern ekonomi politişin en önemli yasası ve en zor ilişkileri anlamak bakımından en temel yasadır. Tarihsel açıdan da en önemli yasadır. Basitliğine karşın bugüne kadar hiç kavranmamış ve hele bilinçli olarak hiç dile getirilmemiş bir yasadır.⁷

Bu, sermayenin aşırı birikimi olgusunun, her kapitalist yükselme döneminin zirve noktasında ortaya çıkan krizlere eşlik eden likidite 'fazlaları'nın, getirileri ortalama kâr oranının üstüne ve ötesine taşıyabilmek uğruna sermayenin sürdürdüğü çılgın mücadelenin ve yatırımların nakit artığına ('likidite fazlasına') rağmen bir türlü izah edilemeyen kuruyup kaybolmasının altında yatan temel nedendir. Bu koşulların, (2007 yılında olduğu gibi) tüketici talebi daha çökmeden önce yatırımları sekteye uğratan krizlere neden yol açtığını bu olgu açıklar.

Yatırımların askıya alınması, sermayenin dolaşımında meydana gelen kırılma, aşırı değerişlenmiş kredilerin ve kredi araçlarının değerişlerinin sıfıra inmesi ve sonunda kâr getirmeyen sanayilerin kapatılması, *sermayenin* şiddetle *değersizleşmesini* temsil eder. Bu krizlerde ortaya çıkan değersizleşme, kapitalizmin, sermayenin aşırı birikimine verdiği tepkidir. Marx'a göre, bu, aynı zamanda kapitalizmin kendi kendini yok etmeye doğru gidişinin en açık göstergesidir; insanların, hareketlerin ve partilerin bilinçli müdahalesi olmadan otomatik olarak ortaya çıkmayan, ama düzensiz yaşanan bir dizi kapitalist kriz tarafından kendisini sürekli olarak bir zorunluluk ve olasılık olarak gösteren bir şeydir.

...sermayenin kendi tarihsel gelişmesinin beraberinde sürüklediği üretici güçlerin gelişmesi, belli bir noktaya ulaştığı zaman sermayenin kendini gerçekleştirmesini destekleyecek yerde onu engeller. Belirli bir noktanın ötesinde üretken güçlerin gelişmesi sermaye için bir engeldir; dolayısıyla sermaye ilişkisi emeğin üretken güçlerinin gelişmesi için bir engeldir... Toplumun üretken gelişimi ile

onun şimdiye kadarki varolan üretim ilişkileri arasındaki büyüyen tezat, şiddetli çelişkilerde, krizlerde, nöbetlerde kendisini açığa vurur. Sermayenin kendisinin dışındaki ilişkilerden değil, daha çok kendisini korumasının bir koşulu olarak zorla yıkımı, yerini toplumsal üretimin daha yüksek bir aşamasına bırakması için verilen uyarının en çarpıcı biçimidir.⁸

Karşı koyucu eğilimler

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Marx kâr oranlarının düşme eğiliminin doğrusal bir süreç olmadığını ısrarla vurgulamıştır, ancak bu süreç, yavaşlatıcı, erteleyici veya engelleyici bir takım etkenler tarafından dengelenir.

Mantiken, bu faktörler sermaye birikimi sürecinin kriz ve çöküşe doğru ilerleyişini yavaşlatıyorsa bunların hepsinde ortak bir yön olması gerekir. Krizin temel nedeni, aşırı sermaye birikimi ve değişmez sermayenin değişir sermayeye göre artışı nedeniyle ortaya çıkan kâr oranlarının düşmesidir. Bu yüzden karşı koyucu eğilimlerin, mantiken ya a) değişmez sermayeyi değişir sermayeye oranla azaltması, ya b) değişir sermayeyi, değişmez sermayeye oranla yükseltmesi, ya c) değişmez sermayeyi değişir sermayeye oranla yükseltmeden brüt kârı artırması, ya d) değişmez sermaye, değişir sermayeye oranla ancak daha sonra yükselirken brüt kârı yükseltmesi, veya e) a), b), c) ve d)'nin çeşitli bileşimlerini gerçekleştirmesi gerekir.

Karşı koyucu eğilimlerin her birinin bunu bir dereceye kadar gerçekleştirdiğini ancak sadece sınırlı bir etkiye sahip olabildiklerini göreceğiz. Bu eğilimlerin hiçbirisi ne kâr oranlarının düşme eğilimini kesin bir biçimde telafi edebilir, ne de krizi sonsuza dek erteleyebilir.

Kâr oranlarının düşme eğilimini telafi eden ve yavaşlatan karşı koyucu eğilimler pek çoktur ve çeşitlidir:

Sermaye ihracı: Emek gücünün daha ucuz olduğu ve düşük teknoloji kullanımı nedeniyle sermayenin organik bileşiminin

daha düşük olduğu ülkelerde yatırım gerçekleşebilir. Dolayısıyla, değişir sermayenin değişmez sermayeye oranı yüksek olduğu için kâr oranları daha yüksektir. Burada açıkça, en gelişmiş ülkelerdeki yatırımcıların, daha yüksek kâr oranlarını garantiye almak için paralarını 'yükselen piyasalara' (azgelişmiş dünyaya) yatırmaları, kırsal bölgelerde düşük yaşam standartlarına sahip ve Batı ile kıyaslandığında daha geri düzeyde makine ve ekipman kullanılarak çalışabilen çok sayıda işçiyi istihdam etmeleri sürecine atıfta bulunmaktadır.

Hisseli sermayenin yayılması: Bu sayede yatırımcılar dizisi genişler ve önde gelen kapitalistlerin, hissedarlara ortalama kâr oranının *altında* kâr payı dağıtmalarına olanak sağlar.

Kredilerin artırılması: Kapitalistler yatırımları için daha fazla finansman kaynağı bulma olanağına kavuşurlarken, daha fazla yatırım yapmalarını engelleyen kâr kitlesindeki düşüşü erteleyebilirler.

Ticaretteki artış: Gelişmiş ve azgelişmiş kapitalist ekonomiler arasındaki ticaret artmaktadır. Ticari mal ve hizmetlerin uluslararası fiyatları, kâr oranlarına bağlı olduğundan ve ayrıca daha gelişmiş ülkelerdeki kâr oranları, daha azgelişmiş ülkelerdeki kâr oranlarından daha az olduğundan dolayı daha ileri ülkelerin kapitalistleri 'eşitsiz ticaret'ten çıkar sağlarlar. Çünkü kendi kâr oranlarından daha yüksek bir ortalamayla alışveriş yaparlar. Her iki kapitalist grup kâr etse de, gelişmiş ülkelerin kapitalistleri bu tip uluslararası ticaretten elde ettikleri kâr kitlelerini olağanüstü ('süper-kâr') artırır.

Emek gücünün değerinin azaltılması: Ucuz yabancı emeğin sömürülmesi ve ucuz yabancı gıda ithalatı yoluyla gerçekleştirilir. Bu, artık değer oranını yükseltir ve kâr kitlesini artırır.

Devir ve dolaşım süresinin kısaltılması: Daha hızlı üretim, ulaşım ve ticari satış sistemleri yoluyla gerçekleştirilir. Bu, sermayenin hareketsiz olduğu süreyi kısaltır ve sermayenin dolaşım hızını artırır. Sermaye böylelikle canlı emek sayesinde değer ka-

zanmaya daha fazla, dolaşımda bağlanıp kalmaya daha az zaman ayırmış olur.

Değişmez sermayenin değerinin azaltılması: Değişmez sermayenin değişir sermayeye göre oranını azaltan tesis ve makine-lerle ham maddelerin kullanılması.

Emek gücünün değerinin altında ödeme yapılan proletarya oranını artırmak: Ücretleri aşağı çekerek ve sözleşmesiz, tehlikeli, göçmen ve çocuk emeği kullanımını artırarak gerçekleştirilir.

Silahlanma ve atıklara yapılan harcamalar: Böylece artık değer yaratmadan ve dolayısıyla sermayenin organik bileşimini artırmadan büyük miktarda paralar harcanır.

Tüm bu karşı koyucu eğilimler, çevrim ilerledikçe azalan bir etki yaratırlar ve sonunda kendi karşıtlarına dönüşürler.

Böylece sermaye ihracı, alıcı ülkede aşırı birikim ve krizle sonuçlanan bir sermaye birikim sürecini başlatırken, kendi eylemiyle, gelişen ülkede sermayenin organik bileşimini azaltıcı nitelikteki ilk etkisini zayıflatır. Çin örneği, gelişmenin bir sonucu olarak, fiyatlardaki artışın, gelişmekte olan ekonominin dengesini bozduğunu ve yeni gelişen kapitalist devlette sınıf çelişkilerini ve mücadeleleri şiddetlendirdiğini göstermektedir. Sonuç olarak 'Batı'da fiyatlar yükselirken sadece sermayenin birikim süreci değil, ama aynı zamanda bu sürecin tüm çelişkileri ve kriz eğilimleri de küresel ölçekte yayılır.

Hisseli sermayenin ve kredilerin yaygınlaşması, dolaşımdaki *fiktif* sermayenin oranını artırır. Bu arada bunun bir sapma veya garip bir toplu çılgınlık örneği olmadığını, ancak piyasaya dayalı bir sistemde sermayenin dolaşımı için gerekli bir unsur olduğunu anlamak hayati önem taşır. 2007-2008 krizinde çok açık bir şekilde gördüğümüz gibi, 1998-2008 döneminde görülen krizi sonsuza dek ertelemekten uzak olan dağıtılan kredilerin muazzam ölçüde genişlemesi, finansal sistem içerisindeki dengesizlikleri artırır, aşırı değerli sermayenin 'bulaşıcı etkisi'ni tüm dünyaya yayar ve 'piyasadaki aşırı likiditeyi azaltmak için' gerekli olan düzelti-

ci sarsıntıları daha şiddetli bir hâle getirir. Fiktif sermayenin değersizleşme süreci, paranın en katı biçimini, bugün tercihen altının veya güçlü bir devlet tarafından desteklenen konvertibl olmayan 'itibari para'nın peşinde koşma sonucunu doğurur. Bugün artık doların tarihi düşüşünün yeni derinliklere ulaşacağı tahmin edildiği için emperyalistler arası gerilimlerin canlı bir göstergesi olarak küresel para biriminin konumu, öngörülebilir bir gelecekte boşlukta kalmış gibi görünüyor.

Modern, kitlesel tüketici açısından konut kredileri ve kredi kartları biçimini alan krediler, bugün artık nüfusun önemli bir kesimini şimdiye kadar öngörülme-yen yollarla, geleceğin değersizleşme krizlerini toplumsallaştırarak tuzağa sürüklemektedir. Marx zamanında kitlesel bir konut kredisi piyasası yoktu. Bununla birlikte kapitalizm için (Ronald Reagan ve Margaret Thatcher'ın çok sevdiği ev sahipliği demokrasileri için) yeni ve istikrarlı bir zemin oluşturmaktan uzak olmakla birlikte kitlesel tüketici kredilerinin ve ülke içi kiraların finansallaşması aslında mali sistemi büyük ölçüde istikrarsızlaştırmıştır. Ticari rantların ortalama kârdan yapılan kesintiler olması gibi ülke içi kiralar da (önemli finans merkezlerine ne kadar yakında bulundukları gibi konumsal avantaj sağlayan faktörlere bağlı olan bazı farklılıklarla) ortalama ücretlerden yapılan kesintilerdir. Konut fiyatları, 'ev sahipleri' açısından yalnızca ülke içi kiraların sermayeleşmiş biçimidir ve fa-hiş faiz biçiminde mortgage kredisi açan kurumla paylaşılan arsa değerlerindeki artıştan elde edilen kârlar sayesinde kiralar, mortgage kredisi geri ödemelerine dönüştürülür. Böylece son yıllarda ABD'de yaptıkları gibi reel ücretlerin düştüğü ve ticari faiz oranlarının yükseldiği zamanlar, kârlar düştüğü için sonunda toprağın değeri de düşer. Bu durum konut kredilerinin büyük ölçüde fiktif sermaye olduğunu açığa vurur. Gerek kredi sağlayıcılar, gerekse yeniden ambalajlanmış mortgage kredileri yoluyla borç veren 'sofistike' finansal kurumlar milyarlık alacaklarını yok saymak veya iflas etmek durumunda kalır. Bu durum, sıkıntı içindeki ev sahip-

leriyle yeni evsiz kalan eski ev sahiplerinin kemerlerini sıkıp harcamalarını durdurdukça durgunluk eğilimini güçlendirir.

Yukarıda da değinildiği gibi, emperyalist metropollerle hızla gelişen yarı-sömürgeler arasındaki ticaret, 'Batı'daki kârları yükseltir, çünkü yarı-sömürgelerde sermayenin organik bileşimi daha düşük olduğu için kâr oranları da daha yüksektir. Ayrıca, kısa vadede 'Batı'da, emek gücünün yeniden üretim maliyetini düşüren ucuz ücret mallarının ithalatı sayesinde artık değer oranı yükselir. Bununla birlikte değerler açısından bakıldığında, emek gücünün değerinin azalması, v 'nin (değişir sermayenin) değerini düşürür, sonunda da sermayenin yükselen değer bileşimi sorunu, dolayısıyla da kâr oranlarının düşmesi eğilimini güçlendirir. Aşırı birikim krizi, sonsuza kadar ertelenemez, çünkü aşağıda göstereceğimiz gibi, c 'nin (değişmez sermayenin) değeri, v 'den daha hızlı yükselecektir.

Buna karşılık, gelişmekte olan yarı-sömürge ülkede sermayenin nihai aşırı birikimi, düşük ücret mallarının metropollere ihracatının yarattığı deflasyonist etkiyi azaltınca bu durum emek gücünün değerini c 'ye oranla yükselterek basitçe yeniden denge sağlamaz. Değişmez sermayenin -tesis ve makinelerle ham maddelerin ithalatının- değeri de yükselir. Daha somut düzeyde, daha yüksek yakıt ve gıda fiyatlarının ve enflasyonu kontrol etmek için yükseltile faiz oranlarının etkisi, kredilerin yaygınlaşmasının kitlesel tüketici temelini zayıflatır ve ister borç geri ödemeleri, mortgage borcu, faiz ödemeleri veya isterse nihai olarak lüks tüketim veya ücret malları biçiminde olsun kitlesel tüketim krizlerini tetikler. Bir başka karşı koyucu eğilim olan devir süresinin azaltılması, sermayeyi dolaşımda tutarak kâr kitlesini yükseltir. Ancak bu durum, henüz tam tüketilmemiş olan değişmez sermayenin, değeri tam gerçekleşmeden önce terk edilmesini gerektiren süreci hızlandırır. Bilindiği gibi, yüksek teknolojiye sahip donanımların kullanım ömrü, yeni modeller karşısında hızla etkinliklerini yitirdikleri için çabuk sona erer. Bu gerçek, her kapitalistin üze-

rinde sermayenin bileşimini yükseltmesi için baskıyı artırır, böylece sermayenin organik bileşimi daha fazla yükselir ve kriz dinamikleri hız kazanır.

Düşük ücretli ve göçmen statüsündeki ucuz emeğin sömürüsü, kârları yükseltir, ücretleri aşağı çeker ve örgütlü emeğin toplu pazarlık gücünü zayıflatır. Ancak diğer taraftan yoksul proletaryanın, emek aristokrasisine has önyargılarla bozulmamış kesimin, zincirlerinden başka kaybedecek birşeyi olmayan ve patronlarının kârı üzerinde, daha yüksek ücret ve daha iyi fırsatlar elde etmek gibi en küçük bir menfaati bulunmayan kimselerin sayısını artırır. Sonuç olarak, canlanma döneminde ücretler yükselirken ve ücret mallarına talep artarken, göçmen emeğin sömürü oranını artırmaya yönelik etkisi, ekonominin genelinde kâr oranı üzerindeki baskı nedeniyle önemini kaybeder.

Silahların kullanımı ('tüketim'i) sonucu meydana gelen katliamların, tıpkı sermaye birikimi üzerinde onarıcı etki yaratan patlayıcı 'değersizleşmelere' yol açması gibi artan silahlanma harcamaları, çöküşü dengeler. Ancak bu harcamalar –özellikle Bush yönetimi tarafından 2001 yılında geniş çapta kabul edildiği gibi– kamu maliyesi krizini şiddetlendirir ve patronların kârlar üzerindeki baskıyı vergi kesintileriyle telafi etmeleri her zamankinden daha zor hâle gelir. Askeri harcamaların toplumsal dengenin korunması üzerinde yarattığı sınırlı etki üzerinde düşünürken hiçbir Marksistin anmadan geçmeyeceği diğer bir husus, elbette *savaşın devrimi beslediği gerçeğidir*.

En önemli yasa

Marx'ın *Grundrisse, Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı, Kapital* ve *Artık Değer Teorileri* yapıtları incelenince Marx'ın kâr oranlarının düşme eğilimi yasağını, teorisi açısından teferruat olmayacak derecede kesin bir şekilde 'tarihsel olarak en önemli yasa' biçiminde değerlendirdiği anlaşılır.

Marx *Kapital*'in birinci cildini yazarken, kâr oranlarının düş-

me eğilimi yasası net bir biçimde aklında olmakla birlikte, giriş özelliğindeki bu birinci ciltte söz konusu yasanın ayrıntılı bir açıklamasına yer vermemeye karar vermişti. Ancak orada, sermaye birikimi, artık yeterince kârlı bir şekilde yatırılması mümkün olmayan sermayenin aşırı birikimine yol açtığından, ortaya çıkan krizlerin, kapitalizmin ihtiyaç duymadığı, emek güçleri atıl kalan bir işsizler ordusu yaratacağını açıklamıştır. Başka yerde açıkladığı gibi birikim, Marx'ın deyişiyle 'nüfus fazlası ile birlikte sermaye fazlası'na neden olur.¹⁰

Buradan kapitalizmin kendi çöküşüne doğru ilerleyen bir üretim ve egemenlik biçimi olduğu sonucu çıkar. Bu çöküşün işçiler lehine bir çözüm üretip üretmeyeceği, öznel bir faktördür, devrimci bir örgütlenme, eylem, program ve liderlik meselesidir.

Böylece Marx *Kapital*'in birinci cildindeki *Kapitalist Birikimin Tarihsel Eğilimi* adlı bölümde şu ünlü devrimci pasajı yazmıştır:

Her bir kapitalist, birçok kapitalistin başını yer. Bu merkezileşme ya da az sayıda kapitalistin çok sayıda kapitalisti mülksüzleştirilmesi ile birlikte, emek sürecinin el birliğine dayanan biçimi, bilimin bilinçli teknik kullanımı, toprağın planlı sömürüsü, emek araçlarının yalnızca birlikte kullanılabilen emek araçlarına dönüşümü, bütün üretim araçlarında, birleşik, toplumsal emeğin üretim araçları olarak kullanılmaları yoluyla tasarruf sağlanması, bütün ulusların dünya piyasası ağına sokulması ve böylece kapitalist rejimin uluslararası bir nitelik kazanması, giderek büyüyen ölçeklerde gelişir. Bu dönüşüm sürecinin avantajlarından yararlanan ve bunları tekelleri altında tutan büyük sermaye babalarının sayıları durmadan azalırken, sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma, sömürü alabildiğine artar; ama aynı zamanda, sayıca gittikçe artan bir sınıfın, kapitalist üretim sürecinin bizzat kendi mekanizmasıyla eğitilen, birleşen ve örgütlenen işçi sınıfının öfkesi de artar. Sermaye tekel, kendisiyle birlikte ve kendisinin hükmü altında gelişen üretim tarzının ayak bağı olur. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, sonunda, bunların kapitalist kabuklarıyla uyumadıkları bir noktaya ulaşır. Kabuk parçalanır. Kapitalist özel mülkiyetin saati çalmıştır. Mülksüzleştirilenler mülksüzleştirilir.¹¹

Marx, *Kapital*'in birinci cildinde düşüncelerini açtığı bu safhada kâr oranlarının düşme eğilimi yasasını açıklamak için gerekli kavramları henüz ortaya koymamıştı. Bu kavramları, henüz yayımlanmamış olan, daha sonra *Kapital*'in üçüncü cildini oluşturan el yazmalarında ayrıntılarıyla işlemişti. Ancak Marx, daha önce *Grundrisse*'de kendi açıklamasına göre merkezi öneme sahip olan yasayı aşağıdaki gibi formüle etmişti:

Kârın bu azalışı, doğrudan emeğin yeniden ürettiği ve yeni getirdiği nesneleşmiş emeğin büyüklüğüne oranla azalması anlamına geldiği için, genel olarak sermayenin büyüklüğüne oranla canlı emeğin küçüklüğünü, dolayısıyla da, kâr olarak gösterilmiş artık değerin gerekli sermayeye oranla küçüklüğünü önlemek için sermaye her yola başvuracak; bunun için gerekli emeğin payını azaltarak, kullanılan tüm emekle ilgili olarak artık emeğin niceliğini sürekli olarak daha da genişletecektir. Bu yüzden üretici gücün en yüksek gelişimi ve onunla birlikte varolan zenginliğin büyük artışı, sermayenin değersizleşmesi ile, emekçinin saygınlığını yitirmesi ve yaşamsal güçlerinin sistemli olarak kurutulması ile çakışacaktır. Bu çelişkiler, kuşkusuz patlamalara, bunalımlara neden olur, ve bunlar da bir an için her türlü işin ortadan kalkması, sermayenin büyük bir bölümünün yok olması sonucu, sermayeyi kendi kendini yok etmeksizin üretken güçlerini tam olarak kullanabileceği bir noktaya yeniden zorla getirir. Ancak düzenli olarak yinelenen bu felaketler, daha büyük çapta yinelenmelere ve sonunda sermayenin şiddetli yıkımına neden olur.¹²

Marx'ın kriz teorisi, bu yüzden devrimci anti-kapitalist bir teoridir. Daha sonradan sürekli ve sistematik saldırılara maruz kalmasına pek şaşmamak gerekir.

Sömürü oranı ve kâr oranı

Kâr oranlarının düşme eğilimi yasası (KODEY), ekonomistler arasında yol açtığı tartışmalarda sadece emek değer teorisiyle eşleştirilmektedir. Bu yasa, sadece burjuva teorisyenlerinin değil, Marksist düşünce sistemi “içerisinde” yer aldığını iddia eden her türlü revizyonistin aşağılamasına maruz kalmaktadır.

KODEY eleştirileri, kâr oranlarının düşme eğilimi bir yasa statüsüne sahip olduğu halde karşı koyucu eğilimlerin, daha aşağı derecede olduğuna dair Marx'ın ısrarı konusuna itiraz etmek üzerinde odaklanmıştır. Marx'a yönelik bu eleştirilerin amacı, hiç kuşkusuz, kâr oranlarının düştüğü kadar kolay bir şekilde artabildiğini, kâr oranlarının düştüğüne dair genel bir eğilimin olmadığını, 'karşı koyucu' eğilimlerin KODEY ile eşit dereceye sahip olduğunu ve –açık bir ilaveyle– sermaye birikiminin yapısında doğal bir çöküş eğiliminin olmadığını iddia etmektir. Bu iddialar, elbette işçi sınıfının kapitalizmin çelişkilerine en iyi şekilde nasıl yanıt vermesi gerektiği konusunda devrimci sonuçlardan ziyade reformist sonuçları desteklemektedir.

Bu sonuç, Lenin ve Luxemburg zamanında İkinci Enternasyonal'de Bernstein, Tugan-Baranovsky ve Otto Bauer ile L. Von Bortkiewicz ve Bohm-Bawerk gibi anti-Marksist burjuva teorisyenlerin, krizlerin, devlet müdahalesi, planlı yönetim ve/veya finansal sistemin işleyişiyle sürekli olarak kaçınılabilen üretim katmanları arasındaki dengesizlikten kaynaklandığını iddia eden 'uyumcu' yaklaşımı benimseyerek Marx'ın çöküş teorisine saldırdıklarında, reformistler ve devrimciler arasında çıkan büyük anlaşmazlıkta Revizyonistlerin temel bakış açısını oluşturmuştu. O zamandan beri KODEY, Natalie Moszkowska (Marksist teorisyen Henryk Grossman'ın muhalifi, *Birikim Yasası ve Kapitalizmin Çöküşü*'nün yazarı) gibi önde gelen yazarlardan, anti-Marksist Joan Robinson'dan, itibarlı Paul Sweezy'den ve başka birçoklarından eleştiriler alarak bugüne kadar tartışmalı kaldı.

Bu yazı, bu eleştirilerin her birine cevap vermeye ve kapsamlı yorum yapmaya kalkışmak için uygun değildir.¹³ Ancak mevcut küresel krizin analiz edilmesinde Marksizmin rolü sorunuyla ilgili oldukları için önemli itirazları ele almak zorundayız.

Bu itirazların en önemlilerinden biri, sermayenin artan organik bileşiminin, yani değişir sermayeye göre değişmez sermayenin artışının, ancak, yeni teknolojilerin ve makinelerin kullanı-

ma sokulmasının neden olduğu artık değer oranındaki (s/v) artıştan daha büyük olması durumunda azalan kâr oranları üzerinde net bir etkisinin olacağı görüşüne dayanmaktadır. Bu görüş doğruysa o zaman kâr oranları neden düşme eğilimi göstermektedir? Hiç kuşkusuz kolayca yükselebilirler de. Üretkenlikteki artış, ya artık değer oranını artırarak v'nin değerini düşürebilir ya da sermayenin organik bileşimini azaltarak c'nin değerini düşürebilir ya da her iki durum birden gerçekleşebilir. Bunlar, düşen kâr oranları eğilimini etkisiz kılmak için yeterli olabilirdi. Bu nedenle, en önemli karşı koyucu eğilim ki bu, KODEY'in kendisi gibi aynı soyutlama düzeyinde değer terimleriyle ifade edilebilir, yasanın mantıksal yıkımı olarak sunulmaktadır. Bu görüşe göre, artan üretkenliğin Marx'ın denklemindeki tüm terimler -s, v ve c'nin nispi ilişkileri- üzerindeki etkisi ya kâr oranlarını artırabilir ya da düşürebilir; şu ya da bu yönde genel bir eğilim yoktur.

Moszkowska bu sonucu aşağıdaki gibi formüle etmektedir:

(Yasa) tarihsel bir gerçeği, yani kâr oranlarının düştüğünü doğrulamıyor; sadece iki değişkenin karşılıklı bağımlılığını formüle ediyor. Yani 1) Eğer artık değer oranı sabit kalırsa kâr oranı düşer, 2) Eğer kâr oranı sabit kalırsa artık değer oranı artar. Diğer bir deyişle, yasa basit bir şekilde işlevsel bir bağlantıyı ifade ediyor. Ve bu nedenle, 'kâr oranlarının düşme eğilimi' yasasına, benzer şekilde 'kâr oranlarının artma eğilimi' yasası da denebilir.¹⁴

Paul Sweezy, *Kapitalist Gelişme Teorisi* adlı kitabında aşağıdaki iddiada bulunurken aslında aynı noktayı gösteriyordu:

...sermayenin organik bileşimindeki değişikliklerin artık değer oranındaki değişikliklerden görece olarak çok daha büyük olacağına, sermayenin organik bileşiminin kâr oranındaki hareketleri tayin edeceğine ilişkin genel olarak çıkartılabilecek bir sonuç yoktur. Tersine, görünüme bakılırsa iki değişkenin, kabaca aynı derecede önemli olduğunu kabul etmek zorundayız.¹⁵

Eğer bu doğruysa, KODEY'den geriye bir şey kalmaz. Ama aslında Marx, bu eleştiriye önceden tahmin etmiş ve çürütmüştü.

İlk olarak, emek üretkenliğindeki artışların artık değer oranını nasıl arttırdığı üzerinde düşünelim. Artık değer oranındaki bu artış, kâr oranının düşme eğilimini sürekli olarak dengeleyerek, sermayenin artan organik bileşimiyle uyumlu olabilir mi? Neden olmayacağını Marx çok açık bir şekilde gösteriyor. Endüstrinin tüm kollarında, yeni teknolojilerin kullanıma sokulması yoluyla sağlanan üretkenlik artışı, değişmez sermayenin değişir sermayeye göre oranını artırır. Elbette şimdi, üretkenlikteki bu artışın bir sonucu olarak daha düşük bir değerde üretilen metalar sayesinde emek gücünün değeri de düşer ve bu, artık değer oranını artırır. Fakat üretkenlik artışı olan tüm endüstrilerin *ücret malları*, yani işçiler tarafından tüketilen mallar üreten endüstriler olmadığı unutulmaması çok önemlidir. Endüstrinin önemli bir bölümü makineler, ham maddeler, binalar üretmektedir. Üretimin bu kesimi, üretim araçlarını üretmektedir. Bu kesimde üretkenlik artışının, emek gücünün değeri üzerinde bir etkisi yoktur. Dolayısıyla, ekonominin bu büyük sektörü, sermayenin organik bileşimini yükseltir ve tüketim mallarının ucuzlatılması yoluyla sömürü oranını artırmaksızın kâr oranının düşme eğilimini güçlendirir.

Üretici güçteki artış, benzer şekilde, emeğin değerinde herhangi bir değişikliğe yol açmaksızın (doğrudan ya da dolaylı olarak) ihtiyaç maddeleri üretmeyen sanayinin tüm kollarında değişmez ve değişir sermaye arasındaki oranı artırır.¹⁶

Ayrıca, sömürü oranının, düşen kâr oranlarının etkisini yok edecek derecede artamamasının daha temel bir nedeni vardır. Hiç yorulmayan ve hiç durmayan bir işçi bile bir günde sadece 24 saat çalışabilir. Marx'ın *Grundrisse*'de açıkladığı gibi:

Üretici gücün artışından önce sermayenin artık değeri ne kadar büyük olursa, zorunlu artık emek miktarı ya da sermayenin artık değeri ne kadar büyük olursa; ya da gerekli emeği ifade eden, işgününün işçinin karşılığını oluşturan cüzi bölümü ne kadar küçük olursa, sermayenin üretici gücün artışından elde ettiği artık değerdeki artış da o kadar küçük olur. Artık değer artar, fakat üretici gücün gelişimi karşısında giderek daha küçük bir oranda.¹⁷

Bu, bir işçinin gerekli emek-zamanı ne kadar azsa, kapitalist, bunu daha da azalttığına kârlar üzerinde o kadar az etkisi olduğu anlamına gelir. Bu durum, Marx'ın, bir işçi ne kadar yoksul olursa kapitalistlerin, işçilerin zamanlarını nasıl geçirdiklerine kafalarını o kadar taktıklarını, ama aynı zamanda kapitalistlerin işçilerin zamanına yönelik maksatlı saldırılarının kârlılığını artırılmasında neden giderek daha az etkin olduğunu açıklamasına izin verir.

Dolayısıyla hâlihazırdaki sermaye ne kadar çok gelişmişse, ne kadar çok artık emek yaratmışsa, kendisini sadece daha küçük bir oranda gerçekleştirmek, yani artık değeri artırmak, için üretici gücü daha büyük bir oranda geliştirmek zorundadır; çünkü gelişiminin sınırı, her zaman günün *gerekli emeği* ifade eden cüzi bölümü ile tüm işgünü arasındaki ilişkide yatmaktadır. Sermaye sadece bu sınırlar içinde hareket edebilir. Gerekli emeğin payına düşen hâlihazırdaki cüzi bölüm ne kadar küçülürse, *artık emek* ne kadar büyürse, üretici güçteki herhangi bir artışın gerekli emeği sezilebilir şekilde azaltması daha küçük bir ölçüde olabilir; payda aşırı derecede büyüdüğü için. Sermayenin kendisini gerçekleştirmesi, hâlihazırda gerçekleştirmiş olduğu ölçüde daha da zorlaşır.¹⁸

Bu nedenle teknik düzey ne kadar yükselirse, sermaye ne kadar olgunlaşırsa yeterli kârı gerçekleştirmek o kadar zorlaşır.

Sermaye zamanın engellerine karşı çaba göstermeye son verir, fakat “ortalama işgününün mutlak sınırı... daha yüksek bir artık değer oranıyla değişir sermayenin azalmasıının ya da emek gücünün daha yüksek bir sömürü derecesiyle sömürülen işçi sayısındaki azalmanın telafi edilmesine karşı mutlak bir sınır koyar.”¹⁹

Yeri gelmişken söylemek gerekirse, finansal sistemde kârın ortaya çıkışının aldığı şekil, bu gerçekliği *gizler* -ki, bu bizim 2008'deki amaçlarımız için de gayet uygundur. Neden? Çünkü, bu olgu, kapitalistlerin tam kriz anı patlayana kadar fiktif sermayenin genişlemesiyle bağlantılı tehlikeleri fark etmelerini engelleyen *ideolojinin* derin temellerini açıklar:

Artı-değerle artı emeğin özdeşliği, sermaye birikimi için nitel bir sınır koyar. Bu sınır, toplam işgününden (...) oluşur. Yok eğer, artı-değer, anlamsız bir biçim olan faiz olarak kabul edilirse, bu sınır sırf niceldir ve her türlü hayal ve fanteziye açıktır.²⁰

Kısacası, kapitalistler ödenmemiş emeğin -onların keyifli bilgisizlik içinde yaptıkları gibi yaşayarak-içindeki kârın kaynağını *kabul etmedikleri ve itiraf edemedikleri* için fiktif sermaye ile gerçek değer arasındaki ayrımı görememektedirler. Bu nedenle her kriz, tarihsel olarak ne kadar düzenli ve öngörülebilir olursa olsun, burjuvazi için neredeyse tamamen beklenmedik bir olgudur.

Değişmez sermayenin değersizleşmesi

Yukarıda sömürü oranında (s/v) bir artışın kâr oranında (s/c+v) azalışı dengeleyip dengelemeyeceği konusunu inceledik. Şimdi, Marx'ın yasasına yönelik diğer önemli itirazı, *değişmez sermayenin değersizleşmesi* üzerine odaklanan itirazı, incelemeliyiz. Bu itiraz aslında önceki itirazın zıddıdır. Burada eleştirmenler, yine Marx'ın artan emek üretkenliğinin iki sonucuna eşit derecede önem vermediğini ileri sürerler. Marx, gerçek makineler ile ham maddeler kitlesinin emekçilere oranla arttığını gözlemler ve bu olguyu, değişmez sermayenin toplam değeri c'nin, değişir sermaye v'ye göre arttığı biçiminde özetlenen bir 'Yasa'yla, KODEY'le formüle ederek sonuçlandırır. Bununla birlikte, yeni teknolojinin ürünleri ucuzlatmasına bağlı olarak aynı süreç, c'nin değerini azaltarak, makinelerin değerini de düşürür. Fakat Marx, değişmez sermayenin değerindeki bu azalmayı bir yasa olarak değil, sadece bir 'karşı koyucu eğilim' olarak ele alır.

Marx'ın bu konuda haklı olduğu kanıtlandı mı? Yoksa iki durum birbirine denk olarak mı değerlendirilmelidir? Aynı etkiye mi sahiptirler ve böylece birbirlerinin etkisini yok mu ederler? Değişmez sermayenin değersizleşmesi, sürekli olarak kâr oranlarının düşme eğilimini dengeler mi?

The Making of Marx's Capital'in yazarı olan Roman Rosdolsky, Marx'ın, Artık Değer Teorileri'nin Üçüncü Bölümü'nde, bu argümanı açık bir şekilde reddedişine dikkatimizi çeker. Marx orada, bu itirazın aslında ne kadar mantıksız ve gerçek dışı olduğunu açıklamaktadır. Bu itiraz, teknolojik gelişmelerin, makinelerin modası geçmiş bir parçasının yerini sadece daha gelişmiş basit bir aracın alması değil, ama aynı zamanda üretim ölçeğini büyütme için kendi maliyet avantajlarından faydalandıkları açık gerçeğini gözden kaçırmaktadır:

Artan emek üretkenliği (makinelerle ilişkili olduğu kadar) istihdam edilen makinelerin miktarına ve büyüklüğüne oranla düşen işçi sayısıyla aynıdır. Basit ve ucuz bir alet yerine bu tür araçların (değiştirilmiş oldukları halde) bir bileşimi kullanılmaktadır ve çekme kuvveti (buhar gibi) üretmek için bu yığına makinelerin hareket edici ve iletili parçalardan oluşan tüm parçaları ve kullanılan maddeler (kömür vb.) eklenmelidir. Son olarak da binalar eklenmelidir. Eğer bir işçi bir çıkırık yerine 1.800 işgiden sorumluyorsa, bu 1.800 işgin neden tek bir çıkırık kadar ucuz olmadığını sormak oldukça saçma olacaktır. Bu durumda üretkenlik, tamamen makine olarak istihdam edilen sermaye miktarından kaynaklanmaktadır. Makinelerin amortisman oranı sadece metayı etkiler; işçi toplam makine miktarına karşı koyar ve benzer şekilde emek olarak konmuş sermaye değeri makine olarak konmuş sermaye değerine karşı koyar.²¹

Hayatında bir günlük iş yapmış olan herkes, bu basit gerçeğin farkına varabilir. Marx, makineler ucuzlaştıkça kapitalistlerin daha fazla makineyi kullanıma sokacakları gerçeğini ayrıntılarıyla açıklamaya devam eder:

Makinelerin ucuzlaşacağına iki nedenle şüphe olamaz: (1) Makinelerin, makinelerin kendilerinin yapıldığı ham maddelerin üretiminde kullanılması. (2) Makinelerin, bu maddelerin makinelere dönüşümünde kullanılması. Bunu söylerken, iki şeyi söylemiş oluyoruz. *Birincisi*, bu iki alanda, imalat sanayiinde gerekli olan araçlarla karşılaştırıldığında, makine olarak konmuş sermaye değeri de ücretler olarak konmuş olanla karşılaştırıldığında büyümektedir. *İkincisi*, ucuzlayan tek makine ve onun tamamlayıcı parçalarıdır,

fakat bir makineler sistemi gelişir ve aletin yerini sadece basit bir makine değil, bütün bir sistem alır ve daha önce muhtemelen büyük bir rol oynayan aletlerin, örneğin iğne (çorap dokuma tezgâhı ya da benzer bir makine durumunda), şimdi binlercesi toplu haldedir. İşçinin karşısına çıkan her bir tekil makine kendi içinde, eskiden tek başına kullanılan, devasa bir aletler topluluğudur; örneğin bir teki yerine 1.800 iğ. Fakat ayrıca, makineler eski aletlerin sahip olmadığı unsurları içerirler. Bireysel unsurların ucuzlamasına karşın, bütün yekûnlerin fiyatı aşırı derecede artmaktadır ve üretkenlik(teki artış) makinelerin sürekli büyümesine bağlıdır.²²

Şaşırtıcı derecede açık olan bu gözlemler göz önünde tutulduğunda, değişmez sermayenin değersizleşmesinin, değişir sermayeye göre değişmez sermayenin oranını artıran ve kâr oranının düşme eğilimine yol açan temel süreçleri dengeleyebileceğinin nasıl iddia edilebileceğini tasavvur etmek zordur. Fakat değişmez sermaye makinelerden ibaret değildir. Değişmez sermaye, makine ve binaların sabit unsurlarından çok daha fazlasını, Marx'ın değişmez sermayenin dolaşan unsuru dediği ham maddeleri de içerir.

Ham maddelerin ucuzlamasının, sermayenin krize doğru ilerleyişinin genel görünümü üzerindeki etkisi nedir? Marx, burada başka bir basit nokta üzerinde ısrarla durur: *kullanılan ham maddelerin miktarı, emeğin üretkenliği ile birlikte büyümelidir*. Marx, malzemelerin fiziksel hacmindeki bu büyümenin, artan üretkenliğin bu malzemelerin değerini düşürmesi karşısında etkisini sıfırlayabileceğine dair öne sürülecek itirazın farkındadır. Fakat bu itiraza şöyle yanıt verir:

Deri vb. ham maddeler ve diğer hayvansal ürünler, medeniyet geliştikçe ruhsuz rant yasası bu ürünlerin değerini artırdığı için, kısken daha pahalı hale gelirler.²³

Bunu kavramak için, rantın, Marx'a göre toprak sahibi tarafından arazisinin kullanımı karşılığında yükümlü tutulan kârdan kesinti olduğunu hatırlamak gerekir. Kapitalizmin gelişimi esnasında brüt kâr artarken, bu ürünlerden vazgeçen toprağın rantı

artar. Sonuç olarak fiyatları yükselir. Marx, bugünkü petrol gibi, topraktan çıkarılmak zorunda olan temel ham maddeleri ele alır. Marx, şöyle demiştir:

Kömür ve madene (kereste) gelince, üretimin gelişmesiyle birlikte daha ucuz hale gelirler; ancak bu, madenler tükendikçe vs. daha da zorlaşacaktır.²⁴

Burada daha fazla yoruma gerek yok, sınai gelişme arttıkça, –sermayenin, değişir sermaye (insan) pahasına değişmez sermayeyi (makineleri) artırma güdüsünün temelinde yer alan mekanik süreçlere petrol can verdiği için– petrole talebin arttığını gözleminin dışında böyle bir açık ilişki vardır. Doğu'da kapitalizmin yükselişi, petrol ve ham madde fiyatlarını yukarı çekmiş, düşürmemiştir. (Bu, 2008 krizini takip edecek durgunluğun, hiç şüphesiz petrol fiyatlarını bir parça düşürecek kadar üretimi bastırabilecek olmasına rağmen böyledir.)

Ancak, bazı toprak çeşitleri, kömür, petrol, tahıl, maden cevheri gibi temel ham maddeleri içeren topraklardan farklıdır. Bazı topraklar kendi doğal zenginliklerinden dolayı değil, konumlarından -büyük paraya ve zengin insanlara yakınlıklarından- dolayı daha yüksek bir değere sahiptirler. Daha önce açıkladığımız gibi, rant çok genel anlamda kârdan bir kesintidir-ve toprağın 'fiyat'ı sadece, bugünün bilirkişilerinin ve emlak finansı asalaklarının rant gelirinin 'sermayeleştirilmesi' ya da 'menkul kıymetleştirme'si olarak adlandırdıkları, gelecekteki rant değerini sermaye olarak öne sürme girişiminden başka bir şey değildir. Ticari arazilerin değerleri artıyorsa bu, esas olarak ortalama kârların artmasından kaynaklanır. Ticari arazilerin değeri düşüyorsa, bu kârların düşmesinden dolayıdır.

Eğer arazinin konumsal bir avantajı varsa, o zaman fiyatı, ortalama arazi değerine göre diferansiyel olarak artar. Toprağın doğal özelliklerine ve zenginliklerine bağlı olan daha yüksek rant, elbette ki içerdikleri çok değerli öğelerin değerinin *sonucudur*. Fakat aynı zamanda, büyük şehirlere, finansal merkezlere, üre-

tim merkezlerine vb. yakın olan -Çin'in yakın zamanlarda gelişmiş kıyı şehirlerine yakın araziler gibi- toprağın daha yüksek değeri, *konumundan* kaynaklanır. Bu, arazi üzerindeki daha yüksek rantların, sadece içerdikleri maddelerin değerini *yansıtmadıkları*, ama gerçekte onların değerini *artırmaya* hizmet ettikleri anlamına gelmektedir. Böylece, kapitalist gelişmenin, kentleşme gibi en önemli ve en güçlü eğilimlerinden bazılarını içeren sonuçları, bizzat petrol, gıda ve kereste fiyatlarında güçlü enflasyon eğilimlerine yol açarak, ham maddelerin ucuzlaması sürecini dengeler.

Marx bunu çok açık bir şekilde açıklar:

Tahıl rantı ve maden rantı ile ilgili olarak, bunların ürünün değerini (sadece piyasa fiyatını) artırmadıkları, daha ziyade ürün değerinin (üretim fiyatı üzerindeki değer fazlasının) ifadeleri oldukları söylenebilmesine karşın, diğer taraftan hayvansal rant, konut rantı vb.'nin bu şeylerin artan değerlerinin sonuçları değil, nedenleri olduğuna şüphe yoktur.²⁵

Öyleyse bu, bizim genel kriz teorimiz için ne anlama gelmektedir? Değişmez sermayenin dolaşan unsurunun -ham maddelerin ve yarı mamul malların- değersizleşmesi, değişmez sermayenin değişir sermayeye oranla artışını sonsuza kadar durdurmak için yeterince etkisi olamaz ve bu nedenle azalan kâr oranları eğilimini sonsuza kadar engelleyemez. Ayrıca, eğer petrol satışından kâr elde ediyorsanız, petrolün ucuzlaması, kârınızın düşme eğilimini pek dengeleyemeyecektir.

Ham maddelerin ve yardımcı malzemelerin ucuzlaması vb, sermayenin bu bölümünün değerindeki artışı kontrol eder ama iptal edemez. Kârda bir azalmayı beraberinde getirecek dereceye kadar kontrol eder.²⁶

Ve bu açıklamayla birlikte Marx, değişmez sermayenin değersizleşmesinin sözümona kapitalizmi krizden kurtardığı tartışmasını bitirir:

Bu saçmalık böylelikle bertaraf edilmiştir.²⁷

Marx'ın yasası ve 2008 krizi

Sonuç olarak, sermayenin birikimi ve çöküşü yasası, sadece kapitalist gelişmenin genel gidişatını anlamak için değil, aynı zamanda 2007-2008 krizini anlamak için de merkezi bir niteliğe sahiptir.

Mevcut finansal kriz, sürdürülemez bir kredi büyümesi ve birikimin aksamasıyla doruğuna çıkan sermayenin aşırı birikiminin bir ürünüdür. Tam olarak Marx'ın kendi zamanında gözlemlediği ve gelecekteki krizler için öngördüğü gibi, bu durum sermayenin sismik değersizleşme sürecine yol açmıştır. Fiktif sermayenin büyümesi, KODEY'in ve artık değer üreten sektörlerin bir ürünüdür; fakat bu, bir sapma, 'salt' kapitalist gelişmenin 'normal' gidişatından olağandışı bir ayrılma değildir. Bu, sermaye birikiminin *gerekli*, gerçekten *temel* unsurudur. Kapitalizmden ayrılamaz.

Enflasyonist baskıların büyümesi de hızlı gelişen kapitalist Asya ülkelerindeki sermayenin aşırı birikiminin bir sonucudur. Bugün, Çin'de arazi değerleri (sermayeleştirilmiş rant) ve gıda fiyatları artarken, doğal kaynaklara yönelik talep ve kaynakların 'tükenmesi', petrol ve maden fiyatlarını yukarı iterken, bu olguların başlangıçta Batı'da sadece değişmez ve değişir sermayenin değerini düşürme etkisini değil, ama nihai olarak ham madde, gıda ve yakıt değerlerinin artmasına yönelik yarattığı büyük baskıları, Çin'deki kapitalist üretimin muazzam genişlemesinin bir sonucu olarak görmüyor muyuz? Bu, kesinlikle, 2007-08 krizini önceki krizden daha şiddetli hale getiren, merkez bankalarının sonsuz kredi verme yeteneklerini sınırlandıran, ama buna karşılık dünya ekonomisini krize sokan –hem Marx'ın analizinin açıklayıcı gücünü, hem de kapitalist sistemin temel çelişkilerini yeniden gösteren– Asya ekonomilerinin gelişmesinin başlangıçtaki deflasyonist etkilerini sona erdiren çelişkilerin işleyiş tarzıdır.

Karşı koyucu eğilimler, krizi sonsuza kadar ertelemeyi başaramadılar. Krizin harekete geçirdiği değersizleşmenin şimdiye

kadar görülen unsurları, sermayenin dolaşımındaki kesilmeleri, (kredi limitlerinin kesilmesi); kredileri, gayrimenkulleri, hisse senetlerini içeren varlık değerlerinin düşmesini; tüketim düzeylerinin düşme belirtilerini; doların değer yitirmesini, bir değersizleşme biçimi olarak enflasyonu (ücret değerlerinin düşüşü) içermektedir. Sadece teoride değil, gerçek dünyada da karşı koyucu eğilimlerin temel çöküş eğilimini, sürekli olarak nasıl telafi edemeyeceğini gösterebiliriz. Şimdiye kadar bunu salt teorik terimlerle ifade etmiş bulunuyoruz. Fakat soyut argümanımız somut ispata dayanabilir. Farklı süre ve derinliğe sahip *reel krizler* her 7-10 yılda bir her kapitalist ekonomide meydana gelmektedir. Şimdi bunun neden ve nasıl olduğunu incelemeye devam edeceğiz.

Kapitalist çevrim

KODEY'in statüsünü tam olarak değerlendirirken, onu aşırı birikimin ve krizin *biricik* olmasa bile temel faktörü olduğunu kabul etmeliyiz. KODEY, somut düzeyde sabit sermayenin devri, dolaşım süresi, üretim sektörleriyle finans kapitalin reel krizlere yol açan fiktif sermayeye finansörlük yapması arasındaki orantısızlıklarla karşılıklı etkileşim içindedir.

Marx, sabit sermayenin devir süresini –teçhizat ve makinelerin değerinin düşmesi ve böylece içerdiği değerın açığa çıktığı, üretim safhasındaki diğer metalara aktarıldığı ve dolaşıma girdiği süre– kapitalizmde sürekli olarak tekrarlayan sınai çevrimlerin zamanını ayarlayan temel etmen olarak tanımlar. Çevrim gelişirken, sermayenin organik bileşimi yükselir; bu yüzden sanayi kapitalistleri, sabit sermayeyi tekrar yerine koyma ihtiyacını ele alırlarken kâr oranları üzerindeki ağır baskı koşulları altında bunu yaparlar. Büyük ölçekli sabit sermayeyi tekrar yerine koyma ihtiyacı, aynı zamanda kredileri harekete geçiren temel bir etkidir. Dolayısıyla, sermaye dolaşımdayken, nakit akımına duyulan ihtiyaçtır. Sermaye, emek-zamanın harcanması yoluyla diğer sermayelerin değerlerini saptama işine geri dönebilmek için dolaşım

süreci aracılığıyla giderek daha hızla genişlemeye ihtiyaç duyar. Marx, 'emek-zamanı ve dolaşım zamanı çelişkisinin, bütün kredi ilkesini içerdiği'ni gözlemler.²⁸

Kapitalist, böyle geniş ölçekli ve uzun dönemli yatırımlar için dağıtılmamış kârlara ya da işletmeler arası kredilere giderek bel bağlayamaz hale gelir ve daha fazla banka kredisine yönelmek zorunda kalır. Bu sırada karmaşık kredi türevlerinin ve diğer araçların çoğalması, imalat sanayiindeki aşırı birikim ve daha düşük kâr oranlarından kaynaklanır ve bugün gördüğümüz gibi sanayi şirketlerinin toplam yatırımlarının her zamankinden daha fazlasını, sermaye ve gayrimenkul piyasalarında spekülasyona yönlendirir. Çevrimin yukarı yönlü hareketinin sonuna doğru kredi talebi, ticari kredi sermayesinin fiyatını (faizi) her zamankinden daha yükseğe iter. Bu durum ve fiktif sermayenin genişlemesi, çevrimin yükselişi aniden sona ererken, kredi ve bankacılık krizlerine yol açar.

Sabit sermayenin devrinin, neden göreceli olarak birbirleriyle bağlantılı bir zaman diliminde meydana geliyor gibi görünmesi gerekir? Neden sabit sermayenin daha büyük bir oranı, aynı zamanda değer kaybının sonuna yaklaşır? Tek tek kapitalistlerin sabit sermayeye büyük ölçekli yatırımlar yaptıkları süreç ve rekabet hâlindeki farklı kapitalistler tarafından alınan bu kadar çok bireysel kararın sonuçları, hiçbir zaman belli zaman kalıbı ortaya çıkarmayacak kadar çok çeşitlilikte değil midir?

Yanıt yine çevrimin dönüm noktasının doğasında bulunuyor. Aşırı biriken sermaye, bir krizle değersizleşmelidir. Öyleyse durgunluk safhası, stokların tasfiye edildiği ya da düşük fiyatla piyasaya sürüldüğü, sabit sermayenin hurdaya ayrıldığı, kârsız işletmelerin kapandığı, işçilerin işten çıkarıldığı bir yol izler. Bu safhada, talepte çöküş meydana gelecek, sermaye mallarının fiyatları düşecek, ücretler düşecek, faiz oranları düşme eğilimine girecektir. Bu durgunluk ortamından çevrimin yeni bir canlanma safhası, büyük ölçekli sabit sermaye yatırımları için uygun koşullar,

doğacaktır. Bu durum, çevrimin yukarı yönlü hareketine genelde geçici bir yapı kazandırarak bu tür yatırımların göreceli olarak büyük bir bölümünün neden bu dönemde gerçekleştiğini açıklar.

Burada, daha sonra inceleyeceğimiz çevrimler boyunca ortaya çıkan daha geniş bir gelişme eğrisine dair bir kavrayış ve perspektifin büyük bir önemi olmasına rağmen, sabit sermayenin devir süresinin, sadece canlanma safhasından krize kadar çevrimin *yukarı yönlü hareketinin* zamanını göreceli olarak hassas bir şekilde açıkladığına dikkat etmeliyiz. Ulusal çevrimlerin, diğer ülkelerin ekonomilerindeki büyük değişiklikler, savaş, açlık ve buna benzer dışsal etmenler tarafından sekteye uğradığı dönemler istisna olmakla birlikte çevrimler, gerçekte ortalama 7 ila 10 yıl sürer. Bununla birlikte kriz ve durgunluk safhalarının süreleri ve yıkıcı güçleri, sabit sermayenin devir süresi tarafından belirlenmemektedir ve dolayısıyla daha az öngörülebilir niteliktedirler. Bunlar, hükümetlerin, finansal kuruluşların ve sosyal sınıfların öznel politik eylemleri de dahil olmak üzere jeopolitik durumun kontrolü altındadır: Sermayenin *başarılı bir şekilde değersizleşme düzeyine* ve çevrimin daha sonraki canlanma safhasında sermaye birikiminin, nispeten düşük bir organik bileşimle yeniden başlayabileceği düzeye bağlıdır.

Bazılarının yaptığı gibi, Marx'da çevrim teorisinin olmadığını iddia etmek doğru değildir. *Kapital*'in Üçüncü Cildi'nde Marx, -kaçınılmaz olarak soyut ve basitleştirilmiş terimlerle- sermaye birikimi ve çöküş çevriminin, sabit sermaye oluşumunun karşılıklı yarattığı etki, teknolojik gelişmelerin kullanıma sokulması, sermayenin organik bileşiminin artması, ücretlerin²⁹ ve istihdam düzeylerinin artması, talebin, fiyatların ve faiz oranlarının yükselmesi, şirketlere faiz yükü getiren kredilerin artışı, fiktif sermayenin genişlemesi, spekülatif bir çılgınlıkla zirveye çıkan aşırı birikim ve sonunda değerlerin aniden yüksek nitelikli paraya dönmesi ve sermayenin şiddetli değersizleşmesi yoluyla nasıl ortaya çıktığını göstermektedir.

Kapitalist çevrimin safhaları

Gördüğümüz gibi, çevrimin kriz veya çöküş safhasını üretimin *durgunlaştığı* bir safha takip etmektedir. Üretim, ciddi bir şekilde kısılr ve kâr oranları tipik olarak düşük olacaktır. Mevcut stokların düşük fiyatlardan tasfiyesi ve işsizliğin artması, fiyatları ve ücretleri düşürecektir; kredi talebi de dahil olmak üzere tüketim malları ve sermaye talebi, büyük oranda kısıllacaktır. Önceki safhanın travmatik değersizleşme süreçlerinden sonra kapitalistler, doğrudan maliyetleri ve fiyatları etkileyen teknolojik ve örgütsel sistemlerinde ihtiyatlı değişiklikler yapacaklardır. Canlanma safhasında genişletilmiş birikimin yeniden başlaması için yol temizlenir.

Canlanma, kapitalistlerin, düşük ücretlerin ve yaygın olarak varolan ucuz kredinin sunduğu fırsatlardan yararlanmasına tanıklık olur. Sermayenin organik bileşimi (geçmiş çevrimlerin benzer canlanma safhaları karşısında zorunlu olmamasına rağmen, önceki canlanmanın en yüksek noktasındaki daha erken safhaya göreli olarak) düşmüş olacaktır ve bu nedenle kâr oranları canlanmaya başlayacaktır. İşsiz 'yedek emek ordusu'ndan çekilen artık emek daha ucuza istihdam edilebilir. Makineler gibi sabit sermayeyi ve ham maddeler gibi dolaşır sermayeyi içeren değişmez sermaye ucuz fiyatlara satın alınıp stoklanabilir. Yukarıda tartıştığımız gibi, uzun dönemli sabit sermaye bakımından büyük ölçekli yatırım için koşullar en uygun durumdadır. Bu, hem çevrimin öngörülen zamanını belirler, hem de 'Kesim 1'de bu aşamada istihdam daha erken ve daha geniş ölçüde büyüyeceği için, tüketim ve ücret malları sektörlerindeki talep, arzdan daha hızlı artarken Kesim 1 ve 2 arasındaki bir dengesizlik unsurunu ortaya çıkartır.

Bu canlanma aşamasında, pek çok kapitalist, kriz ve durgunlukta paranın en güvenilir biçimlerine döndüklerinden dolayı ellerinde bol miktarda para olacak ve banka kredilerine talep, faiz oranlarını düşük tutacak derecede göreceli olarak düşük olacaktır. Kriz ve durgunluk safhasında biriken stoklar elden çıkarılır

çıkarılmaz üretim yeniden başlar ve fiyatlar yeniden yükselmeye başlar. Kârlar büyümeye başlar. Kredi sermayesiyle finanse edilen yatırımlar, ileriki yıllar boyunca reel sermayeyi büyütür ve ödünç para verenlerin kazançlarında açığa izin vermez. Kredi veren bankaların ve hissedarların kâr oranlarını dengeleme gücü, çevrimin daha sonraki aşamalarında olduğu kadar güçlü bir şekilde henüz uygulanmadığı için çevrimin bu aşamasında kâr oranları, işletmeler arasında daha fazla değişme eğiliminde olacaktır.

Dolaşımdaki metaların satışından elde edilen gelir toplandıkça, mal ve para talebi canlanır; güçlenen talebi karşılamak için tüketim ve ücret mallarının arzı büyür; artık *krediye* dayalı yeni bir genişleme safhası için zemin hazırlanmıştır.

Hem kârlar, rant ve faiz büyüdüğü, hem de tüketim malları üretimi genişlediği için ekonominin her kesiminde güven, yeniden eski haline gelmeye başlar. Yatırımcılar ve sanayiciler benzer şekilde kârların daha fazla büyüyeceğini öngörürler. Büyüme ortaya çıkar, fakat bu, kapitalist üretim tarzında genel ekonomik plânlamanın yokluğunun kendini tamamen belli ettiği koşullarda olur. Stok fazlası ve aslında üretim kapasitesi fazlası tükenmeye yaklaşır; daha büyük ölçekte yatırıma ihtiyaç duyulur, sermayenin bloke edilmesinin ve dolaşım süresinin mümkün olduğunca azaltılması gerekir, sabit ve dolaşır değişmez sermayenin yeni arz hatları tespit edilmelidir. Fiyatlar yükselir; şirketlerdeki nakit fazlası baskı altına girer.

Böylece, banka kredileri hızla artar ve kredi sistemi bir kez daha öne çıkar. Güven o kadar yüksektir ve gelecekte kârların yükseleceği beklentisi o kadar büyüktür ki mortgage ödemeleri, rantlar, krediler ve benzeri gibi geçmiş yıllar boyunca fiyatları artan kazançlardan elde edilen gelir akımlarının kendisi ('teminatlandırma' ya da 'menkul kıymetleştirme' adı altında) kredi biçimlerine sokularak dolaşıma sokulabilir. Fiktif sermaye, dayandığı reel değerlerden daha hızlı büyümeye başlar. Şimdi borç verenlerin eli, kâr oranlarının eşitlenmesine büyük bir itki kazandırıl-

ması için yeterince güçlenmiştir. Kredi rekabeti keskin bir şekilde artar, bu yüzden müstakbel her kredi müşterisi, kâr maksimizasyonu ve realizasyonu için olası en iyi koşulları göstermek zorunda kalır. Fakat yedek emek ordusu daralır ve emek kıtlığı ortaya çıkar. Göçmen emek talebi artar; vasıflı ve örgütlü işçilerin ücretleri yükselir. Yeni işyerleri türedikçe, sabit sermaye muazzam ölçüde genişler –kredi ve spekülasyonun yeni biçimleri de. Yeni bir dönem başlar, yükselişin son safhası: *spekülatif çılgınlık* safhası.

Bu safhada varolan temel gerçek değerden, yani gerçek mal ve hizmetlerin içerdiği gerçek emek-zamandan daha fazla para ve diğer değer ölçütleri dolaşımda bulunur. Sahtekârlık, dolandırıcılık ve skandallar çoğalır. Ücretler tarihi zirvelerine yükselir ve ekonomi tam istihdama yaklaşır; kâr kitlesi çok büyük olmasına rağmen, kâr *oranları*, -özellikle yeni yatırımlar için- artan bir baskı altına girer ve kâr kitlesinin kendisini de olumsuz etkilemeye başlar. Sermayenin aşırı birikimi, artık sermayenin devasa miktarlarını hisse senetlerine, sermaye ihracına, gayrimenkule, her türlü karmaşık araca doğru yönlendirir. Sistemin yapısındaki ciddi dengesizliklerin açık belirtileri –dünya ticaret sisteminin her yanında farklı ülkelerin gelişim oranlarında orantısızlıklar, ödemeler dengesi krizleri, üretimin iki kesimi arasındaki orantısızlıklar, temel ham maddelerin fiyatlarının artması, emek kıtlığı, rant değerlerinin yükselmesi, gerçek değeriyle orantısız miktarda dolaşıma sokulan kredi destekli araçlar kitlesi, hisse senedi fiyatlarındaki oynaklık, faiz oranları üzerine yoğun kaygı –ortaya çıkmaya başlar. Sistem, susuzluğunu tuzlu suyla gidermeye çalışıyor gibi görünür. Kredi balonu patlamaya hazırdır; sistem, çare olarak sadece daha fazla kredi genişlemesini tavsiye edebilir.

Marx'ın açıkladığı gibi:

Yeniden üretim süreci, aşırı gerilimden önceki gönenç haline tekrar ulaşır ulaşmaz, ticari kredi fazlasıyla genişler; bu, gerçekten de gene, kolay geriye akışlar ve genişlemiş üretim için 'sağlam' bir temel teşkil eder. Bu durumda, asgarinin üzerine yükselmekle

birlikte faiz oranı hâlâ düşüktür. Bu aslında, düşük bir faiz oranı ve dolayısıyla borç verilebilir sermayede nispi bir bolluğun, sanayi sermayesinde gerçek bir genişleme ile aynı zamana rastladığının söylenebileceği *biricik* zamandır. Geriye ödemelerin düzenli ve rahat akışı, geniş ticari kredi ile birlikte, talep artmış olmakla birlikte, borç sermayesinin arzını sağlar ve faiz oranının yükselmesini engeller. Öte yandan, herhangi bir yedek sermayeleri olmaksızın ya da hiç sermayeleri bulunmaksızın çalışan ve tamamen parakrediye dayanarak iş gören açığözlerin sayıları, ilk kez kabarmış görünür. Şimdi buna bir de, her türden değişmez sermayede bir genişleme, ve büyük ve geniş-ölçekli yeni girişimlerin açılmaları eklenir. Faiz artık normal düzeyine yükselir. Yeni bir bunalım başlar başlamaz da tekrar en yüksek düzeyine ulaşır. Kredi birdenbire kesilir, ödemeler durur, yeniden üretim süreci felce uğrar ve daha önce sözü edilen istisnalar ile, aşırı bol bir atıl sanayi sermayesi, neredeyse mutlak bir borç sermaye yokluğu ile yan yana görülür.³⁰

Çevrimin bu *kriz safhası* uzun süre önceden tahmin edilir, kaçınılmazdır, ancak hem sistemden faydalananlar, hem de sistemin kurbanları açısından *berbat bir sürpriz* olarak ortaya çıkar. Bunun nasıl olduğunu Marx, şöyle açıklıyor:

Böylece işler daima, çöküşün tam arifesinde, neredeyse fazlasıyla sağlıklı bir görünüştedir. Bunun en iyi kanıtını örneğin, 1857 ve 1858 tarihli Banka Yasaları üzerine Raporlar vermektedirler. Bu raporlarda, 1857 Ağustos’unda bunalımın patlak vermesinden yalnızca bir ay önce, bütün banka müdürlerinin, tüccarların, kısacası başlarında Lord Overstone olmak üzere davet edilen bütün uzmanların, gönenç ve işlerdeki sağlıklı durum nedeniyle birbirlerini kutladıkları görülmektedir... Birdenbire patlak veren çöküşe kadar işler daima tepeden tırnağa sağlıklı ve kampanya bütün hızıyla devam etmektedir.³¹

Buna, tüm gazetecilerin yeni kriz paradigmasının gelişmeyi serbest bırakacağı yönündeki söylemleri, her yerdeki ‘Çin çılgınlığı’ ve hatta çevrimsel kargaşadan ayrı olarak, bu yeni uzun canlanma modeline teslim olan soldaki bazı kişilerle birlikte, Başkan Calvin Coolidge’nin ABD ekonomisinin Aralık 1928’den beri en iyi durumda olduğu (!) açıklamasını ve 2007’nin ilk çeyreğinin

ABD ve Britanya'de eşsiz yükseklikte iş güvenine tanık olduğunu ekleyebiliriz.³²

Krizin başlangıcı, sadece ortaya çıkış biçimi bakımından anidendir. Krizin fizyonomisi ve dinamiği, doğrudan önceki safhaların tarihsel olarak oluşan gelişim süreçlerinden ortaya çıkmakla birlikte dramatik bir olay, –paraya hücum, bir bankacılık krizi, bir bankanın çöküşü, borsanın hızla düşmesi ya da benzeri olaylar– onu sosyal sınıfların popüler bilincine sokar. Kaçınılmaz olan ve organik olarak önceki safhanın psikolojisini belirleyen ‘irrasyonel coşku’, sarhoş edici bir keyfin şiddetli bir baş ağrısı haline gelmesi kadar kesin bir şekilde, karşıtına dönüşür. Kredi limitleri kesildikçe, bankacılar sürekli olarak kredi sermayeye hücum ederler ya da kredi sermayeyi hep birlikte geri çekerler. Muazzam yatırımların fiktif doğası, birden iğrenç bir şekilde açık hale gelir. Gerçek paraya hücum başlar.

Marx, *Kapital*'in üçüncü cildinde bir pasajda çevrimin genel yapısını özetlemektedir. Krizin temel itici gücünün üretimde bulunduğunu göstererek başlar ve daha sonra, kriz önce finansal sistemde açığa çıktığı için, onun özünde sanki ‘temel ekonomi’den ziyade bir kredi ve para kriziymiş gibi görüldüğünü açıklar:

Sınai çevrim öyle bir niteliktedir ki, bir kez ilk hareket verildi mi, aynı devrenin, devresel olarak kendi kendini yeniden üretmesi gerekir. Gevşeme dönemi boyunca üretim, bir önceki çevrimde ulaştığı ve şimdi kendisi için gerekli teknik temelin kurulduğu düzeyin altına düşer. Gönenç döneminde –ara dönemde– bu temel üzerinde gelişmeye devam eder. Aşırı-üretim ve spekülasyon döneminde, üretim sürecinin kapitalistçe sınırlarını aşana kadar, üretken güçleri sonuna dek zorlar.

Bunalım dönemi boyunca, ödeme aracı kıtlığı olduğu açıktır. Po-lişelerin paraya çevrilebilmesi, metaların kendi başkalaşımlarının yerini alır ve yalnızca kredi ile iş gören firmaların oranı ne kadar büyükse, bu gibi zamanlarda bu, o kadar fazla olur. 1844-45’de görüldüğü gibi, bilisizlik içeren ve hatalı banka yasaları bu para bunalımını daha da yoğunlaştırabilir. Ama hiçbir banka yasası bu bunalımı önleyemez.

Yeniden-üretim sürecinin tüm sürekliliğinin krediye dayandığı bir üretim sisteminde, kredinin birdenbire kesildiği ve ancak nakit ödemelerin geçerli olduğu sıralarda –ödeme araçlarına olan büyük hücum karşısında– bir bunalımın mutlaka ortaya çıkacağı açıktır. Bu yüzden, ilk bakışta bütün bunalım sırf bir kredi ve para bunalımı gibi görünür. Ve aslında bu, yalnızca, poliçelerin paraya çevrilebilme sorunudur. Ne var ki bu poliçelerin çoğunluğu, fiili alım-satımları temsil eder ve bu alım-satımların genişliğinin toplumun gereksinmelerinin çok üzerinde olması, en sonunda, bütün bu bunalımın temelidir. Aynı zamanda, bu poliçelerin muazzam bir miktarı, şimdi günışığına çıkan ve sabun köpüğü gibi sünen düpedüz bir dolandırıcılığı; ayrıca, başkalarının sermayesi ile yapılan başarısız spekülasyonları; ve ensonu, değer kaybeden ya da hiç satılamayan meta-sermayeyi, ya da hiçbir zaman tekrar gerçekleştirilemeyecek olan geriye dönüşleri temsil eder. Yeniden-üretim sürecindeki zoraki genişlemeye dayanan bu baştan sona yapay sisteme, hiç kuşkusuz, İngiltere Bankası gibi bir bankanın, bütün dolandırıcılara, senetleri yoluyla değersiz sermaye vermesi ve değer kaybetmiş bütün metaları eski nominal değerleri üzerinden satın almasıyla çare bulunamaz. Ayrıca burada her şey çarpıtılmış bir görünüştedir, çünkü bu senet dünyasında, gerçek fiyat ile bunun gerçek temeli hiç bir yerde görünmez, yalnız külçeler, madeni sikkeler, banknotlar, poliçeler, senetler vardır. Özellikle, ülkenin Londra gibi tüm para işlerinin toplandığı merkezlerde, bu çarpıklık daha göze batar haldedir; süreç baştan sona anlaşılabilir hale gelmiştir, üretim merkezlerinde bu, daha az böyledir.³³

Bu, George W. Bush'un ve İngiltere Merkez Bankası Başkanı'nın 2007 yazı kredi krizi sırasında neden sürekli olarak piyasaları ve halkı 'temellerin sağlam olduğu'na inandırmaya çalıştıklarını ve muhtelif revizyonistlerin, Marx'ın aşırı birikim ve çöküş teorisinin sonuçlarından kaçınmaya çalışarak, neden şimdi bile 2007 kredi krizinin üretimdeki temel zayıflıklardan kaynaklanmadığında ısrar ettiklerini açıklamak için yeterlidir.³⁴

Kriz safhası, başlangıçta bir para ve kredi krizinden başka bir şey değilmiş gibi görünebilir, ancak sermayenin aşırı birikiminin doğrudan bir ürünüdür. Burjuvaziyi, değeri, dolaşımdan çekme-

ye zorladığı için reel üretim üzerinde doğrudan etkide bulunur. *Kapital*'in birinci cildinde Marx bize şunları hatırlatır:

Burjuva, daha kısa bir süre önce, refah sarhoşluğunun verdiği bilgiçe bir kendine güven duygusuyla parayı boş bir hayal ilan etmişti. Sadece meta, paradır. Ama şimdi dünya pazarında yükselen çılgılık şu: Sadece para, metadır! Aç tavuğun arpa ambarından gayri bir şey hayal etmemesi gibi, onun da ruhu şimdi paranın, biricik zenginliğin peşindedir.³⁵

Nakit paraya bu ani hücum ve değer dolaşımından çekilmesi *bizatihi* bir değersizleşme biçimidir.

Bunu anlamak için, sermayenin ilk olarak nasıl 'değersizleşebildiği'ni kendimize soralım. Her şey bir yana Marx'ın emek değer teorisine göre bir metanın değeri onun üretiminde harcanan toplumsal olarak gerekli emek-zamana dayanıyorsa, o zaman bir meta nasıl 'değersizleşebilir'? Yanıt şöyledir: Bir şey, değer *ölçütü* olmasına rağmen, değer işlevi görmeyi bırakırsa, bu olabilir. Bu ifade, ancak, bir şeyin meta olması için hem mübadele değerine, hem de kullanım değerine sahip olması gerektiğini hatırlarsak anlaşılabilir. Bir fabrikanın inşâ edilmesi için geçen süre, toplumsal olarak gerekli emek-zamanı bakımından yıllarla ifade edilebilir, fakat fabrika, bir durgunluk döneminde terk edilirse, artık sermaye işlevi görmeyi bırakır. Aynı şey, sermaye dolaşımındaki tüm kopukluklar için doğrudur.

Sermayenin bir 'şey' olmaktan çok bir ilişki, bir akım olduğunu hatırlamanın temel bir öneme sahip olmasının başka bir nedeni de budur. Dolayısıyla, nakit paraya hücum ve değer dolaşımından çekilmesi, sermayeyi değersizleştiren araçlar arasında yer alır. Ayrıca stokların aşırı doymuş piyasalarda yığılmasına, fabrikaların ve makinelerin çalışmasına son verilerek hurdaya ayrılmasına, ham maddelerin bozulmasına ve toplu iş kayıplarına yol açarak kazançların kesilmesi üzerinde doğrudan etkisi vardır.³⁶ Bu çılgınlık, sermaye birikiminin içkin dengesizliğinin kaçınılmaz bir sonucudur. Krizin şiddetlenmesinde ve çevrimin

somut safhalarının gelişmesinde kritik öneme sahip olmakla birlikte yığınların eksik tüketimi ya da üretim sektörlerinin orantısız gelişimi *krizin kaynağı* değildir. Krizin en derin kaynağı, üretimin yapısında bulunan çelişkilerdedir. Ücretli emek-sermaye ilişkisinin kendisi krizin tohumlarını taşır:

Toplumsal üretken gelişimi ile onun şimdiye kadarki varolan üretim ilişkileri arasındaki büyüyen tezat, şiddetli çelişkilerde, krizlerde, nöbetlerde kendisini açığa vurur. Sermayenin kendisinin dışındaki ilişkilerden değil, daha çok kendisini korumasının bir koşulu olarak zorla yıkımı, yerini toplumsal üretimin daha yüksek bir aşamasına bırakması için kendisine verilen uyarının en çarpıcı biçimidir.³⁷

Sonuç

Bu nedenle Marx'ın teorisi, sermayenin istikrarsızlığının ve krizlerin temel kaynağını, dışsal faktörlerde değil, sermayenin kendi içinde bulunuyor diye tanımlar. Sadece ekonomik çevrimlerin zamanını ve şeklini değil, değersizleşme krizlerinin derinde yatan nedenlerinin de eşsiz şekilde mantıklı bir açıklamasını verir. Gördüğümüz gibi, her krizin hemen öncesindeki kontrolsüz genişleme safhası, aşırı coşkulu burjuva ideolojiyle birlikte gelir; krizin sistemik kökleri reddedilir; sermaye, çevrimi ve istikrarsızlığını geçmişe ait şeyler, dış politik nedenlerin ya da kendi kendisini iyileştiren toplumsal toyluğun birer ürünü olarak açıklar. Ve her zaman aşırı güvenli iddialar ortaya yayılır.

Yine de krizin kendisi hiçbir şekilde burjuva ideolojisinin kaderini ifade etmez. Enflasyon ve deflasyon (durgunluk) burjuvazinin kendi muhtelif 'açıklamalarını' beraberinde getirir. Neo-Maltusçular krizlerin nüfus fazlalığından, çok fazla proleter ve köylüden kaynaklandığını iddia ederler. Tüm burjuvazi, enflasyona, 'aşırı yüksek' ücretlerin yol açtığı konusunda hemfikirdir; işsizliğin işletmeleri kârsızlığa sürükleyen çok fazla işçi istihdam edilmesinden kaynaklandığı konusunda görüş birliği içindedir.

Bütün bu teoriler gerçeği *tersyüz etmektedirler* -hepsi, sermayenin aşırı birikiminden çok emeğin sözde aşırı birikimi üzerinde odaklanırlar. Yine de hepsi *sermayenin bakış açısından* mantıklıdır. Mantıksızlıkları sermayenin kendisinin mantıksızlığını doğrulamaktadır. Bu, Marx'ın teorisinin gösterdiği gibi, emeğin *gerekliliği* ve sermayenin içsel çelişkilerinin gelişiminin mantıksal sonucu olarak sermayenin lağv olmasıdır.

Bu lağv olma tarihsel gereklilik tarafından belirlenebilir; fakat sadece örgütlü emeğin bilinçli hareketi olarak gerçekleşecektir. Emeğin sınıf mücadelesinin zaferini, hem görülmedik ölçüde zor, hem de insanlık için eşsiz derecede umut verici kılan işte bu tarihsel özelliktir. Zorluk, meta emek gücünden başka hiçbir şeye sahip olmayan sömürülen bir sınıf olarak alternatif proletaryan üretim tarzının, kapitalizmin çatlakları içinde, kapitalizmin Avrupa'da feodalizmin ticaret şehirlerinde geliştiği şekilde gelişme gösteremeyeceği basit gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu gerçek tek başına, işçi sınıfının sermayeden tamamen bağımsız bilinçli politik örgütlülüğünü gerektirir.

Bununla birlikte, modern proletaryayı sistem içinde kendi gelişiminden daha fazlası için nesnel olarak mücadele eden bir sınıf yapan da bu gerçektir. İşçi sınıfı hiçbir mülke sahip olmadığı için kurtuluşu, özel mülkiyetin lağvı ve ortak emeğe dayanan yeni bir üretim tarzının kuruluşu gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Bu, tüm insanlığın kendi tarih öncesinden kurtuluşu anlamına gelmektedir. Modern proletarya bu nedenle, Marx'ın deyişiyle, 'evrensel sınıf'tır. Sermayenin –şimdiye kadar olduğundan daha büyük miktarda ve daha geniş ölçüde dünyaya yayılmış –bu sınıfı yaratması, bu nedenle hem onun temel medenileşme misyonunu hem de kaderidir.

Notlar:

1. K. Marx, *Kapital*, Cilt 3, *Marx Engels Werke* ("MEW") [*Marx Engels Temel Eserler* ("METE")]’deki Almanca basımdan tercüme edilmiştir.) [Türkçesi: Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 189-190.]
2. K. Marx, *Grundrisse*, 1973, s.748
3. Aynı yerde.
4. Aynı yerde.
5. Aynı yerde.
6. Aynı yerde.
7. Aynı yerde.
8. Aynı yerde, age., s. 749-750.
9. Aynı yerde, age.
10. K. Marx, *Kapital*, Cilt III, *MEW* 25, s. 261
11. K. Marx, D. McLellan, *Capital: An abridged version (Kapital: Kısaltılmış Basım)*, s. 379 [*Kapital*, Cilt I, s.729, çevirenler: Mehmet Selik - Nail Satlıgan, Yordam Kitap 2011.]
12. K. Marx, *Grundrisse*, age., s. 750
13. Bu makalede, örneğin Okishio Teoremi’ni incelemeyeceğiz. İlk olarak Japon ekonomist N. Okishio’nun 1961 tarihli ‘Teknik Değişim ve Kâr Oranı’ adlı makalesinde ortaya konulan ve yasayı mantıksal olarak ‘çürütme’ girişimleriyle bağlantı kuran bu teorem, Marx’ın kategorilerinin değil, burjuva ekonomik dogmasına uymak üzere uyarlanmış kategorilerin (girdilerin ve çıktıların denkliği ve girdilerin ve çıktıların eş zamanlılığı varsayımı) bir eleştirisi üzerinde temellendirilmiştir. Daha sonra vulgarize edilmiş formüllerin tutarsızlığı gösterilmiş ve bunun Marx’ın mantıksal çürütülüşü olarak kabul edildiği söylenmiştir. Ardışık Bütüncül Sistem Yorumu Okulu’nun önde gelen bir taraftarı olan Andrew Kliman’ın, ilgi uyandıran son kitabı *Reclaiming Marx’s Capital -A refutation of the Myth of Inconsistency*’de iddia ettiği gibi, KODEY’e yönelik Okishio’nun eleştirel olmayan, diğer birçok Sraffacı saldırılar ve burjuva uyumlaştırma varsayımlarını Marx’a uygulamaya ve sonra onun sisteminin tutarsız olduğunu ispatlamaya yönelik tüm benzeri girişimler, 1952’de *International Economic Papers* No:2’de İngilizceye tercüme edilen, L. Von Bortkiewicz’in Eylül 1907 tarihli makalesi olan ‘Value and Price in the Marxian System’den kaynaklanmaktadır. Ardışık Bütüncül Sistem Yorumunu ve Okishio’nun çürütmesini destekleyen diğer önde gelen yazarlar arasında Alan Freeman ve hiç tartışmasız Guglielmo Carchedi vardır: Guglielmo Carchedi, Okishio’nun ‘emek üretkenliğindeki artışların kâr oranındaki artışlar anlamına geldiğini ve eğer herkes ‘daha fazla değer üretirse’, ortalama kâr oranının neden düşebileceğini anlayamayan bireysel bir kapitalistin görüşünden öteye gitmediğini’ gösteriyor. [*Frontiers of Political Economy (Ekonomi Politikin Sınırları)*, Londra, 1991, s. 140]
14. N. Moszkowska, *Das Marxsche System*, 1929, s. 118

15. Paul Sweezy, *Theory of Capitalist Development (Kapitalist Gelişme Teorisi)*, s. 104
16. K. Marx, *Theories of Surplus Value (Artık Değer Teorileri)*, Cilt 3, s. 300-301.
17. *Grundrisse*, age., s. 340
18. Aynı yerde.
19. K. Marx, *Kapital*, Cilt I, 1975, s. 419-20. [Karl Marx, *Kapital: Ekonomi Politikinin Eleştirisi*, Cilt I, çev. Mehmet Selik-Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s. 296.]
20. K. Marx, *Kapital*, Cilt 3, s. 398. [Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 350.]
21. *Theories of Surplus Value (Artık Değer Teorileri)*, Kitap 3, Bölüm 23
22. Aynı yerde.
23. Aynı yerde.
24. Aynı yerde.
25. Aynı yerde.
26. Aynı yerde.
27. Aynı yerde.
28. K. Marx, *Grundrisse*, age., s. 660
29. Marx'ın ücretlerin bazen arttığını kabul ettiği gerçeği, peş peşe gelen burjuva ideologları kuşakları arasında kaybolup gitmiş ve tembel tembel Marx'ın, ücretlerin her zaman düştüğüne inandığını iddia etmişlerdir. Bu sözde 'Marksist Teori'nin reddi, bilinen bir ekonomi ders kitabında, neden Marx'ın ekonomi derslerinde okutulmaması gerektiğinin bir nedeni olarak kullanılmaktadır. Ders kitabının adı anlamlıdır: *Budalalar İçin Ekonomi*.
30. *Kapital*, Cilt 3, s. 488. [Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 433.]
31. Aynı yerde, s. 485. [Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 429-430.]
32. 'Ben yardım edemem, ama ahmaklar cennetinde yaşadığımıza ve bu ülkedeki refahın yakın gelecekte ister istemez azalmak ve ortadan kalkmak zorunda olduğuna dair açıklamalara itirazımı dile getirebilirim.' E. H. H. Simmons, Başkan, New York Borsası, 12 Ocak 1928. 'Sürekli refahımızın kesintiye uğraması söz konusu olmayacaktır.' Myron E. Forbes, Başkan, Pierce Arrow Motor Car Şirketi, 12 Ocak 1928.
 'Birliğin durumunu incelemek üzere şimdiye kadar toplanan hiçbir ABD Kongresi, şu anda görünenden daha memnuniyet verici bir görünümle karşılaşmamıştır. İç politikada huzur ve memnuniyet vardır ve refah yıllarının en yükseği yaşanıyor. Dış politikada barış ve karşılıklı anlayıştan kaynaklanan iyi niyet söz konusudur.' Calvin Coolidge, 4 Aralık 1928.
 '1929'un finansal ve ticari tarihi tamamen yazıldığı anda, geçmiş on beş günün gelişmeleri, kesinlikle olağanüstü parlak oniki aylık dönemin kronolojisinin en önemli yerini işgal edecektir.'

New York Times, Ağustos 1929

‘Birçok bakımdan, 1929’un ülkenin ticari tarihine, mal ve hizmetlerin aralıksız talebi açısından Dünya Savaşı’ndan sonraki en göze çarpan yıl olarak yazılacağı giderek açık hale geliyor.’

New York Times, Ağustos 1929

33. K. Marx, *Kapital*, Cilt 3, age., s. 490. [Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 433-434.]
34. Örneğin, Keith Harvey *permanentrevolution.net*’de şöyle yazmaktadır: ‘Bankalar bu biçimde borç verme spekülasyonunda bulunmadılar, çünkü üretken sanayilerde kârlı pazarlar yoktu. *Aksine*, ABD şirketleri bu yüzyılda tarihsel kâr düzeylerinin tadını çıkarıyorlardı.’ (Vurgu eklenmiştir.) Kuşkusuz bu yersiz bir sözdür. Şirket kâr hacminin büyümesi, hiçbir surette, *üretken sanayilerdeki kâr oranları üzerindeki baskının*, bankaları, kredi ve spekülasyonun daha görkemli biçimlerine sürükleyeceği düşüncesini reddetmez. Daha fazla bilgi için bakınız: <http://www.permanentrevolution.net/?view=entry&entry=1889>
35. Karl Marx, *Kapital: Ekonomi Politîğin Eleştirisi*, Cilt I, çev. Mehmet Selik-Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s. 140-141.
36. K. Marx, *Kapital*, Cilt 3, s. 483
37. K. Marx, *Grundrisse*, s. 750

II. KISIM

EMPERYALİZM
VE KAPİTALİZMİN ÇÖKÜŞÜ

Michael Pröbsting

Vladimir Lenin, *Kapital*'in birinci cildinin ilk kez yayımlanmasından yaklaşık 50 yıl sonra yazarken, kapitalist çevrimin pek çok tekrarının ardından kapitalizmi inceleyecek bir durumdaydı. Lenin'in vardığı temel sonuç, bu tekrarların toplam etkisinin kapitalizmde nitel bir değişime yol açmış olduğu biçimindeydi. Kapitalizm, içerdiği barbarlık ve sömürüye rağmen sermayeler arasındaki rekabetin, üretkenlikte ve toplam üretim miktarında artış sağlayan temel itici güç olduğu bir üretim tarzı olmaktan, tekelin hâkimiyetinin daha fazla gelişmeyi sınırlayan bir eğilim doğurduğu bir üretim tarzına dönüşmüştür. Göreceğimiz gibi bu, Lenin'e göre tüm gelişmelerin durduğu anlamına gelmiyordu, ancak 'serbest piyasa' çağına kıyasla, kapitalizm, artık tarihsel çöküş çağına girmiştir.

Lenin'in Birinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı koşullar ve savaşın devrimci sonuçları göz önüne alındığında, bu 'çöküş çağı'nın dünya çapında sosyalist devrimle görece hızlı bir şekilde sona erdirileceği ya da en azından erdirilebileceğini beklediğinden şüphe duymak için hiçbir neden yoktur. Şimdi, neredeyse 100 yıl sonra, kapitalizmin müteakip tarihinin Lenin'in hem analizini, hem de sonucunu yanlışlayıp yanlışlamadığını sormak yerinde olacaktır. Bu makale, Lenin'in teorisinin temel unsurlarını inceliyor ve 1920'lerde devrimci hareketin yenilgisinin kesinlikle emperyalizmin ayakta kalmasına ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki tahribatın büyüklüğünün sistemin yeniden soluk almasına izin verdiğinden dolayı daha yakın dönemdeki gelişmelerin, kapitalizmin tarihsel sınırlamalarının üstesinden gelemediğini kanıtladığı sonucuna varıyor.

Ayrıca, tüm bir üretim tarzının 'çöküşü'nün, gelecek üretim

tarzının temelini oluşturacak üretim güçlerinin, mevcut üretim tarzı içinde gelişip olgunlaşmasını gerektirdiği biçiminde anlaşılması gerekir. Emperyalizmin uzayan ömrü, sadece eşitsizlik, yoksulluk ve çevresel hasarı yeniden üretmemiş, ama aynı zamanda daha yüksek derecede bütünleşmiş bir küresel ekonomiyi ve ayrıca, yüksek derecede toplumsallaşmış üretim sistemi ile her zamankinden dar bir kesimde yoğunlaşmış özel mülkiyet arasında daha büyük bir çelişkiyi de yeniden üretmiştir.

Lenin'in emperyalizm tanımı

Emperyalizmin en açık özelliği, dünya ülkelerinin ve halklarının çoğunluğunun bir avuç güçlü devlete boyun eğmesi olmakla birlikte, Lenin için bu, emperyalizmin en temel ve tanımlayıcı özelliği değildi. Lenin, emperyalizmin, daha ziyade kapitalist tekellerin, temel olan üretime egemen olacak noktaya kadar gelişmeleri olduğunu ileri sürdü; 'Serbest rekabetin tekel tarafından alt edilmesi, emperyalizmin temel ekonomik özelliği, *özüdür*.'¹ Tekellerin kendileri, doğrudan kapitalizmin daha önceki 'serbest ticaret' safhasından ortaya çıkmışlardır:

Bu değişimin hiçbir şeyden dolayı değil, doğrudan kapitalizmin ve genel olarak metaların üretiminin sabit ve temel eğilimlerinin gelişiminden, büyümesinden, devam etmesinden dolayı olduğunun akılda tutulması çok önemlidir.²

Aslında bu iddia, temelini Marx'dan almaktadır. Günümüzde halka hisse senedi ihraç eden limited şirketlerin ilk örnekleri olan hisse senetli şirketlerin oluşumuna atıfta bulunan Marx, şu gözlemlerde bulunmuştur:

Bu kapitalist üretim tarzının, bizzat kapitalist üretim tarzı içersinde ortadan kaldırılmasıdır ve dolayısıyla prima facie yeni bir üretim biçimine geçişin yalnızca bir evresini temsil eden, kendi kendini çözümleyen çelişkidir. Bu böyle bir çelişki olarak, kendisini, kendi sonuçlarıyla da ortaya koyar. Bazı alanlarda tekel kurar ve böylece devlet müdahalesini gerekli kılar. Yeni bir finans aristokra-

sisi, kurucular, spekülâtörler ve düpedüz nominal direktörler şeklinde yeni bir asalaklar zümresi türetir; birleşik kuruluşlar, hisse senedi çıkartmak ve hisse senedi spekülasyonları yoluyla tam bir sahtekârlık ve dolandırıcılık sistemi yaratmış olur. Bu, özel mülkiyetin denetimi olmaksızın, özel bir üretim biçimidir.³

Marx aynı zamanda, kapitalist sistemden toplumsallaştırılmış mülkiyete dayalı bir sisteme doğru geçiş safhası olarak anonim şirketlerin ve kredinin nasıl hareket ettiğini de tarif etmişti:

(...) hisse senetli şirketler, yeniden-üretim sürecinde, hâlâ kapitalist mülkiyet ile bağlı bulunan bütün işlevlerin, sırf biraraya gelmiş üreticilerin işlevlerine, toplumsal işlevlere dönüşmesi yönünde bir geçiş evresidir⁴

Tekeller, en ileri kapitalist organizasyon biçimini temsil ediyorlardı ve sadece son derecede gelişmiş kapitalist ekonomilerde ortaya çıkmaları mümkündü. ‘İç pazar’da sahip oldukları güçler, en önemli ham madde kaynaklarının denetimini doğrudan ele almalarına olanak veriyordu. Benzer şekilde tekellerin gelişmesi, banka ve sanayi sermayelerinin, finans kapitali meydana getirmek üzere birleşmesinin ön koşulunu sağladı. Böylece finans kapital, ileri kapitalist ülkelerde egemen hale gelen bankacılık oligarşisinin maddi temelini oluşturdu. ‘Tekelleşme’nin bu yönleri, eski ‘sömürge politikası’nın, Lenin’in deyişiyle, ‘toprakların serbestçe gasbı’nın, tekелci toprak mülkiyetine dönüşmesine ve dünyayı bölen ve yeniden bölen nihai mücadelelere olanak sağladı.

Lenin’in ısrarla vurguladığı gibi, eğer tekел emperyalizmin ‘ekonomik öz’ü ise, o zaman Lenin’in tekел analizinin açık bir şekilde kavranılması, benzer şekilde onun dönem analizinin anlaşılması için temel öneme sahiptir. Lenin, tekелin muazzam gücünü açıkça görüp betimlerken, bu durumu şu şekilde vurgulamıştı: ‘Tekel, kaçınılmaz bir şekilde durgunluk ve çürüme eğilimine neden olur. Tekel fiyatları tamamıyla geçici olarak belirlendiği için, teknik ve dolayısıyla tüm diğer gelişmenin itici nedeni belli bir dereceye kadar ortadan yok olur ve dahası,

kasıtlı olarak teknik ilerlemeyi geciktirici ekonomik olasılıklar ortaya çıkar.’⁵ Bu nedenle, serbest ticaretin, tekel biçiminde kendi inkârını yaratması gibi, tekel sadece kapitalizmdeki en ileri öğeleri temsil etmiyor, aynı zamanda kapitalizmin ekonomik gelişmesini destekleyen itici gücü, yani diğer sermayelerle rekabeti yadsıma eğilimini de açığa vuruyordu. Güçlü bir şirket ham madde piyasasını ele geçirip tekeli fiyatlandırma yoluyla kendi kârını koruma altına aldığı andan itibaren, üretimin daha etkin yöntemlerini bulma konusunda artık aynı derecede baskı altında değildir.

Aynı zamanda, Lenin’in burada daha ileri gelişmeye karşı mutlak bir engelden değil, bir eğilimden bahsettiğine dikkat etmek gerekiyor. Özellikle dünya ölçeğinde, ‘tekel’, mutlak olarak tamı tamına belirli bir ekonomik sektördeki tek bir üretici anlamında ele alınmamalıdır. Lenin, daha çok, kendi aralarında fiyatları sabitleme gücüne sahip olan ve bunu yapan, en ileri kapitalist ülkelerin her birindeki bir avuç dev ortaklıktan bahsediyordu, fakat bu keyifli anlaşmaların özellikle dünya piyasasındaki rekabeti, tamamen ortadan kaldıracıcağını düşünmedi bile. Tekel ve ekonomik ilerleme arasındaki ilişkiyi geliştirerek şöyle demiştir:

...kuşkusuz, teknolojik ilerlemeleri uygulayarak üretim maliyetlerini azaltma ve kârları arttırma olasılığı değişim yönünde işler. Fakat tekelin özelliği olan, durgunluk ve çöküş eğilimi devam eder ve bazı ülkelerde, bazı sanayi kollarında, belirli bir zaman için, üstünlüğü elde eder.⁶

Lenin’in emperyalizm dönemindeki kapitalizm anlayışında ekonomik büyümenin dinamikleri, üretici güçlerin gelişmesi ile çöküş eğilimi arasında sürekli bir gerilim vardır. Fakat bu gerilim, bir gücün, en azından zamanla, diğerini dengede tuttuğu bir denge durumu olarak anlaşılmamalıdır. Aksine, Lenin’e göre, emperyalizmin tanımlayıcı özellikleri, bizi ‘kendisini asalak ya da çürüten kapitalizm olarak tanımlamaya zorlar.’⁷ Bununla beraber,

Bu çürüme eğiliminin kapitalizmin hızlı büyümesini engelleyeceğine inanmak bir hata olur. Emperyalizm döneminde, bazı sanayi kolları, burjuvazinin bazı katmanları ve bazı ülkeler, daha büyük ya da daha küçük ölçüde, bu eğilimlerin birini ya da diğerini gösterirler. Genel olarak, kapitalizm öncekinden çok daha hızlı bir şekilde genişliyor, ancak bu genişleme sadece genel anlamda giderek daha fazla eşitsizlik anlamına gelmiyor, ortaya çıkan bu eşitsizlik aynı zamanda, özellikle sermaye açısından zengin ülkelerin batısında da kendisini gösteriyor.⁸

Lenin yazdıklarında, bu durumun bir örneği olarak açık bir şekilde Britanya'yı gösteriyordu; göreceğimiz gibi, aynı şey şimdi ABD için söylenebilir.

Kapitalizmin üretimi genişletme ve üretici güçleri geliştirme kapasitesi ile bu kapasiteyi bastıran tekelleri kaçınılmaz olarak yaratması arasındaki temel ilişki, Lenin'in meşhur emperyalizm tanımını anlamamızı sağlayan kavramsal çerçeveyi oluşturur.

(1) Üretimin ve sermayenin yoğunlaşması, ekonomik yaşamda belirleyici bir rol oynayan tekelleri yaratacak dereceye kadar gelişti, (2) banka sermayesi sanayi sermayesi ile kaynaşmış ve bu 'mali sermaye'ye dayalı bir mali oligarşi yaratılmıştır, (3) meta ihracından ayrı olarak sermaye ihracı istisnai bir önem kazanmıştır, (4) kendi aralarında dünyayı bölüşen uluslararası tekelleri kapitalist birliklerin oluşumu ve (5) en büyük kapitalist güçler arasında bütün dünyanın toprak bakımından bölüşümü tamamlanmıştır. Emperyalizm, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin kurulduğu, sermaye ihracının belirgin bir önem kazandığı, uluslararası tröstler arasında dünyanın bölüşülmeye başlandığı, dünyanın bütün topraklarının en büyük kapitalist güçler arasında bölüşümünün tamamlandığı bir gelişmişlik aşamasındaki kapitalizmdir.⁹

Lenin'e göre bu analiz, emperyalizmin tarihsel sınıflandırmasına, yani emperyalizmi, kapitalizmin en yüksek ve nihai aşaması olarak görmesine ilişkin açık sonuçları açığa vuruyordu:

Emperyalizmin neden can çekişen kapitalizm, sosyalizme geçiş yapan kapitalizm, kapitalizmden kaynaklanan tekel olduğu, neden hâlihazırda ölmekte olan kapitalizm, kapitalizmin sosyalizme ge-

çişinin başlangıcı olduğu açıktır. Emeğin emperyalizm tarafından muazzam (savunucularının, burjuva ekonomistlerin, kilitlenme olarak adlandırdıkları) toplumsallaştırılması aynı sonucu üretmektedir.¹⁰

Bu son nokta aynı zamanda en büyük öneme sahiptir; kapitalizm, en yüksek ve en gelişmiş aşamasında sadece üretici güçlerin daha fazla gelişmesini sınırlamaz, aynı zamanda tekelci burjuvazinin kendi kârlarını korumak için ekonomik gelişmeyi engelleyici toplumsal gücü ile fiziksel bekasını sağlamak için üretimin denetimini eline almak üzere küresel olarak birleşmiş bir işçi sınıfının gerekliliği arasındaki dayanılmaz gerilimi artırarak üretimin toplumsallaşmasını en yüksek düzeye yükseltir. Lenin, başka bir makalesinde, bu noktayı açık bir şekilde ifade eder: 'Kapitalist emperyalizm dönemi, çöküşle karşı karşıya olan olgun ve çürümüş bir kapitalizmdir ve sosyalizme yol açmaya elverişlidir.'¹¹

Emperyalizmin, kendi gelişiminin sadece ekonomik gelişmeyi engellemeye başlamadığı, aynı zamanda kendisini yıkacak sosyal güçleri de yarattığı kapitalizm aşaması olduğu şeklindeki bu tanımlaması, Lenin'in sürgündeyken birlikte çalıştığı Buharin tarafından da yapılmıştı.

Günümüz toplumu, gelişen üretici güçler devasa bir düzeydeyken, giderek yeni ülkeler güçlü bir şekilde fethedilirken, insanoğlunun egemenliğine benzersiz derecede boyun eğen doğa söz konusu iken, kapitalist pençe içinde boğulmaya başladı. Kapitalizmin mutlak özüne içkin olan ve kendi gelişiminin başlangıcındaki ilkel bir devlette görünen çelişkiler büyüdüler, kapitalizmin her aşamasında alanlarını genişlettiler, emperyalizm döneminde korkunç boyutlara ulaştılar. Mevcut hacimleri içerisindeki üretici güçler ısrarla yeni üretim ilişkileri talep etmektedirler. Kapitalist kabul kaçınılmaz olarak çatlamak zorundadır.¹²

Benzer şekilde, Evgeny Preobrazhensky, kapitalizmin yıkılışı konusunda Marx'ın ve Lenin'in katkılarını incelerken, emperyalizm döneminin özelliği olan çöküşün ekonomik ve sosyal sonuçlarına da dikkatleri çekmişti:

Lenin, kapitalist dünya ekonomisini sadece düşüşünün ve parçalanışının başlangıcında analiz etmek zorunda değildi, fakat kapitalist toplumu bir bütün olarak kendi çöküş döneminde incelemek zorundaydı... Lenin, bir devlet analizi yaptı ve sonra tüm kapitalist sistemin parçalanışının başladığı dönemdeki kapitalist devletin analizini yaptı... Aksine, Lenin kapitalist parçalanma döneminde, proleter devrimin başladığı dönemde yaşadı...¹³

Komünist Enternasyonal tarafından benimsenen ve Troçki ve Buharin tarafından üzerinde durulan emperyalizmin bir diğer özelliği, burada üstü örtülü olarak vardır: Bu, dünya piyasasının önemidir. Emperyalizmi ve onun gelişim yönünü doğru bir şekilde anlamak için onu politik ve ekonomik bir *dünya* sistemi olarak kavramak zorunludur, çünkü Marksist açıdan her bir ülkedeki politik ve ekonomik ilişkiler asla sadece içsel faktörlerden kaynaklanamazlar. Emperyalizm bağımsız ulusal devletlerin ve ekonomilerin bir toplamını oluşturmaz.¹⁴ Emperyalizm daha ziyade, ulusal faktörler potası olarak hareket eden ve bağımsız bir bütünlük oluşturan, ulusal devletler üzerinde yükselen ve çıkar sağlayan, kesin itici güçler olan dünya ekonomisi ve politikalarıdır. Dünya kapitalizminin birleşik ve eşitsiz gelişimi bir ülkenin belirli yerel özellikleriyle karşı karşıya kalır ve o devletin politik ve ekonomik ilişkilerinin spesifik ulusal dinamiğiyle kaynaşır. Troçki'nin açıkladığı gibi:

Marksizm çıkış noktasını ulusal parçaların bir toplamı olarak değil, emeğin ve dünya piyasasının uluslararası bölüşümü tarafından yaratılmış olan ve bizim dönemimizde ulusal piyasalara zorbaca hükmeden büyük ve bağımsız bir gerçeklik olarak, dünya ekonomisinden alır.¹⁵

Kapitalist üretim tarzı, üretim süreci ve sermayenin yüksek düzeylerde yeniden üretimi, kriz içinde ve patlayıcı içsel çelişkiler tarafından belirlenen kırılgan bir denge dinamiği içerir. Bu denge diyalektik anlamda, zıtların geçici bir birliği olarak anlaşılmalıdır ki, bu gelişme zıtların ayrı yerlere savrulmalarına ve daha yüksek bir düzeyde kendilerini yeniden çözmelerine neden olmalıdır.

Friedrich Engels bunu genel bir hakikat olarak kabul etmişti: ‘Her denge, *görelî ve geçicidir*.’¹⁶

Bu demektir ki, kapitalizm geliştikçe, kendisini krize sevk edecek içsel çelişkiler de gelişmektedir. Borçla körüklenen küreselleşmenin yükselişi ve eşitsiz küresel gelişme, krize doğru giderken, Buharin’in çarpıcı ifadesi özellikle 2008’de daha anlamlı görünüyor:

Öyleyse, bu açıdan kapitalist yeniden üretim süreci, sadece kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmiş bir yeniden üretimi süreci değil, aynı zamanda kapitalizmin çelişkilerinin gelişmiş bir yeniden üretimi sürecidir.¹⁷

Emperyalizmden çıkmekte olan kapitalizm dönemi olarak bahsetmek, onun teknolojiyi ya da emek üretkenliğini geliştirip ilerletemeyeceği anlamına gelmez. Fakat sistem, teknolojik yenilikleri ve ekonomik büyümeyi insanlık için genelleştirilmiş toplumsal ilerlemeye dönüştürmeye doğası gereği yetersiz kalır. Bazı zamanlarda bazı sektörlerdeki büyüme ve ilerlemelere rağmen tekelleşme, genelde kendisini düşen büyüme oranlarında, istikrarsızlıkta ve ekonomik ve politik alanlardaki krizlere karşı sistemik savunmasızlıkta açığa vuran, dinamizmde bir düşüşü ortaya çıkartır.

Emperyalizm, kapitalizmin temel çelişkilerinin şiddetli bir çatışma içinde olduğu bir dönemdir. Belirli bir noktada bu tür çatışmalar, ister istemez ve kaçınılmaz olarak savaşlar ve devrimler gibi patlamalara yol açar. Kuşkusuz, emperyalizm teorisi tam da böyle bir dönemde geliştirilerek ele alındı ve bu nedenle emperyalizmin dönemsel özellikleriyle tutarlı bir görünüm içindedir. Bununla birlikte daha sonraki Marksist kuşakların ele almak zorunda oldukları olgu, patlamaya hazır konjonktürün proleter devrim tarafından değil, kapitalist karşı devrim tarafından çözümlendiği, yani emperyalizmin çelişkilerinin, kapitalistler yararına çözümlendiği dönemin emperyalizm analizidir.

Böyle bir karşı devrimin, emperyalizme, durgunluk eğilimini

uzun bir süre için yendiği bir dönemde yeni bir hayat soluğu vermesi için üç şey gereklidir:

- Meta emek gücünün fiyatının nitel ölçekte düşmesine yol açan işçi sınıfının tarihsel yenilgisi,
- Benzer şekilde büyük ölçekte fazla sermayenin imhası,
- Emperyalist bir gücün tartışmasız hegemonyası altında yeni bir dünya düzeninin inşası (19. yy.'da bu Britanya idi, 1945'ten sonra ABD oldu.)

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu koşulları yaratabilmek için yirmi yıl ve sonunda İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanması gerekti. Ancak, 1948-73 savaş sonrası canlanması işte böyle bir dönemdi. Bu dönem boyunca üretici güçler hiçbir şekilde durgunlaşmadı, aksine muazzam bir gelişme oldu. Teknolojik yenilikler genel bir toplumsal ilerlemeye neden olmuş ve işçi sınıfının çoğunluğunun yaşam standartları yükselmişti.

1948-73 savaş sonrası canlanması, işte böyle bir dönemdi. Savaşta sermayenin ağır yıkıma uğraması, mevcut ucuz emek kitlesi yeni şirketlerde kullanılırken, yeni teknolojilerin ortaya çıkarılmasına ve yeni ürünlerin üretilmesine olanak tanıdı. Uzun canlanma dönemi boyunca üretici güçlerin durgunluğu geçici olarak giderildi, güçlü bir küresel yükseliş yaşandı. Kâr oranları ortalamanın üzerindeydi; çevrimin yukarı yönlü hareketi daha güçlü olma eğilimi gösterirken krizler ve durgunluklar daha kısa ve daha yüzeysel yaşanıyordu. Dönem bütünüyle genişlemeci bir dinamığe sahipti. Teknolojik yenilikler genel bir toplumsal ilerlemeye yol açtı ve işçi sınıfının çoğunluğunun yaşam standartları yükseldi.

Ancak, çelişkilerin şiddetlendiği ve durgunluk eğiliminin yeniden kendisini gösterdiği 1960'ların sonunda kapitalizm, Marx'ın kriz teorisini ve Lenin'in emperyalizm teorisini haklı çıkararak yeniden bir kriz dönemine girdi. 1973-91 dönemi, sermayenin aşırı birikiminin üretici güçlerin gelişimini kısıtladığı bir dönemdi: Tüm ileri ekonomilerde güçlü bir durgunluk eğilimi ortaya çıktı. Krizler ve durgunluklar derinleşme ve

daha uzun sürme eğilimindeydi. Konjonktürel yükselişler zayıf ve güçsüzdü. Bu dönem, Sovyet Bloku'nun çökmesinin ve Çin'de kapitalizmin restore edilmesinin yarattığı sonuçların, finansın ve ticaretin serbestleşmesi ve Reagan ve Thatcher'ın işçi sınıfının yaşam standartlarına yönelik neoliberal saldırılarının etkileriyle birleştiği, küreselleşme olarak bildiğimiz yeni bir dönemin başladığı 1992'ye kadar sürdü.

Biz, bu zaferlerin, dünya ekonomisini, İkinci Dünya Savaşı sonrası canlanması gibi bir döneme dönüştürmediğini ileri süreceğiz. Daha sonra kapitalizmin emperyalist aşamasının en son safhası olarak küreselleşmenin spesifik özelliklerini, küreselleşme altında yeni 'yükselen ekonomiler'in çılgın gelişiminin nasıl ileri emperyalist güçlerde süren güçlü durgunluk ve asalaklık eğilimlerinin yanı sıra ortaya çıktığını ve bu çelişkilerin nasıl yeni bir kriz safhasına yol açacağını inceleyeceğiz.

Bugünkü emperyalizm

Aşağıdaki bölümde kapitalizmin devam eden çöküş eğiliminin çeşitli yönlerini –büyümenin azalmasını, tekelleşme ve üretici güçlerin durgunlaşma eğilimini, spekülasyonun ve borcun büyümesini– inceleyeceğiz. Emperyalizmin yapısında tanımladığımız çelişkili güçlerin genel *çevrimsel* (meta-cyclical) etkisini, yani çeşitli sanayi çevrimlerini kapsayan zaman dilimi boyunca toplam etkilerini izlemek, bu bakımdan önemlidir. Her çevrim, sermaye 'fazla'sının tahrip edildiği bir düşüşle sona ermesine rağmen, eğer bu tahrip edilme yeterince tam değilse, bir sonraki çevrim, sermayenin genellikle öncekinden daha yüksek bir organik bileşimine sahip olma eğiliminde olacaktır ve eğer bu birkaç çevrim boyunca tekrar ederse, kapitalistlerin üretim safhasında yeterince değer üretmekte artan sorunlarla karşı karşıya kaldıkları anlamına gelen yapısal aşırı sermaye birikimine neden olacaktır. Şimdi göreceğimiz gibi bu, küreselleşme döneminin en önemli özelliğidir. Küreselleşme dönemi, canlanan kapitalizmin değil,

ama Lenin ve diğerlerinin, can çekişen veya geçiş kapitalizmi olduğunu ileri sürmelerine yol açan, aynı süreçler tarafından karakterize edilen emperyalizmin bir dönemidir.

Kapitalizm savunucularının ve propagandacılarının en bilinen tekniklerinden biri, kapitalist küreselleşmenin insanlık için bir nimet olduğunu ‘kanıtlamak’ için izole edilmiş ülkelere ya da belli kısa zaman dilimlerine odaklanmaktır. Sık sık örneğin Çin’in yakın dönemdeki büyümesinden ya da ABD ekonomisindeki spesifik durumlardan bahsederler. Hâlbuki uluslararası kapitalizmin Marksist bir durum analizi, sadece özel bir geçici ya da mekânsal duruma, bir ülkeye ya da kısa bir zaman dilimine odaklanamaz. Lenin’in vurguladığı gibi, tüm en önemli temel evrensel faktörleri kavramak zorundayız. Bu, küresel gelişmenin bütünü-nü anlamayı hedeflediğimiz anlamına gelmektedir:

Bu nesnel durumu göstermek için örnek ya da izole veriler değil (toplumsal yaşam olgularının aşırı karmaşık görünümünde, herhangi bir önermeyi kanıtlamak için herhangi bir sayıda örnek ya da veri seçmek her zaman mümkündür), her savaşılan ülkede ve tüm dünyadaki ekonomik yaşam üzerinde temellenmiş her verinin ele alınması zorunludur.¹⁸

Mevcut istatistiksel veriler dikkatle incelenmelidir. En itibarlı istatistiksel serilerin bazıları, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ya da farklı ülkelerin merkez bankaları gibi büyük kuruluşlar tarafından üretilenlerdir. Kesinlikle ulusal ya da uluslararası ekonomik gelişmelere ilişkin kendi açıklama ya da tahminleri ekonomik aktivitedeki faktörler haline gelebildiğinden, bu tür kuruluşlar, en azından, herhangi bir ‘güven yitimi’ne ve bu yolla, kendi rakamlarında oluşabilecek negatif trendlere katkıda bulunmamaya özen gösterirler.

Bununla birlikte, böyle bir potansiyel sapmadan tamamen ayrı olarak, en vicdanlı ekonomistler tarafından bile ekonomik analizlerde kullanılan kategoriler ve kavramlar burjuva ekonomi biliminin ideolojik zayıflığını somutlaştırıyor. Örneğin, kârlar birkaç şekilde ölçülebilir: hepsi karşılığı ödenmemiş emekten türedik-

leri münasebetsiz gerçeğini gizleyen, vergi öncesi, vergi sonrası, amortismandan sonra, sermaye tüketimi ile dağıtılmamış olarak vb. şekillerde. Ayrıca, kârların bildiriminde vergileme, değerlendirme ya da amortisman hesaplaması ile ilgili teknik, yasal, düzenleyici ve muhasebeye ilişkin değişikliklerin bir sonucu olarak önemli değişiklikler ortaya çıkabilir.

Daha genel bir düzeyde, en yaygın olarak kullanılan ulusal ekonomiler ve büyümelerinin ölçüsü, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), burjuva ekonomik kategorilerinin fetişleştirilmiş karakterini göstermektedir. Marksizm bir ekonomiyi değerleri nihai olarak kendilerinin üretimi için gerekli emek-zaman miktarı tarafından belirlenen malları ve hizmetleri üreten bir sistem olarak görürken, burjuva ekonomisi, malların ve hizmetlerin mübadelesinin yapıldığı, fiyatlar tarafından düzenlenen bir sistem olarak görmektedir. Sonuç olarak 'GSYİH', tüm malları ve hizmetleri satın almanın toplam maliyeti temelinde ya da alternatif olarak, malların ve hizmetlerin toplam hacminin sağlanmasıyla yaratılan gelir temelinde hesaplanır. Üstelik malların ve hizmetlerin hacmi ve maliyetleri, ekonominin çeşitli sektörlerine farklı 'ağırlıklar' tahsis edilerek, örnekleme ve ölçme yöntemleriyle hesaplanmaktadır. Bu demektir ki, GSYİH rakamları Marksist kategorilerle doğrudan ilişkilendirilemez. Örneğin, GSYİH rakamları, üretilen tüm değerlerin realize mi edildiğini ya da üretim tekniklerindeki değişimlerin bir sonucu olarak metallerin içerdiği değerlerin mi değiştiğini tespit edemezler.

Bununla beraber, yaklaşık olarak aynı metodoloji, öngörülen zaman çeşitliliği boyunca istatistik serilerini üretmekte kullanıldığı için, diğer mevcut istatistiklerle birlikte ele alınarak, GSYİH'deki ve benzer göstergelerdeki oynamalar, herhangi bir ekonominin görece büyümesini ve dinamizmini göstermek için bir temel sağlayan, ekonomik aktivitedeki gerçek oynamaları gösterecek şekilde ele alınabilir.

Hasıla artışlarında düşüş

Şimdi somut dünya ekonomisi incelememize dönelim. İncelememize üretimin büyüme oranının düşmekte olduğunu gösteren ampirik kanıtlarla başlıyoruz. İlk olarak, sanayi, hizmetler sektörü ve tarımın yıllık çıktılarını içeren dünya GSYİH büyüme oranını ele alıyoruz. Tablo 1 ve 2, önce on yıllık, sonra da yirmi yıllık bir dönemin kıyaslamasını bilgi olarak sunuyor. Genel görüntü daha sonra 1970-2006 dönemi için grafik şeklinde sunuluyor.

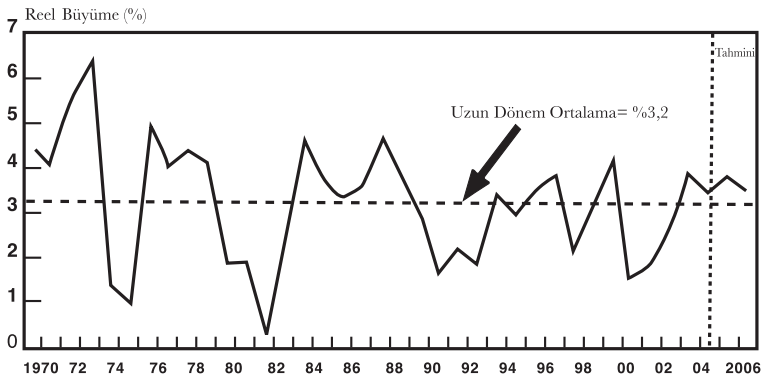
Tablo 1: Dünya Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Oranı (yıllık, %) ¹⁹

1971-1980	%3,8
1981-1990	%3,2
1991-2000	%2,6
2000-2005	%2,7

Tablo 2: Dünya Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Oranı –1960-1980 ve 1980-2000 Karşılaştırması (yıllık, %) ²⁰

1960-1980	%4,7
1980-2000	%3,0

Şekil 1: Dünya Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Oranı, 1970-2006²¹

Kaynak: 1997 yılına kadar Dünya Bankası'nın, 1998-2007 için IMF'nin verileri kullanıldı (toplam dünya GSYİH'nin piyasa değişim oranları kullanılarak hesaplanmıştır).

Düşmekte olan büyüme oranları tablosu, nüfusla ilgili GSYİH'yi incelediğimizde daha da açıktır. Uluslararası Çalışma Örgütü 1960'larda kişi başına GSYİH'nin % 3,7 arttığını, fakat büyüme oranının o zamandan beri düzenli olarak düştüğünü hesapladı. 1970'lerde %2,1'e, izleyen on yılda %1,3'e ve küreselleşmenin ilk on yılında, 1990'larda %1,1'e düştü. Bu yüzyılın ilk üç yılında ortalama %1,0 idi.²²

Eğer şimdi dünya kapitalizmini kendisinin iki temel sektörüne, emperyalist metropoller ve yarı-sömürge ülkeler, bölerek incelesek tüm farklılıklara rağmen genel uzun dönem trendinin aynı olduğunu görürüz. 2006'da, ağırlıklı ortalamaların kullanıldığı BM Dünya Ekonomik ve Sosyal Araştırması kişi başına GSYİH büyümesinin 1960'ların sonlarında en yüksek düzeyi olan %3,5 olduğunu, 1970'lerde yaklaşık %2,7'ye, 1980'lerde %2,0'a ve 1990'larda %1,7'ye düştüğünü bulmuştu. 'Gelişmekte olan ülkeler' için ilgili rakamlar tam olarak aynı seyri izlememekle birlikte trend aynıdır: 1960'ların sonlarında %3,7, 1970'lerde %1,8, 1980'lerde %2,0 ve 1990'larda %1,7'dir.²³

Aynı trend artık değer yaratımının merkezinde, yani sanayi üretiminde de, bulunabilir. Dünya Bankası rakamları, dünya çapında sanayi üretimi büyüme oranlarında, 1980'lerdeki %3.0'dan, 1990'larda %2,4'e ve 2004'e kadar % 1,4'lük bir ortalama olmak üzere aynı düzenli düşüşü göstermektedir.²⁴

Şimdi de, dünya sermayesinin muazzam hacminin oluşturulduğu emperyalist devletlere daha yakından bakalım. Tablo 3b, sanayi üretimi büyüme oranının anahtar göstergesi üzerinde odaklanırken, Tablo 3a büyük emperyalist güçlerin bir toplamı olarak GSYİH ile ilgilenmektedir.

Tablo 3a: Emperyalist devletlerdeki GSYİH büyüme oranı (yıllık, %) ²⁵

Yıllar	GSYİH Büyüme Oranı (yıllık, %)							
	Emperyalist Devletler		ABD		Japonya		AB-15	
	GSYİH	Kişi Başına GSYİH	GSYİH	Kişi Başına GSYİH	GSYİH	Kişi Başına GSYİH	GSYİH	Kişi Başına GSYİH
1960-1969	%5,1	%3,8	%4,6	%3,3	%10,2	%9,0	%5,3	%3,5
1970-1980	%3,4	%2,5	%3,2	%2,1	%4,4	%3,3	%3,0	%2,6
1980-1990	%3,0	%2,3	%3,2	%2,2	%4,1	%3,5	%2,4	%2,1
1990-2000	%2,5	%1,8	%3,2	%2,2	%1,3	%1,1	%2,0	%1,7
2000-2005	%2,2	--	%2,8	--	%1,3	--	%2,0	--

Tablo 3b: Emperyalist merkezlerdeki sanayi üretimi büyüme oranı (yıllık, %) ²⁶

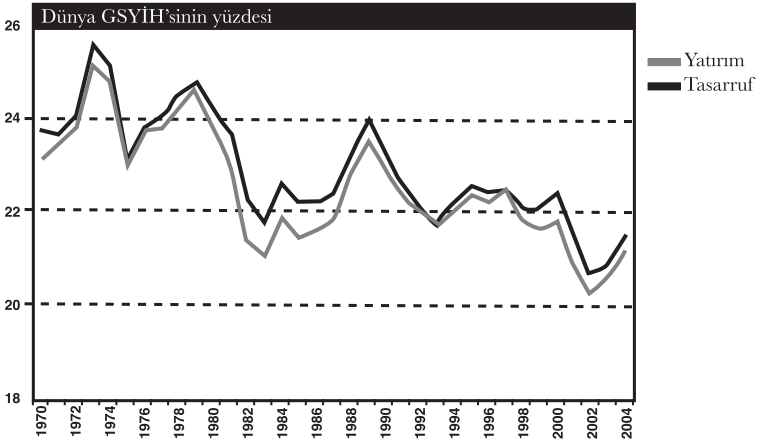
Sanayi üretimi büyüme oranı (yıllık, %)			
	ABD	Japonya	AB-15
1961-1970	%4,9	%13,5	%5,2
1971-1980	%3,0	%4,1	%2,3
1981-1990	%2,2	%4,0	%1,7
1991-2000	%4,1	%0,1	%1,5
2001-2005	%1,4	% -0,1	%0,1

Bu nedenle, özellikle 1990'lardan beri, ABD'de diğer emperyalist devletlerdekinden açık bir şekilde daha az dramatik (daha aşağıda nedenlerini inceleyeceğimiz) bir trend olmasına rağmen, emperyalist ekonomilerde genelde düşen bir büyüme oranı görüyoruz. Bunun daha uzun dönemli etkisi, sermaye birikimi büyüme oranındaki bir yavaşlamayı gösteren Tablo 4'te görülebilir. Bu, birbirini izleyen düşüşlerin bir bütün olarak sistemi yeniden canlandırmak üzere yeterli miktarda sermayeyi yok etmediği gerçeğinin kaçınılmaz sonucu ve sadece daha uzun dönemde kendi temel problemlerini çözmeye hizmet eden çevrimin ekonomik ve sosyal sonuçları tarafından tehdit edilirken, kapitalizmi istikrarlı hale getirmek için nasıl önlemlerin alındığının işlenmiş bir örneğidir.

Tablo 4: Dünya çapında sermaye birikimi büyüme oranı (yıllık, %) ²⁷

1980-1990	%3,9
1990-2000	%3,2
2000-2004	%1,2

Bu trend, Şekil 2’de sunulan tasarruf ve yatırım rakamlarında da açık bir şekilde görülebilir.

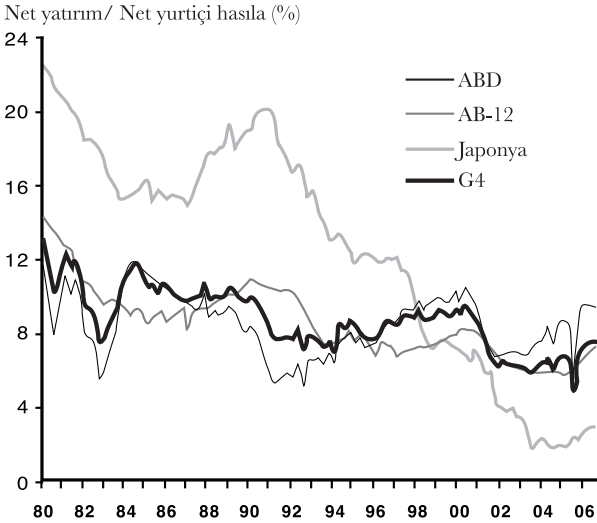
Şekil 2: GSYİH’nin bir oranı olarak küresel tasarruf ve yatırım oranları, 1970-2004 ²⁸

Son olarak, spesifik ülkelerdeki sermaye birikimini ve Marksist sabit değişmez sermaye kategorisine yakın burjuva istatistiğini, tesis ve makinelere yapılan yatırımı inceleyeceğiz.

Tablo 5: Gayrisafi toplam varlık yatırımlarının ve tesis ve makinelere yapılan yatırımların GSYİH'ye oranı, 1970-2004 ²⁹

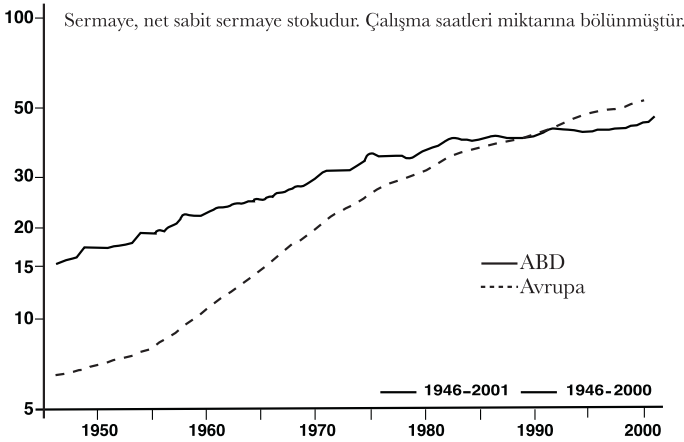
	Toplam birikim oranı (Gayri safi toplam varlık yatırımlarının GSYİH'ye oranı)					Tesis ve makinelere yapılan yatırımların birikim oranı (GSYİH'nin oranı olarak)				
	1970-80	1981-90	91-2000	2002	2004	1970-80	1981-90	91-2000	2002	2004
ABD	%19,8	%19,9	%18,4	%18,3	%19,3	%11,3	%11,9	%11,1	%10,1	%10,4
Japonya	%33,7	%29,5	%26,4	%24,2	%24,0	%17,6	%16,8	%16,1	%14,4	%15,3
Almanya	%24,4	%22,5	%22,4	%18,6	%17,3	--	--	%12,8	%11,0	%10,4
Fransa	%24,6	%21,6	%19,4	%19,4	%19,5	%13,5	%12,4	%11,5	%11,5	%11,1
Britanya	%19,8	%18,7	%16,7	%16,4	%16,9	%3,2	%3,0	%2,8	%2,6	%2,5
İtalya	%25,3	%22,2	%19,0	%19,8	%19,3	%14,4	%12,3	%11,3	%12,1	%11,3
Hindistan	%16,1	%20,7	%22,2	%21,9	%22,7	%1,6	%3,4	%6,8	%4,9	%4,0
Çin	%27,3	%29,0	%34,6	%40,1	%44,9	--	--	--	--	--
Brezilya	%22,4	%24,6	%20,1	%19,0	%18,2	--	--	--	--	--

Aynı tablo, genişleyen yatırımların düşen oranına, net yatırım baktığımızda da görülebilir. Net yatırımla, toplam yatırımlar eksi sadece mevcut sermayeyi yerine koymaya hizmet eden yatırım kısmı kastedilmektedir. Diğer bir deyişle, net yatırım, sermaye tabanının genişletildiği büyüklüğü göstermektedir. Net yatırım büyüme oranının özel önemi, sermayenin *genişlemiş* yeniden üretiminin gerçek oranını ifade etmesidir. Bu bağlamda, Şekil 3, Japonya'nın 1990'ların başlarındaki durgunluğa çare olması için alınan ve küreselleşme dönemini açan önlemlerden nasıl darbe aldığı özellikle açık bir şekilde göstermektedir.

Şekil 3: Emperyalist ekonomilerdeki net yurtiçi hasılanın bir oranı olarak net yatırım, 1980-2006³⁰

Sermayenin organik bileşiminin büyümesi

Emperyalist metropollerdeki yavaşlayan sermaye stoku artışı- na rağmen, işçi başına yatırım artmakta ve bu durum aşağıdaki şekilde görülebilmektedir. Doğrudan sermayenin organik bileşi- mine paralel olmasa da trend açıktır.

Şekil 4: Değişmez sermayenin emeğe oranı (çalışma saati başına \$ olarak), 1946-2001 ³¹

Kaynak: Dumenil ve Levy, Capital Resurgent (Sermayenin Yeniden Canlanması)

Üretim ve yatırımdaki düşen büyüme oranları, nihai olarak kâr oranında düşüşe yol açan sermayenin organik bileşimindeki bu artışın sonuçlarıdır. Biz burada, yıldan yıla sürekli bir düşüşten değil, uzun dönemli bir eğilimden bahsediyoruz. Bir dereceye kadar kapitalistler, aşağıda göreceğimiz gibi, eğilimi dengelemekte başarılı olabilirler fakat yine de eğilim belirgindir.

İlk olarak, 1940'ların sonlarındaki savaş sonrası canlanmasının başlangıcından itibaren merkez emperyalist devletlerdeki net kâr oranının gelişimine bakalım. ³³

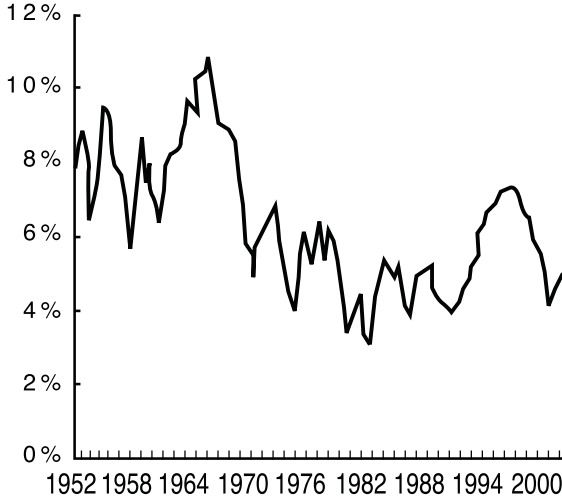
Tablo 6: ABD, Almanya ve Japonya'da finans dışı sektördeki net kâr oranları, 1948-2000 ³⁴

	ABD	Japonya	Almanya
1948-1959	%14,3	%17,3	%23,4
1959-1969	%15,0	%25,4	%17,5
1969-1979	%10,3	%20,5	%12,8
1979-1990	%9,0	%16,7	%11,8
1990-2000	%10,1	%10,8	%10,4

Şimdi, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan ve canlanma döneminin başlangıcından itibaren, en büyük emperyalist güç olan ABD'deki kâr oranı gelişimini inceleyelim. 1980'lerin sonlarından itibaren Marksist analistler arasında genelde ABD ekonomisinin düşüşüne, özellikle de kâr oranları sorunu üzerine bir tartışma yaşandı. Robert Brenner, Fred Moseley, Tom Weisskopf, Doug Henwood, Levy ve Dumeniel ve diğer yazarların, farklı yaklaşımlar ve yöntemler kullanmalarına rağmen, 1950'lerin ve 1960'ların en yüksek kâr oranlarını gördüğü ve ondan sonra 1973-75 durgunluğuna doğru hızlı bir düşüşün olduğu konusunda bir görüş birliği söz konusudur. Sonraki yüksek nokta 1993-96'da görüldü, fakat bu hesaplamalar da 1950'lerin yüksekliklerine ulaşmadı. Tablo 7, Fred Moseley ve Doug Henwood'dan aktarılan genel trende ilişkin rakamları sunuyor.

Tablo 7: ABD ekonomisinde kâr oranı gelişimi, 1947-2004 ³⁵

1947	%22	1967	%19	1987	%14	2004	%19
1952	%21	1972	%16	1992	%15		
1957	%18	1977	%12	1997	%18		
1962	%20	1982	%11	2001	%14		

Şekil 5: Finans dışı sektördeki kâr oranı gelişimi, ABD, 1952-2002 ³⁶

Savaş sonrası dönemde emperyalist sermayenin kâr oranlarının düşme eğiliminden etkilendiğini görmekteyiz. ABD sermayesi, aşağıda ele alınacağı üzere, belirli bir bedel karşılığı ve geliştirilemeyen ve sağlam bir temeli olmayan yöntemlerle de olsa, bu trendi belirli bir dereceye kadar dengelemekte başarılı oldu.

Karşı Koyucu önlemler

1980'lerin başında emperyalist burjuvazi, işçi sınıfının ve 'uzun canlanma' yılları sırasında yaratılmış olan ezilen insanların toplumsal ve politik kazanımlarına yönelik bir püskürtmeye, plânlı bir saldırıya başladı. Amaçları, sömürüyü ve böylece kârları ve aşağıdaki ana noktaları içeren kendi politikaları 'neoliberalizm'i yükseltmekti:

- * Devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi.
- * Eğitimin ve sosyal hizmetlerin dağıtılması.
- * Emek gücünün maliyetini düşürmek için esnekleştirme ve güvensiz çalışma koşulları.

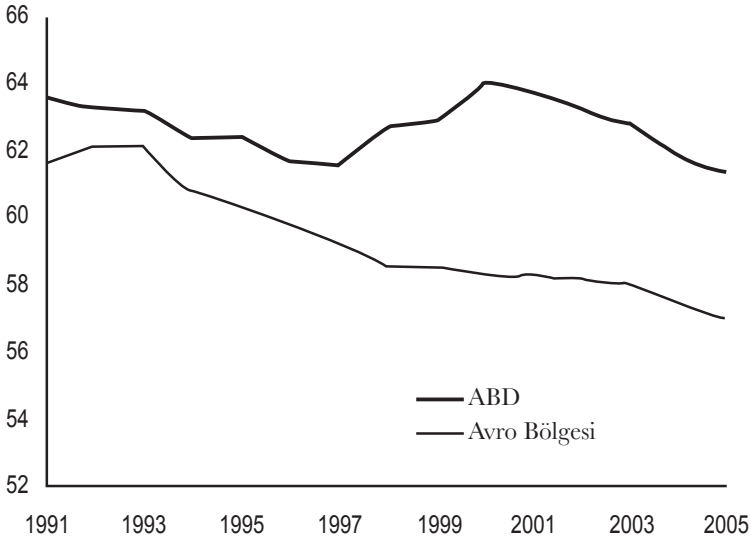
- * Göçmenlere karşı ırkçılık ve göçmenlerin sömürülmesi.
- * Demokratik hakların sınırlandırılması.
- * Sermayenin muazzam miktarlarda ihracı.
- * Dış politikanın askerileştirilmesi.

Bunlar, ‘küreselleşme’ye giden yolu açan önlemlerdi.

Bu dönemde emperyalizmin en görünür başarılarından biri, Sovyetler Birliği’nin yenilgisi ve Çin ve Vietnam’ın yanı sıra eski Doğu Bloku devletlerinde kapitalizm sonrası mülkiyet ilişkilerinin yıkımı idi. 1950’lerin başlangıcından itibaren, planlı ekonomiler, Stalinist bürokrasinin uyguladığı yönetimin zayıflatıcı etkilerine rağmen, kendi halkları için sadece gerçek toplumsal ilerleme sağlamamışlar, ama aynı zamanda sermayenin küresel ölçekte faaliyet alanını da büyük ölçüde sınırlamışlardı. Kapitalizmin yeniden devreye girmesiyle birlikte burjuvazi, on yıllar boyunca dışlandığı bu bölgelerde coğrafi olarak muazzam ölçüde genişlemeyi başardı ve işçi sınıfı ve ezilen halklar karşısında kendisini uluslararası düzeyde güçlendirdi.

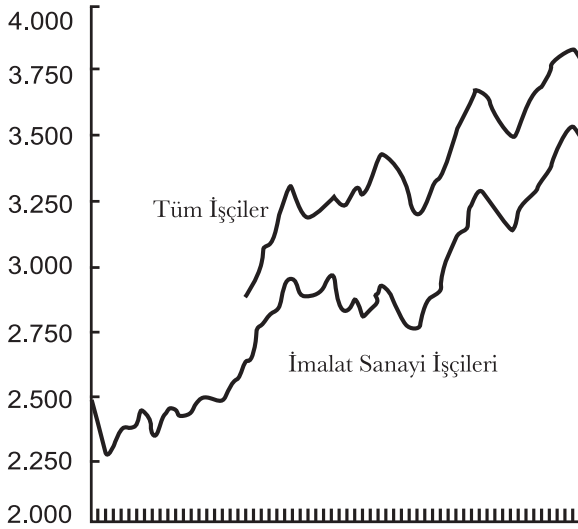
İşçi sınıfına ekonomik düzeyde saldırı

Sermaye, mevcut tüm araçlarla toplumsal ücret dahil, ücret maliyetlerini azaltmak, artık emek ve artık değer miktarını artırmak için girişimlerde bulunuyor. Bugün tüm kapitalist ülkelerde olan budur. Ücretlerin, hem ABD’de, hem de Avrupa Birliği’nde toplam gelirin azalan bir oranı olduğunu, buna mukabil yaratılan değerın artan oranının kârlara gittiğini gösteren aşağıdaki iki şekilde bu durum, çok açık olarak görülebilir.

Şekil 6: AB ve ABD'deki düzeltilmemiş ücret payının gelişimi, 1991-2005 ³⁷

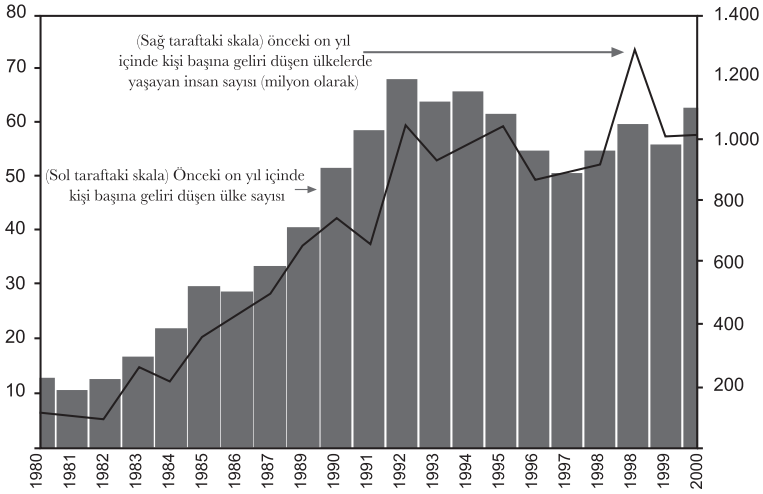
Özellikle ABD’de, ücretlerden kârlara doğru yeniden dağılım açık bir şekilde görülebilir. Oysa 1947-79 döneminde, nüfusun tüm katmanlarındaki aile geliri 1977-94 dönemindekine benzer şekilde görel olarak (%94 ile %120 arasında) büyüdü ve hatta 1990’ların sonlarında nüfusun çoğunluğu için aile geliri düştü. Amerikalı ekonomist Doug Henwood, ABD’de ortalama işçinin reel ücretinin, 1973 ve 1996 arasında, yaklaşık % 14,1 oranında düştüğünü hesapladı. Bununla birlikte, nüfusun en zengin %1’i, %72’lik dramatik bir artış kaydedebilmişti. Bugün, nüfusun bu en zengin %1’lik kısmı, tüm toplumsal servetin %40’ına sahiptir, ki bu oran daha önce Birinci Dünya Savaşı’ndan beri ilk kez borsa- nın çöktüğü yıl olan 1929’da elde edilmişti. Bununla birlikte, aşağıdaki şeklin gösterdiği gibi, ABD işçileri de ortalama aile geliri- ni kazanmak için olabildiğince daha uzun saatler çalışmak zorundadırlar.

Şekil 7: Ortalama aile geliri elde etmek için gerekli olan çalışma saatleri, 1947-2001

Kapitalist saldırı, kuşkusuz ABD ile sınırlı değildi. Küresel olarak, servetin burjuvaziye doğru muazzam bir yeniden dağılımı ve eşitsizlikte bir artış söz konusuydu. Şekil 8, son on yıllık dönemlerde ülkelerin büyük çoğunluğunda eşitsizlik artarken, gelirdeki eşitsizliğin, dünya nüfusunun sadece %5'inin yaşadığı, çok az sayıda ülkede düştüğünü göstermektedir.

Şekil 8: 1980 ve 2000 yılları arasında gelirleri düşen insan sayısı ve kişi başına GSYİH'si düşen ülkelerin sayısı

Artan eşitsizliğe ilişkin daha fazla kanıt, eşitsizliği sıfır ve 1 arası bir ölçekle ölçen Gini katsayısından elde edilebilir, sayı arttıkça eşitsizlik de büyümektedir. Phillip O'Hara, *Küresel Ekonomi Politikin Büyümesi ve Gelişmesi*'nde (Growth and Development of Global Political Economy) Gini katsayılarını aşağıdaki gibi hesaplamaktadır:³⁸

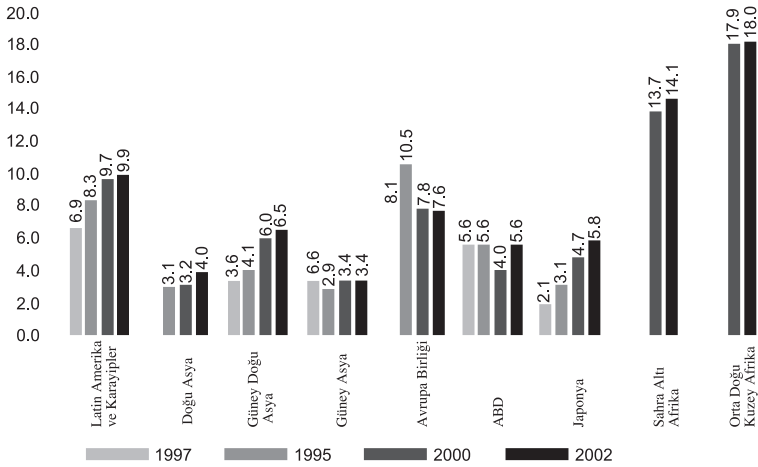
	1970'ler	1980'ler	1990'lar	2000'lerin ilk yılları
ABD	0,39	0,4	0,46	0,44
Britanya	0,26	0,29	0,32	0,36
Brezilya	0,55	0,56	0,61	0,63
Çin	-	0,2	0,28	0,45

Bu açık şekilde, gelişmelerinden dolayı en çok övgü alan Brezilya ve Çin gibi gelişmekte olan ülkelerde, büyüyen servet daha az elde yoğunlaştıkça toplum daha fazla bölünürken, em-

peryalist merkezlerde neoliberalizmin daha büyük eşitsizlik yarattığını göstermektedir. Geçen on yıl boyunca küreselleşme, kazançları dünya yığınlarına vermedi, tersine yığınlar daha büyük sömürüye ve yoksullaşmaya maruz kaldılar.

Sermayenin aşırı birikiminin ve işverenlerin rasyonalizasyon yoluyla emek üretkenliğini artırma girişiminin bir başka sonucu, işsizlikte dünya çapındaki artıştır. Küresel istihdam artmış olsa da işsizlik de yükseldi ve yüzde olarak istihdam oranı cari dönemde %62 civarında sabit kaldı. Canlanma dönemi, geçen yıla kadar gerçekten dünya çapında istihdam yaratmadığından bu durum pek çok ekonomisti 'işsiz canlanma'dan ya da 'büyümenin istihdam yaratma üzerindeki düşük etkisi'nden bahsetmeye sevketti.³⁹ 2004-05 canlanmasından sonra bile çalışan insanların, %43'ünün günlük 2 doların altındaki yoksulluk oranlarında olduğu hesaplanmıştır, ki bu oran 2002'de %50 düzeyindeydi. Hatta Uluslararası Çalışma Örgütü : 'Dünyada hâlâ kendilerini ve ailelerini günlük 1 dolarlık yoksulluk sınırının üzerine çıkarmaya yetecek kadar kazanmayan 486.7 milyon işçi ve kendilerini ve ailelerini günlük 2 dolarlık sınırın üzerine yükseltmeye yetecek kadar kazanmayan 1.3 milyar işçi vardır. Diğer bir deyişle, çalışmasına rağmen, on işçinin dördünden fazlası yoksuldur.' demektedir.⁴⁰

Şekil 9: 1990'dan 2002'ye kadar dünyanın pek çok bölgesinde kitlesel işsizlik artmaktadır.

Yukarıdaki şekil enformel ekonomide yer alan ve işsiz olan yüz milyonları içermemektedir. ILO, küresel yoksulluğun azaltılması için, 'yüksek büyüme dönemlerinin daha iyi ve üretken işler yaratmasının zorunlu' olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, daha önce göstermiş olduğumuz gibi, kapitalizmde kârlar ve büyümenin meyveleri spekülâtlörlere ve zengine gitmektedir. Bu nedenle kapitalizm halk yığınlarının yaşam standartlarını yükseltemez, kapitalizm en önemli üretici güçleri, emeği, geliştirmek-te başarısızdır.

Sermayenin tekelleşmesi ve küreselleşme

Görmüş olduğumuz gibi Lenin, tekellerin gelişmesini emperyalizmin en temel belirleyici özelliği olarak görmüştü. Bu tekelleşme süreci, kapitalist küreselleşme döneminde dramatik bir şekilde gelişti. Böylece, son 25 yılda bankacılık ve sanayi sektöründe birleşme ve devrallmalarda muazzam bir artış oldu.

Bununla birlikte daha dikkate değer olan bir olgu, çok uluslu şirketlerin, yani küresel olarak faal olan tekellerin artan öne-

miydi. Bugün bu şirketler, iştirakleriyle birlikte, dünya ticaretinin üçte ikisini idare etmektedirler. En büyük 300 şirket, dünya çapındaki tüm aktif değerlerin dörtte birine sahiptir ve dayanıklı tüketim mallarında, çelikte, havayollarında, elektronikte, petrolde, bilgisayarda, medyada, havacılık ve uzayda ve otomobilde, dünya piyasasının yarısından fazlasını idare ediyorlar.

İçinde bulunduğumuz dönemin en önemli özelliklerinden biri, küresel düzeyde hızlı bir şekilde yükselen tekelleşme sürecidir. Kapitalizmin sınırları içinde her yerde mevcut olan sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi ve tekellerin oluşması süreci, sadece ulusal düzeyde değil, ama özellikle dünya piyasasında ortaya çıkıyor. Bu arkaplana rağmen son on yıllar boyunca dünya ticaretindeki ve hatta üretimdeki büyüme oranlarının çok üzerinde olan sermaye ihracındaki artışları anlamamız gerekiyor. Dünya GSYİH'si, dünya ticaret hacmi ve sermaye akımı için endeks, 1975 rakamlarıyla 100 kabul edilirse, IMF ve Alman Bundesbank rakamlarına göre, yüzyılın sonu itibarıyla, GSYİH endeksi yaklaşık 230'a, ticaret endeksi 400'e ve sermaye akımı endeksi 3000'in üzerine yükselmiştir.⁴¹

Tekeller, kendi iç pazarlarındaki düşen kâr oranları ve ulusal piyasaların kendileri için tek başlarına çok küçük olduğu böyle yüksek bir sermaye birikimi hacmi yoluyla daha büyük bir uluslararasılaşmayı harekete geçirmişlerdir. Çünkü rekabetin kendisinin gerektirdiği daha büyük üretim tesislerindeki muazzam yatırımlar, içerisinde kârları gerçekleştirecekleri daha büyük piyasalara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu aynı zamanda onları, üretim bölümlerini ihracat piyasalarına ve gezegendeki en ucuz emeğin olduğu yerlere devretmeye yöneltir. Modern teknoloji ve ucuz nakliyat maliyetleri bu sürece yardımcı olur. Piyasaların dünyaya açılmasını zorlamak da bununla el ele gitmektedir. Bu gelişimin sonucu, son 25 yılda, sermaye ihracının hem emperyalist devletlerde hem de yarı-sömürge dünyada muazzam bir şekilde önemli hale gelmesidir. Tablo 10, yabancı sermaye ve doğrudan yabancı

yatırımın (DYY) hem küresel ölçekte hem de ‘gelişmiş dünya’da, yani emperyalist devletlerde, ‘gelişmekte olan ülkeler’de ya da yarı-sömürge ve eski Sovyet Bloku ülkelerinde (BDT) artan önemini göstermektedir.

Tablo 10: Küreselleşme ve sermaye ihracı. DYY’nin artan önemi.⁴²

		Brüt yatırımların bir oranı olarak yıllık DYY				DYY stokunun GSYİH’ya oranı			
		1981-85	1993	1998	2005	1980	1990	2000	2005
Dünya	Yurtiçi	%2,3	%4,3	%11,1	%9,4	%4,9	%8,5	%18,3	%22,7
	Yabancı	%2,1	%4,4	%11,5	%8,3	%5,4	%8,6	%20,6	%23,9
Gelişmiş Ülkeler	Yurtiçi	%2,2	%3,5	%10,9	%8,0	%4,7	%8,2	%16,2	%21,4
	Yabancı	%2,7	%5,2	%14,8	%9,5	%6,4	%9,6	%22,8	%27,9
Gelişmekte Olan Ülkeler	Yurtiçi	%3,3	%7,1	%11,5	%12,8	%5,4	%9,8	%26,3	%27,0
	Yabancı	%0,4	%1,2	%2,4	%5,1	%0,9	%4,3	%13,4	%12,8
Güney Doğu Avrupa Ve BDT	Yurtiçi	--	--	--	%17,0	--	%0,2	%15,9	%21,2
	Yabancı	--	--	--	%6,6	--	%0,3	%5,4	%11,1

Burada sermayenin sadece üretim ve sermayenin dolaşım süreci ile bu ya da şu şekilde ilişkili olan yanlarıyla (yani doğrudan yabancı yatırımla) ilgilendiğimize dikkat edilmelidir. Ancak, daha sonra dünya çapındaki sermaye ihracının daha büyük bir bölümünün kredi ve spekülasyon işlemlerinden oluştuğunu göreceğiz.

Sermaye ihracı, emperyalist devletlerden yarı-sömürgelere doğru ve daha büyük bir ölçekte emperyalist devletler arasında meydana gelmektedir. Yarı-sömürgelere yönelik artan sermaye ihracı, emperyalist merkezlerdeki düşen kâr oranlarının ve bunu, sermayenin, azgelişmiş kapitalist ekonomilerle yatırım ve ticaret yapma yoluyla giderme girişiminin sonucudur. Bu, 90’larda Güney Doğu Asya gibi ‘yükselen ekonomiler’deki ya da bugün Çin ve Hindistan’daki yatırım hacminin nedenini açıklıyor.

Emperyalist devletler arasındaki sermaye ihracı, her şeyden çok tekelleşmenin ilerlemesine hizmet eder. Bu süreç, tekeller arasındaki artan işbirliği ya da tekellerin, tekeller tarafından devralınması yoluyla sermayenin hızlandırılmış merkezileşmesi biçimini alır. Bu nedenle, emperyalist devletler arasındaki DYY'in önemli bir bölümü, yeni yatırım ya da genişleme olmayıp sadece diğer şirketlerin devralınmasını finanse etmeye hizmet eder.

Öyleyse, son 25 yılda emperyalistler ve yarı-sömürge devletler arasındaki sermaye ihracı dağılımının gelişimine bakalım.

Tablo 11: Devletlere ve bölgelere göre dünya doğrudan yabancı yatırım dağılımı⁴³

Dünya doğrudan yabancı yatırım dağılımı, stok								
	Yurtiçi Stok				Yabancı stok			
	1980	1990	2000	2005	1980	1990	2000	2005
ABD	%14,8	%22,1	%21,7	%16,0	%37,7	%24,0	%20,3	%19,2
AB	%42,5	%42,9	%37,6	%44,4	%37,2	%45,2	%47,1	%51,3
Japonya	%0,6	%0,6	%0,9	%1,0	%3,4	%11,2	%4,3	%3,6
Güney-Doğu & Güneydoğu Asya	%8,8	%8,5	%17,2	%13,8	%2,5	%3,4	%9,3	%7,8
Dünya Doğrudan Yabancı Yatırım Dağılımı, Akım								
	Yıllık gelen akım				Yıllık giden akım			
	1980	1990	2000	2005	1980	1990	2000	2005
ABD	%23,8	%31,5	%24,0	%12,6	%39,7	%13,6	%15,9	%15,7
AB	%39,1	%40,3	%46,0	%40,7	%44,8	%50,6	%64,4	%54,6
Japonya	%0,4	%0,0	%0,8	%0,8	%4,9	%19,7	%2,6	%4,9
Güney-Doğu & Güneydoğu Asya	%6,7	%10,0	%10,7	%18,4	%0,6	%5,1	%5,0	%7,7

Bu tablodan iki *özel* sonuç çıkarabiliriz: Birincisi, kısmen tekeli sermayenin rekabet eden tekeli sermaye tarafından devralınması için ödeme aracı olarak da olsa, doğrudan yabancı yatırı-

rım akımlarının daha büyük bir bölümünün emperyalist metro-poller arasında hareket ettiğidir. İkincisi, özellikle küreselleşmenin yeni safhasının başlangıcı olan 1990'dan itibaren, doğrudan yabancı yatırımların artan bir oranı emperyalist merkezlerden yarı-sömürge ülkelere akmaktadır. Böylece sermaye, artan tekelleşme ve sermaye ihracı yoluyla düşen kâr oranını gidermeye çalışmaktadır.

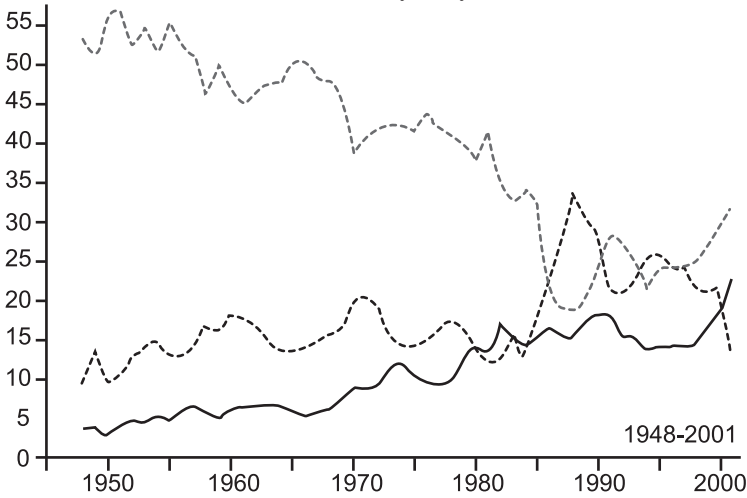
Asalaklık, spekülasyon ve borçlar

Bununla birlikte burjuvazinin sömürü oranını artırmaktaki başarısı, ekonominin üretken çekirdeğindeki büyüme oranlarının ya da kâr oranlarının düşme sorununun üstesinden gelmemiştir. Tersine, spekülasyon eğilimi ve üretken olmayan finansal yatırımlara kaçış, küreselleşme döneminde artmıştır. Bu süreç, finansal piyasalar da dahil piyasaların emperyalist sermayeye dünya çapında açılmasıyla güçlenmiştir. Sadece küresel döviz piyasalarında, günlük olarak 1900 milyar dolarlık bir değer işlem görmektedir, ki bu miktar 1989'la karşılaştırıldığında üç katı büyüktür. 1980 ve bu yüzyılın başlangıcı arası dönemde, döviz cinsinden varlıkların değeri, pek çok ülkede, GSYİH'nin ortalama %36'sından %100'üne olmak üzere, üç katına çıktı.

Bu arada spekülasyona kaçış da 'kumarhane kapitalizmi' teriminin yaygın kullanıma gireceği kadar astronomik değerlere ulaşmıştır. Henwood, 1952 ile 2003 arasında ABD'de toplam finansal varlıkların GSYİH'ye göreli olarak 2000'de en yüksek noktası olan %925'e ulaşarak, yaklaşık %400'den hemen hemen %850'ye yükseldiğini hesaplamıştı. ABD'nin GSYİH'si 12 trilyon dolara ulaşırken, türev piyasalar, bunun 10 katından fazlasına, 128 trilyon dolara ulaştı. Bu, sadece spekülatif piyasanın üretimden geniş ölçüde ayrılışını değil, kumarhane kapitalizminin muazzam ölçüde istikrar bozucu potansiyelini de göstermektedir. 1929'daki gibi, finansal piyasalardaki bir çöküş tüm ekonomide düşüşe yol açabilir.

Buna paralel olarak, spekülâtif para sermayenin bir bütün olarak sermayenin içindeki önemi arttı. 1994 ve 2000 arasında, spekülâtif finansal sektör, kârlardaki tüm artışın dörtte üçünden sorumluydu. Genelde, kârların reel üretimde değil, spekülâtif finansal sektörde yaratılan bu bölümü, dramatik bir şekilde arttı ve bu artış Şekil 10'da görülebilir.

Şekil 10: Toplam kâr içerisindeki üç sektörün paylarının gelişimi, 1948-2001:
İmalat, Finans, Dış Kazançlar

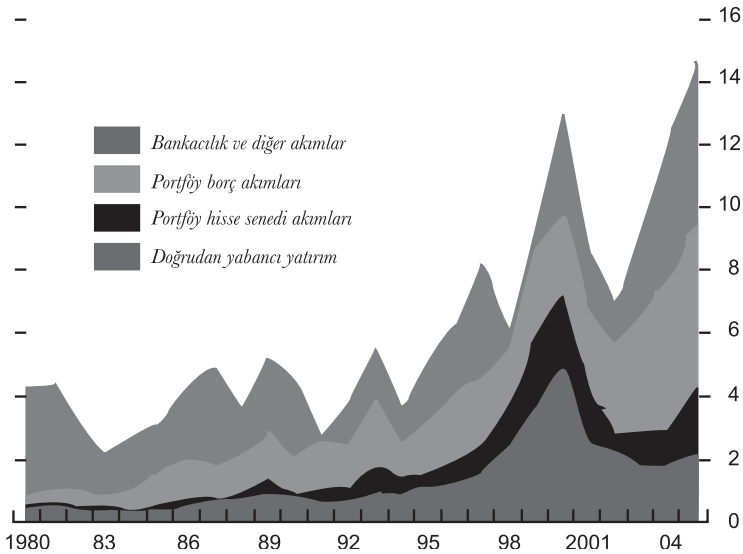
Dünyanın geri kalanı (-); Finansal sektör (---); İmalat sektörü (...)

Yukarıda bahsedildiği gibi, spekülasyonun sermayenin uluslararası hareketleri içerisindeki artan önemi de görülmektedir. Burada da, para sermaye kendisini giderek doğrudan üretim sürecinden azat etmiş görünmektedir. Şekil 11, bugün tüm uluslararası sermaye akımlarının sadece yedide birinin doğrudan yatırım olduğunu göstermektedir. Yedide altılık diğer kısım bankacılık ya da spekülasyonla ilişkilidir.

Borçluluk da geçtiğimiz on yıllar içinde muazzam ölçüde artmıştır. Sermaye, artan para sermaye avansları ve kredi vasıtasıyla

dolaşım maliyetlerinin düşüşüyle birikim sürecini korumaya çalışıyor. Bu süreçte, kredinin nesnel rolü iki yanlıdır. Bir taraftan sermaye dolaşımını hızlandırmaktadır, fakat diğer taraftan, kriz zamanlarında, iflası hızlandırmaktadır. Marx, ‘Dolayısıyla, kredi sistemi, üretken güçlerin maddi gelişmelerini ve bir dünya-piyasası kurulmasını hızlandırmaktadır. Yeni bir üretim tarzının bu maddi temellerini böyle bir yetkinlik derecesine yükseltmek, kapitalist üretim sisteminin tarihsel görevidir. Aynı zamanda, kredi, bu çelişkinin şiddetli patlamalarını -bunalımları- hızlandırır ve böylece eski üretim biçimini çözüp dağıtacak öğeleri oluşturur.’⁴⁴ derken tam olarak bu noktayı işaret etmektedir.

Şekil 11: Uluslararası sermaye akımlarının kompozisyonu, 1980-2005 ⁴⁵

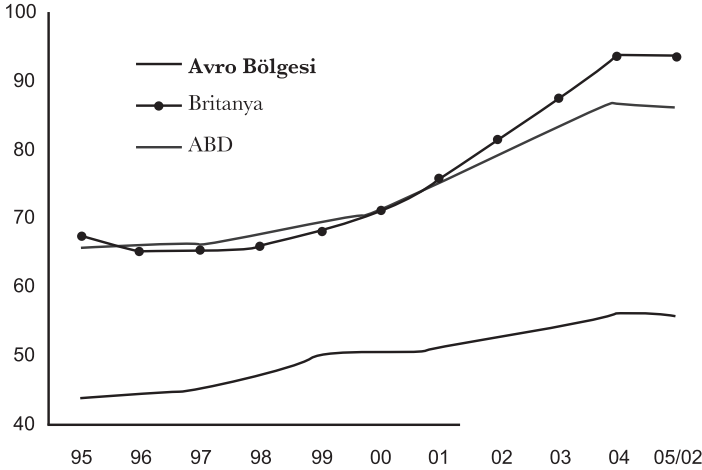

Özel hane halklarından, her ölçekteki şirkete ve devletin kendisine, her düzeydeki artan borçluluk, aşağıdaki tabloda görülebilir.

Tablo 12: Harcanabilir gelirin bir yüzdesi olarak hane halkı mortgage borçları, 1993-2003

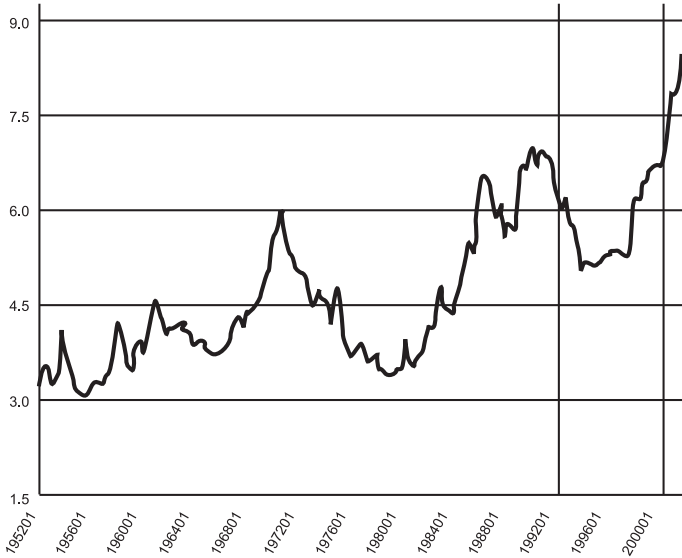
	1992	2000	2003
ABD	%58,7	%65,0	%77,8
Japonya	%41,6	%54,8	%58,4
Almanya	%59,3	%84,4	%83,0
Fransa	%28,5	%35,0	%39,5
İtalya	%8,4	%15,1	%19,8
Kanada	%61,9	%68,0	%77,1
Britanya	%79,4	%83,1	%104,6
İspanya	%22,8	%47,8	%67,4
Hollanda	%77,5	%156,9	%207,7
Avustralya	%52,8	%83,2	%119,5

Aşağıdaki şekil ABD’de özel hane halklarının uzun dönem artan borçluluklarını göstermektedir. Ancak, Şekil 13’de de görüldüğü gibi, sadece özel hane halkları değil, şirketler de artan oranda borçludurlar.

Şekil 12: ABD’deki ve Batı Avrupa’daki özel hane halkları borçluluğu

Kaynak: ABD Merkez Bankası

Şekil 13: ABD’de kârlara göre şirket borçları

Kaynak: NIPA (National Income and Product Account, Milli Gelir ve Ürün Hesabı) ve Fon Akımları; yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Özetle, 2007 kredi krizine zemin hazırlayan yıllarda, borçluluğun tarihsel olarak yüksek bir düzeye ulaştığını ve kapitalizmin artan oranda kredilerle geçindiğini söyleyebiliriz. Artan kredi yoğunluğunun kendisi, sermayenin üretken emekteki uzun dönemli düşüşün üstesinden gelememesinin nihai bir ürünüydü.

Yarı-sömürge dünyanın artan yağmalanması

Emperyalist ülkelerin kapitalistleri, Marksistlerin yarı-sömürge olarak adlandırdıkları, resmi olarak bağımsız, fakat ekonomik ve politik olarak bağımlı devletleri ifade eden sözde Üçüncü Dünya'nın bağımlılığını da iyice arttırdılar.

Küreselleşme, tekellerin, yarı-sömürge ülkelere muazzam nüfuzuna ve emperyalist yağma sürecine tanıklık etti. Bu süreç ço-

ğunlukla, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun gelişmekte olan ülkeleri sosyal yardım hizmetlerinin azaltılması, sağlığın ve eğitimin özelleştirilmesi ve piyasalarını güçlü çokuluslu şirketlere açmaları gibi neoliberal reformlara zorladıkları Yapısal Uyum Programları kılıfı altında ortaya çıktı. Burjuvazi; kredi, doğrudan yatırım, spekülatif yatırım ve buna benzer büyük sermaye ihracı yoluyla, şirket kârlarında, faiz oranlarında ve tahvil getirisinde muazzam kazançlar sağlamak için ön koşulları yaratmıştı.

Sonuç, yarı-sömürge ülkelerden emperyalist ülkelerin burjuvazisine muazzam bir net sermaye transferidir ve bu transferin on yıllık bir dönem boyunca derecesi Tablo 13'te gösterilmektedir.

Tablo 13: Gelişmekte olan ülkelerdeki ve eski Stalinist devletlerdeki finansal kaynakların net transferi⁴⁶

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Afrika	5,9	-5,5	-4,7	15,6	4,2	-27,7	-16,8	-6,7	-21	-35	-63,4	-95,3
Doğu&Güney Asya	21,8	18,8	-31,9	-128,4	-137,6	-119,1	-115,6	-146	-170,7	-162,1	-230,5	-244,7
Batı Asya	20,1	10,6	12,6	34,8	7,7	-29,7	-23,8	-18,4	-43,3	-69,8	-125,9	-194,7
Latin Amerika	-1,7	0,6	23,4	44,3	9,8	-1,6	4,3	-31,6	-60,6	-80	-105,2	-123,1
Bütün olarak gelişmekte olan ülkeler	46,2	24,4	-0,6	-33,8	-115,9	-178,2	-151,9	-202,7	-295,6	-346,8	-525	-657,7
Eski Stalinist devletler	-2,7	-6,3	2,8	3,6	-23,7	-49,4	-29,1	-26,1	-33,7	-54,6	-86,8	-125,1
Gelişmekte olan ülkeler&Eski Stalinist devletler birlikte	43,5	18,1	2,2	-30,2	-139,6	-227,6	-181	-228,8	-329,3	-410,4	-611,8	-782,8

Sadece 1995 ve 2006 döneminde, yarı-sömürge ülkelerden emperyalist merkezlere 2895,7 milyar dolarlık bir net transfer söz konusudur. Emperyalist finans kapitalistleri tarafından yapılan bu

finansal asalaklığın ölçüsünün bir resmini vermek için şu hesaplamaya bakalım: 2005'te bu bölgelerin bileşik GSYİH'si 9454,5 milyar dolardı. Söz konusu yıldaki 578,9 milyar dolarlık dışarıya çıkan miktar, bu yüzden yarı-sömürge dünyanın GSYİH'sinin yaklaşık %6,5'ini açıklamaktadır. Bu rakamın, önemli bir bölümü ya ülkenin kendi içinde tüketilen ya da daha fazla kâr sağlamak için sermaye birikimine giden emperyalist sermayenin bütün kârını temsil etmediğine, özellikle yarı-sömürge dünyadan doğrudan yağmalanan toplamla ilişkili olduğuna dikkat edilmesi gerekmektedir.

Aşağıdaki rakamlar, 2005-6 arasında yüksek gelirli ülkeler hiç dış borç kaydetmedikleri halde gelişmekte olan ekonomilerin, zenginlere verdikleri, GSYİH'lerinin dörtte birinden fazla tutan borç miktarını göstermektedir.⁴⁷

Tablo 14

Dış Borç	Gayri safi ulusal gelir'in yüzdesi olarak	GSYİH	Kişi başına gayri safi ulusal gelir
Düşük gelir	%27,6	1,6 trilyon \$	650 \$
Orta alt gelir	%24,1	4,734 trilyon \$	2,037 \$
Orta gelir	%28,9	10.049 \$	3.051 \$
Yüksek gelir	Veri yok	36.583 trilyon \$	36.487 £
Dünya	Mevcut değil	48.224 \$	7.439 \$

Bu rakamlar yeterince ürkütücüdür, ancak gerçek beşeri sefaleti gizlemektedirler. Çeşitli yapısal uyum programları, dünya ticaret görüşmeleri ve diğer anlaşmalar, pek çok toplumun uyumunu yıktılar, iç savaşlara, açlığa, isyanlara ve devrimlere yol açtılar. 2000'ler, 2002'de IMF diktası tarafından ekonomisi mahvedildiğinde patlayan Arjantin gibi ileri kapitalist ülkelerin çöküşüne tanıklık etti. O tarihten beri Paraguay'da, Bolivya'da, Nijerya'da,

Tayland'da, Veneziella'da ve daha pek çok ülkede neoliberalizme karşı isyanlar gördük. Kenya'daki son kriz de kısmen neoliberal yükselme döneminde ülkedeki pek çok insanın ekonomik durumlarının kötüleşmesine bağlanabilir. Emperyalizmin yarı-sömürgeleri yağmalama eğilimi, yarı-sömürge dünyanın büyük bölümünde artan istikrarsızlığa ve çöküşe yol açıyor, ki Afrika bu yıkıcı gelişmenin ön saflarında bulunuyor.

Bunun sonucu, yarı-sömürge dünyaya daha doğrudan müdahale için emperyalist güçlerin, özellikle de ABD'nin gerekliliğidir. Eğer yerel yönetici sınıflar artık emperyalist menfaatler yararına sömürü ilişkilerini koruma durumunda değillerse, emperyalizm meseleyi kendi ellerine almak zorundadır. Sonuç, ya doğrudan para bağlantısı (Latin Amerika'da 'dolarizasyon', Para Kurulu) yoluyla, ya yarı-sömürge ülkelerde emperyalist güruhların mevzilenişinde dünya çapında artış, vekalet savaşları (Somali) yoluyla ya da örneğin Balkanlar'da, Afganistan ve Irak'ta açık himaye altına alınan devletlerin kurulması yoluyla, yarı-sömürge devletlerin zengin metropollere daha fazla bel bağlamasıdır.

Bu önlemler kârları arttırabilirler, ancak aynı zamanda sosyal krizleri ve sınıf mücadelesini de şiddetlendirirler. Ücretlere ve sosyal hizmetlere yönelik devam eden saldırılar, şimdi dirilen küresel enflasyonla beraber, işçi sınıfı ve alt-orta sınıfın satın alma gücünü azaltmakta ve alttan gelen sınıf mücadelesini kışkırtmaktadır. Yarı-sömürge dünya üzerindeki artan baskı, emperyalist sermaye için şüphesiz büyük maddi avantajlar ortaya çıkarmaktadır, fakat sonuçta bu kesinlikle direnişi teşvik edecektir.

Amerikan hegemonyasının aşınması

Şimdi, ekonomik ve politik faktörlerin karşılıklı olarak nasıl etkileşimde bulunduklarına ve büyük emperyalist devletler arasında çatışmaya nasıl yol açtıklarına bakarak, bugünkü dünya düzenine ilişkin perspektifleri incelemeye dönüyoruz.

Engels, ekonomik temel ve politik üstyapı arasındaki ilişkiyi

şöyle tarif etmişti: ‘Biz ekonomik koşulları, nihai olarak tarihsel gelişmeleri belirleyen faktör olarak dikkate almaktayız... Bununla birlikte, burada iki nokta gözden kaçırılmamalıdır: a) Politik, hukuki, felsefi, dini, edebi, sanatsal vb. gelişme ekonomik gelişmeye dayanmaktadır. Ancak, bunların hepsi birbirleri ve aynı zamanda ekonomik temelle etkileşim içindedirler. Bu, başka her şey sadece pasif bir etkiye sahipken, ekonomik durumun amaç olduğu ve tek başına aktif olduğu anlamına gelmemektedir. Daha ziyade nihai olarak her zaman otoritesini kabul ettiren ekonomik zorunluluk temelinde karşılıklı etkileşim söz konusudur.’⁴⁸

Bu nedenle sermaye, ancak metaların mübadelesi ve sermayenin değerlendirilme süreci, toplumsal olarak yönetilir ve örgütlenirse -ki, yasal ilişkiler ve devlet gücü bu gereklilikten kaynaklanmaktadır- gelişebilir. Ayrıca, sermaye, ancak değer yaratan meta emek gücü devamlı olarak üretilir ve yeniden üretilirse ve yeni emek gücü, yaratılırsa büyüyebilir. Bu süreç, kadınların ödenmemiş emeği sayesinde evde çocukların doğurulması ve büyütülmesi yoluyla formel işyerinin dışında meydana gelir.

Bu nedenle kapitalizm, sadece metaların ve sermayenin üretimini ve yeniden üretimini gerektirmez, aynı zamanda -ve zaruri olarak- öncelikle bunu mümkün kılan genel toplumsal koşulların üretimini ve yeniden üretimini de gerektirir: ‘Yeniden üretim süreci, sadece üretimin maddi unsurlarının yeniden üretimi süreci değil, aynı zamanda üretim ilişkisinin kendisinin yeniden üretimi sürecidir.’⁴⁹

Karşıt sınıflar tarafından parçalara ayrılmış toplumun çelişkili dengesinin muhafazası, ezilen sınıfları ve katmanları egemen burjuvaziye bağlayan ve onları kabul edilebilir bir sömürü ve baskı düzeyine katlanmaya razı eden, ince ince dokunmuş ideolojik bir ağ olmaksızın tasavvur edilemez.

Kapitalist üretim ve yeniden üretim sürecinin dinamiği ve kırılabilirliği, genel olarak emperyalist çağda ve özellikle mevcut küreselleşme döneminde keskinleşti. Bu durum, emperyalist ekono-

mi, emperyalist politika ve emperyalist ideoloji eğilimleri arasındaki karşıtlığın, şiddetlendiğini, keskinleştiğini ve daha patlamaya hazır hale geldiğini ifade eder. Aynı şey, kapitalist dünya piyasasının farklı sektörleri arasındaki karşıtlık için de geçerlidir.

Üretici güçler ve ulus devlet arasındaki çelişki, kapitalizmin temel çelişkilerinden biridir ve tekelci kapitalizm (emperyalizm) çağında bu, daha da büyük ölçüde doğrudur.

Troçki şöyle yazmıştı:

Orta Çağ bölgeciliği ile mücadele edilerek kapitalizm tarafından yaratılan ulus devlet, kapitalizmin klasik arenası haline geldi. Fakat teşekkül eder etmez, ekonomik ve kültürel gelişmenin frenleyicisi haline geldi. Üretici güçler ve ulus devlet yapısı arasındaki çelişki -üretici güçler ve üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki- ana çelişkiyle birlikte, dünya toplumsal sistemi kapitalizmin krizini yaratmaktadır.⁵⁰

Çöken dünya kapitalizminin merkezkaç güçlerini sınırlayan ve sahte bir düzen görünümüyle üretimin, yeniden üretimin ve dolaşımın uluslararası hareketliliğini korumaya çalışan birleşik bir tekelliler grubuna sahip belirleyici büyük bir emperyal güç -egemen bir emperyalizm-için ölüm kalım zorunluluğu bu çelişkidenden doğar.

İki dünya savaşı arası dönemde (1914-1945) böyle bir egemen yoktu ve bu durum, devrimci işçilerin tarihsel olarak yüksek örgütlenme düzeyi ile birlikte, o dönemde kapitalizmin ağır sarsıntılarının bir nedeniydi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ABD emperyalizmi, kapitalist düzenin dünya polisi rolünü oynadı. Bununla birlikte, ABD'nin açık hâkimiyeti altında, onu küresel olarak ve diğer emperyalist güçler karşısında zayıflatan önemli süreçler söz konusuydu. 1990'lar boyunca, ABD'nin, ekonomik düşüş hızına set çekmekte ve düşen kâr oranına, bir dereceye kadar direnmekte emperyalist rakiplerinden daha başarılı olmasına rağmen, ABD sermayesinin egemen rolü pek çok alanda ateş altına girmiştir.

Önce, ABD'ye ilişkin bazı temel ekonomik verilere bakalım. Aşağıdaki tablonun gösterdiği gibi ABD, şimdi her zamanki gibi büyük bir farkla dünyadaki en kuvvetli ekonomik güçtür.

Tablo 15: Devletler arasında bir karşılaştırma: Gayri safi yurtiçi hasıla ve kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla⁵¹

	Nüfus (milyon)	GSYİH (milyar dolar)	Kişi başına GSYİH (dolar)
Dünya	6.438	44.385	6.987
ABD	297	12.455	42.007
AB-25	459	13.300	28.951
AB-15	385	12.615	32.741
Japonya	128	4.506	35.215
Rusya	143	764	5.337
Çin	1.305	2.229	1.709
Hindistan	1.095	785	717

Yani, ABD kapitalizmi üretici güçlerin genel durgunluk eğiliminden etkilenirken, istatistikler ABD kapitalizminin 1990'lar da kendi ekonomik düşüş hızına set çekmekte ve bir ölçüye kadar düşen kâr oranlarını geri çevirmekte rakiplerinden daha başarılı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, son 10-15 yıl boyunca ABD kapitalizmi asıl rakiplerinin, AB ve Japonya'nın, kendisine yetişme çabalarını engellemekte başarılı oldu.

Tablo 16: AB'nin ve Japonya'nın ABD karşısında ekonomik güçlerinin gelişimi, 1980- 2005⁵²

	Gayri safi yurtiçi hasıla (ABD'nin yüzdesi olarak)				Çalışma saatlerine göre gayri safi yurtiçi hasıla (ABD'nin yüzdesi olarak)			
	1980	1990	2000	2005	1980	1990	2000	2005
AB-15	%111,0	%104,9	%94,5	%101,3	%84,9	%88,9	%93,7	%91,0
Japonya	%37,4	%40,3	%33,8	%36,2	%61,4	%71,3	%74,9	%74,0

ABD kapitalizmi, kendi işçi sınıfını daha düşük ücretler için bir yılda daha fazla saat ve kendi hayatları içinde daha fazla yıl çalışmaya mecbur etmekte ve kendi nüfusunun daha büyük bir bölümünü üretim sürecine katılmaya mecbur etmekte Avrupalı rakiplerinden daha başarılı oldu. ‘Marksist terminolojide, Amerikan sermayesinin Avrupa sermayesi üzerinde sahip olduğu avantajı, küreselleşme döneminde işçi sınıfını zayıflatmakta ve buna bağlı olarak sömürü oranını artırmakta daha başarılı olması biçiminde görebiliriz.’⁷⁵³

Bununla birlikte ABD sermayesinin egemen rolü pek çok alanda ateş altına girmiştir. AB’nin, DYY bakımından ABD pahasına belirgin bir yükselişine dikkat çekmiştik. (Bakınız Tablo 16)

Benzer bir durum, dünya ticaretini ya da daha doğru ifadeyle dünya ihracatını incelediğimiz zaman da görülebilir. ABD, Tablo 17’nin gösterdiği gibi, önemli bir meta ithalatçısı olarak kalırken, %8,9 olan dünya ihracat payı, İkinci Dünya Savaşı’ndan itibarenki düzeyinden daha düşüktür ve bu durum, ihracat için uygun dolar değişim oranına rağmen böyledir.

Bununla beraber, egemen dünya gücü olan ABD, artık dünya ekonomisine ve dünya politikasına daha bağımlı hale geliyor. ABD ve diğer emperyalist güçler kendi sanayileri için ucuz ham madde ve yarı mamul mal arzını, dışarıdaki sermayeleri için de kârlı yatırımları korumak ve faiz ödemelerini garanti altına almak için yarı-sömürge dünya üzerindeki etkilerini güçlendirmek zorundadırlar. Aynı nedenlerle yarı-sömürgeleri, bankalarını ve sanayilerini emperyalist sermayeye açmaya ya da piyasalarını daha fazla dışa açmaya zorlamaları gerekir.

Aşağıdaki rakamlar ABD’nin dünya ekonomisine ve dolayısıyla dünya politikasına artan bağımlılığını göstermektedir. ABD, artan ölçüde düzenli bir yabancı sermaye girişine bağımlı hale gelmiştir. Bu, yıllar boyunca büyüyen ödemeler dengesi açığının bir sonucudur. 2006’nın sonuna kadar bu açık, 800 milyar dolarlık rekor bir yüksekliğe, GSYİH’nın yaklaşık %6.8’ine ve takriben o yıl

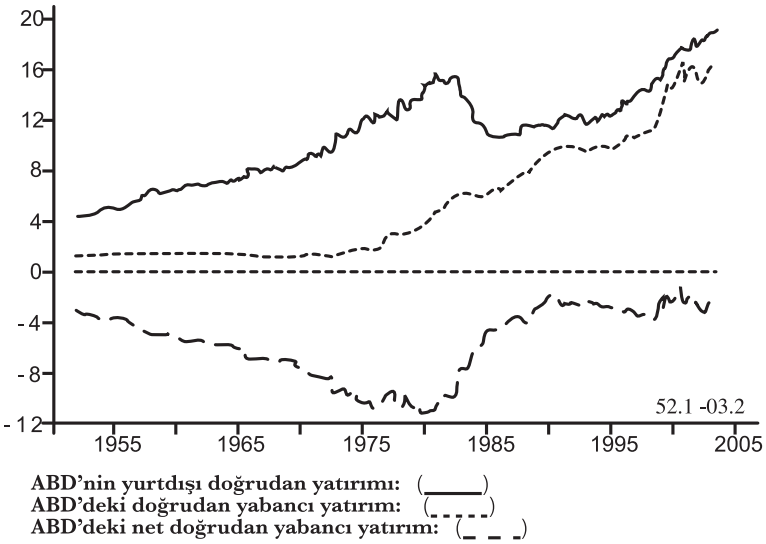
ABD'deki net yatırımların toplam değerine eşit bir düzeye ulaşmıştı. Diğer bir deyişle ABD, sadece tüketimini ve yatırımlarını karşılamak için her gün 2 milyardan fazla yabancı sermaye ithal etmek zorundaydı. Bu paranın büyük bölümü, petrol ihraç eden ülkelerden, yani Orta Doğu'dan ve Doğu Asya'dan, özellikle Japonya, Çin ve Güneydoğu Asya'dan gelmektedir.⁵⁴ Şüphesiz bu, ABD dış politikasının arkasındaki saikleri açık bir şekilde aydınlatıyor: ABD emperyalizmi, yerel rejimlerin ABD'nin borçlarını finanse etme yetilerini sürdürebilmek için, her şeyi, Orta Doğu ve Doğu Asya üzerindeki hâkimiyetini korumaya yöneltmek zorundadır.

Tablo 17: Devletlerin ve bölgelerin dünya ticaret payı, 1948-2003

	Dünya ihracat payı						
	1948	1953	1963	1973	1983	1993	2005
ABD	%21,7	%18,8	%14,9	%12,3	%11,2	%12,6	%8,9
AB	%6,8	%11,9	%27,5	%38,6	%30,4	%36,1	%39,4
Japonya	%0,4	%1,5	%3,5	%6,4	%8,0	%9,9	%5,9
Çin	%0,9	%1,2	%1,3	%1,0	%1,2	%2,5	%7,5
Hindistan	%2,2	%1,3	%1,0	%0,5	%0,5	%0,6	%0,9
Güney Amerika	%12,3	%10,5	%7,0	%4,7	%4,4	%3,0	%3,5
Orta Doğu	%2,0	%2,7	%3,2	%4,1	%6,8	%3,5	%5,3
Afrika	%7,3	%6,5	%5,7	%4,8	%4,5	%2,5	%2,9
	Dünya ithalat payı						
	1948	1953	1963	1973	1983	1993	2005
ABD	%13,0	%13,9	%11,4	%12,3	%14,3	%16,0	%16,5
AB	%9,6	%12,4	%29,0	%39,2	%31,3	%34,3	%39,3
Japonya	%1,1	%1,7	%0,9	%0,9	%6,7	%6,4	%4,9
Çin	%1,0	%2,9	%4,1	%6,5	%1,1	%2,8	%6,3
Hindistan	%3,1	%1,4	%1,5	%0,5	%0,7	%0,6	%1,3
Güney Amerika	%10,6	%9,3	%6,8	%5,1	%3,8	%3,3	%2,8
Orta Doğu	%1,7	%2,0	%2,3	%2,8	%6,2	%3,4	%3,1
Afrika	%7,6	%7,0	%5,5	%4,0	%4,6	%2,6	%2,4

ABD yabancı sermaye varlıkları artarken, yabancıların ABD sermayesi varlıkları daha da hızlı artıyor. Bu durum, 2007 kredi krizi boyunca, Suudi Arabistan, Dubai, Çin ve diğer temel ihracatçı ülkelerde bulunan ‘bağımsız varlık fonları’ devasa sermaye yığınlarını, ABD’nin hasta finansal şirketlerini kurtarmak üzere harekete geçirdiğinde özellikle belirgin hale geldi.

Şekil 14: Amerikan yabancı yatırımları ve Amerikan net yurtdışı hasılasına göreli olarak ABD’deki yabancı yatırımlar, 1953-2003 (%)⁵⁵

Dünyanın geri kalanı karşısında alacaklı ve borçlu olarak rolünün gelişimini değerlendirdiğimizde, Amerikan emperyalizminin küresel durumundaki dramatik değişim daha da belirginleşmektedir. 1985’e kadar ABD alacaklı konumundaydı, fakat bu tarihten itibaren durum radikal bir şekilde değişti. Bugün ABD, dünyanın en yüksek borca sahip ekonomisidir. ABD’nin yükümlülükleri ile varlıklarını terazinin kefelere-

ne koyarsak, GSYİH'nin %25'ine karşılık gelen net borç elde ederiz!⁵⁶ ABD'nin dünya piyasasına ne ölçüde bağımlı olduğu, ülkenin toplam kârlarının artan bir oranını kendi yabancı yatırımlarından kazanması gerçeği ile de gösterilebilir. 1978'de Amerikan sermayesi, kârlarının sadece %10'unu yurtdışında elde etmekteyken, 2001 itibarıyla bu pay %25,7'ye yükseldi.⁵⁷

Bu kısa açıklama, Amerikan sermayesinin artan bir şekilde, dünya genelindeki yatırımlarına ve kendi ülkesi içindeki yatırımlarını finanse etmek için sermaye girişine bağımlı olduğunu belirgin hale getirmektedir. Kredi krizinden önceki 15 yılda ABD'nin görece ekonomik başarısı, sadece yurtiçindeki işçi sınıfının artan sömürüsüne değil, en azından bir o kadar da artan şekilde dünyayı yağmalamasına dayanıyor. Bu yöntemlerin diğer kapitalist devletler için hiçbir şekilde bir model olarak hizmet edemeyeceği oldukça açıktır; her devlet böyle 'başarılı' bir yağma yürütseydi, paylaşılacak pek az ganimet kalırdı. Ayrıca, bunlar süresiz devam ettirilemeyen ve yaygınlaştırılamayan yöntemlerdir. Ekonomik kayıplar belirli bir noktada diğer kapitalist güçler için gereğinden fazla büyük olacak ve bu güçler ABD'nin finansmanını dizginlemeye çalışacaklardır.

Hali hazırda pek çok ülkede artık Amerikan Doları ile mallarının ticaretini yapmama, Euro'ya geçme yönünde giderek artan bir baskı dikkat çekicidir. Geçtiğimiz dört yıl içinde Euro'nun Amerikan Doları karşısındaki değerinin yarıdan fazla artarak 0.87'den 1.34'e çıktığını gözlemek hiç de şaşırtıcı değildir. Diğer ülkeler dolar cinsinden ayırdıkları döviz rezervlerini tasfiye ettikleri ve böylece ABD'ye artık bu kadar sermaye ihraç etmedikleri takdirde Amerikan ekonomisi ciddi bir felakete uğrayacaktır.

Dünya piyasasına ve dünya politikasına artan bu bağımlılık, Amerikan kapitalizminin giderek dünya genelindeki sıkıntılara, istikrarsızlığa ve tabii ki direnişe daha fazla maruz kaldığı anlamına da geliyor. Elbette bu nedenle, rakiplerini ve karşıtlarını ezmek üzere giderek daha saldırgan, militarist bir dış politika benimsemek

zorundadır. ABD eski Dışişleri Bakanı Zbigniew Brzezinski'nin de-yişiyle, Amerikan dış politikası için mesele şudur:

'Eski imparatorlukların daha vahşi çağını anımsatan bir terminolojile sunulduğunda, görkemli jeostratejinin üç büyük emri; hileyi önlemek ve tebaa arasındaki güvenlik bağımlılığını korumak, vergi verenleri uysal ve korunaklı tutmak ve barbarların bir araya gelmelerini engellemektir.'⁵⁸

Hangi emperyalist güç, dünya egemeni olarak ABD'nin yerine geçebilir? Bu konuda gündeme gelen yeterince ekonomik güce sahip tek güç, Avrupa Birliği'dir. Diğer tüm emperyalist devletler, dünyaya damgalarını vurmak için çok fazla zayıftırlar.

Yine de, AB'nin görünür bir gelecekte böyle bir öncü güç olabileceğini beklemek gerçekçi değildir. Öncelikle, ABD'ye benzemeyen bir şekilde AB'nin, birleşik bir devlet değil, ancak Almanya, Fransa ve Britanya gibi aralarında sürekli rekabet olan bir devletler grubu olduğuna dikkat etmeliyiz. AB'nin kendi içinde açık bir öncü güç yoktur. Bir anayasanın benimsenmesi ve bir Avrupa ordusunun oluşturulması yoluyla Avrupa Birliği'ni daha birleşik ve mücadeleci bir bloğa dönüştürme girişimi konusunda ulusal yöneticiler arasında anlaşmazlıklar vardır.

AB, dünya piyasasına ekonomik olarak hükmetmekten çok uzaksa, politik ve askeri düzeyde daha da az hazırlıklıdır. Doğal olarak Fransız-Alman yönetici sınıfları, Amerika'ya yetişmek istiyorlar, ancak bu süreç zaman alacak ve daha da önemlisi AB, ABD'ye yetiştikçe ekonomik, politik ve dolayısıyla belirli bir noktada, aralarındaki rekabet askeri düzeyde daha da keskinleşecektir.

Sonuç

Geçen yüz yıl, sermayenin artan organik bileşimi ve büyüyen tekelleşmenin harekete geçirdiği uzun dönemli bir durgunluk eğilimine tanıklık etmiştir. Emperyalist güçlerin içlerinde ve aralarında artan çelişkileri, Amerikan egemenliğinin sarsıldığı-

nı, küresel ekonomik ve politik istikrarsızlığın derinleştiğini görüyoruz.

Bu sonuçlar, açık bir şekilde Lenin'in karmaşık emperyalizm modeline bütünüyle uymaktadır. Tekelci burjuvazi, en ileri teknoloji, sermayenin en yüksek organik bileşimi ve dolayısıyla kâr oranlarının en güçlü düşme eğilimi ile üretim birimlerine ve kollarına hükmetmektedir; bu aşırı birikim, sermaye ihracını, asallıklığı ve hisse senetleri, gayrimenkul ve finansal 'türevler' spekülasyonunu harekete geçirir. Ulus devletler değersizleşmenin yükünü taşımaktan kaçınmak ve yükü rakiplerine ve müşterilerine devretmek için itişip kakıştıkça, değersizleşme krizleri, emperyalistler arası rekabeti ve emperyalist burjuvazinin dünyanın bölüşümü ve yeniden bölüşümü için rekabetçi mücadelesini şiddetlendirir.

Aksine küreselleşmenin şimdiki dönemi bu modelin başka bir doğrulamasıdır. En güçlü emperyalist devlet, işçi sınıfı üzerindeki zaferlerinden ve dünyayı kendi çıkarlarına göre yeniden düzenlemek için Sovyet Bloku'nun nihai çöküşünden faydalanabiliyordu. Kâr oranlarını korumaya ve emperyalizmin karakteristik durgunluk eğilimini gidermeye çalışmak üzere tüm 'karşı koyucu önlemler'i seferber edebiliyordu, fakat 2007 kredi krizi ve onun çarpıcı sonucunun hâlihazırda gösterdiği gibi, kendi dinamizmini geçici olarak iyileştirmekten daha fazlasını yapamazdı. Bugün dünya düzeni, belki bir 50 yıldan itibarenkinden daha fazla Lenin'in modeline benzemektedir. Netice olarak manzara, kesinlikle artan bir istikrarsızlık ve 'savaşlar ve devrimler çağı'nın devam edeceğini göstermektedir, fakat Lenin'in vargısı unutulmamalıdır: 'Emperyalizm, proletaryanın toplumsal devriminin arifesidir.'⁵⁹

Notlar:

1. V. I. Lenin: *Imperialism and the split of socialism* (Emperyalizm ve Sosyalizmdeki Bölünme) (1916) (Orijinal metindeki vurgu) Bir makale plânında emperyalizmin benzer bir kısa tanımını verir. (Bakınız V. I. Lenin: Plan of the article "Imperialism and our attitude towards it." (Emperyalizm ve Emperyalizme Karşı Tutumumuzun Plânı) Toplu Eserler içinde, Cilt 39 (Emperyalizm üzerine defterler).
2. V. I. Lenin: Introduction (1915) to N. Bukharin: "Imperialism and world economy." (N. Buharin'in Emperyalizm ve Dünya Ekonomisine Önsöz)
3. Marx, K: *Kapital*, Cilt 3 s. 568. [Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 388.]
4. Marx, aynı yerde. [Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 387.]
5. V. I. Lenin: *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism* (Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması), Moskova, 1968, s. 93.
6. Aynı yerde.
7. Aynı yerde, s. 116.
8. Aynı yerde.
9. Aynı yerde., s. 83.
10. V. I. Lenin: *Imperialism and the split in socialism* (Emperyalizm ve Sosyalizmdeki Bölünme) (1916) (Orijinal metindeki vurgu)
11. V. I. Lenin: *Opportunism and the Collapse of the Second International* (Oportunizm ve İkinci Enternasyonalin Çöküşü)
12. Nikolai Bukharin: *Imperialismus und Weltwirtschaft* (1915), Berlin 1929, s. 190 (Bu makale için tercüme edildi.)
13. Evgenii Preobrazhensky: Marx und Lenin (1924); Eugen Preobrazenskij: *Die sozialistische Alternative*. Marx, Lenin und die Anarchisten über die Abschaffung des Kapitalismus içinde, Berlin 1974, s. 134 (Bu makale için tercüme edildi.)
14. (Stalin'in) 1924'te tek ülkede sosyalizm teorisini üzerine dayandırarak geliştirdiği bu yanlış anlama, sosyal demokrasinin ve Stalinizm sonrasının bir özelliği.
15. Leon Trotsky: Introduction to the German edition(1930) of *The Permanent Revolution* [Sürekli Devrim'in Almanca Basımına (1930) Önsöz], Londra 1962, s. 22
16. Friedrich Engels: Dialektik der Natur; MEW 20 içinde, s. 511, (Orijinal metindeki vurgu, bu makale için tercüme edildi.)
17. Nikolai Bukharin: *Economics of the transformation period* (Geçiş Döneminin Ekonomisi), (New York) 1971, s. 69. (Orijinal metindeki vurgu, bu makale için tercüme edildi.)
18. V. I. Lenin: Preface to French and German editions (Fransızca ve Almanca Basımlara Önsöz) . Aynı yerde, s. 8. (Orijinal metindeki vurgu)
19. 1971-2000 için bakınız *World Bank: Global Economic Prospect 2002* (Dünya Bankası: Küresel Ekonomik Görünüm 2002), s. 234; 2000-2005 için bakınız *United Nations: World Economic Situation and Prospects 2007* (Birleşmiş Milletler: Dünyanın Ekonomik Durumu ve Beklentiler 2007), s. 2. 1971-2000 rakamları,

- 1995 yılı sabit fiyatları ve döviz kurları üzerinden Dünya Bankası GSYİH hesaplarına dayanmaktadır. 2000-2005 rakamları, 2000 yılı sabit fiyatları ve döviz kurları üzerinden BM hesaplarına dayanmaktadır. 2001-2005 rakamları için aritmetik ortalama, %2,7'dir: %1,6, %1,9, %2,7, %4,0 ve %3,5.
20. World Bank: *Global Economic Prospect 2007* (Dünya Bankası: Küresel Ekonomik Görünüm 2007), s. 3; [http://www-wds.worldbank.org/ external/default/WDSCContentServer/IW3P/IB/2006/12/06/000112742_20061206155022/Rendered/PDF/381400GEP2007.pdf](http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSCContentServer/IW3P/IB/2006/12/06/000112742_20061206155022/Rendered/PDF/381400GEP2007.pdf)
 21. PricewaterhouseCoopers: *UK Economic Outlook March 2007* (Britanya'nın Ekonomik Görünümü Mart 2007), s. 33.
 22. ILO: *A Fair Globalisation: Creating Opportunities For All* (Adil Bir Kürselleşme: Herkes İçin Fırsatlar Yaratmak) (2004) s. 36.
 23. United Nations: *World Economic and Social Survey* (Birleşmiş Milletler: Ekonomik ve Sosyal Dünya Etüdü) 2006. *Diverging Growth and Development* (Büyüme ve Gelişimin Ayrılması), s. 9.
 24. World Bank Indicators (Dünya Bankası Göstergeleri), 2005, <http://www.worldbank.org/data/wdi2005/wditext/Section4.htm> and World Bank Indicators (Dünya Bankası Göstergeleri), 2006, <http://www.devdata.worldbank.org/wdi2006/contents/Section4.htm>
 25. 1970-2000 yılları için: OECD-*Understanding Economic Growth* (Ekonomik Büyümeyi Anlamak) (2004), <http://213.253.134.29/oecd/pdfs/browseit/1104011e-df> s. 18f. İstatistikler, OECD üyesi 24 devlete ilişkindir. Dolayısıyla, sadece emperyalist ülkeleri değil, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Meksika ve Yeni Zelanda gibi yarı-sömürge devletler de içermektedir. Son yıllarda bu ülkeler, emperyalist ekonomilerin ortalamasından daha yüksek bir büyüme oranına sahip oldular. Bu nedenle, OECD ortalamasını etkiledikleri ölçüde artırırlar. Bununla birlikte, bu OECD rakamları faydalı tahminlerdir, çünkü OECD içindeki yarı-sömürge devletler, emperyalist ülkelere nazaran ağır basmamaktadırlar. AB rakamları hariç olmak üzere 2000-2005 rakamları, World Bank: *World Development Report* (Dünya Bankası: Dünya Gelişme Raporu) 2007, sayfa 295'ten alınmıştır. 1960-1969 yılları için OECD istatistiklerini, Robert Brenner, *The Boom and The Bubble: The US in the World Economy* (Ekonomik Canlanma ve Balon: Dünya Ekonomisinde ABD), London 2002, s. 47'den aktardı. Bu kaynaktaki emperyalist devletlerin rakamları G7'ye dayanıyor. 1960-1969 yılları için AB-15 rakamları sadece Almanya'ya dayanmaktadır. 1999-2005 yılları AB-15 rakamları, Euro bölgesine ait 11 AB devleti içindir ve European Commission: *the EU Economy 2006 Review* (Avrupa Komisyonu: AB Ekonomisi 2006 Yılı İncelemesi), s. 61, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2006/ee606_en.pdf den alınmıştır.
 26. European Commission: *Statistical Annex of European Economy Autumn 2006* (Avrupa Komisyonu: 2006 Sonbaharı Avrupa Ekonomisi İstatistik Eki), s. 52. Bu AB istatistiklerinde 1961-70 ve 1971-80 yılları için AB-15 rakamları olmadığından, bu yıllar için Almanya, Fransa, Britanya ve İtalya'nın rakamlarının aritmetik ortalamasını kullandık. Benzer şekilde, AB istatistiklerinde ABD ve Japonya rakamları sadece 2003'e kadar olduğu için, şu kaynaklardaki rakamları kullandık: 2001-2005 dönemi ABD için, Economic Report of the President (Başkan için

- Ekonomik Rapor) 2007, s. 290. Japonya için, World Bank: World Development Indicators (Dünya Bankası: Dünya Gelişme Göstergeleri) 2006, 2000-2004 yılları datasının verildiği Tablo 4.1. <http://devdata.worldbank.org/wdi2006/contents/Section4.htm>
27. World Bank: *World Development Indicators* (Dünya Bankası: Dünya Gelişme Göstergeleri) 2004, s. 220, World Bank: *World Development Indicators* (Dünya Bankası: Dünya Gelişme Göstergeleri) 2006, Tablo 4.9 <http://devdata.worldbank.org/wdi2006/contents/Section4.htm>
 28. United Nations: *World Economic Situation and Prospects* (Birleşmiş Milletler: Dünyanın Ekonomik Durumu ve Beklentiler) 2006, s. 15.
 29. United Nations: *World Economic Situation and Prospects* (Birleşmiş Milletler: Dünyanın Ekonomik Durumu ve Beklentiler) 2006, s.158.
 30. Barclays Capital (2006) 'Global Outlook: Implications for Financial Markets', *Economic and Market Strategy* (Küresel Görünüm: Finansal Piyasalar İçin İpuçları, İktisat ve Piyasa Stratejisi), Aralık 2006, s. 17.
 31. Gérard Duménil/ Dominique Lévy: Capital Resurgent. Roots of the Neoliberal Revolution (Sermayenin Yeniden Canlanması. Neoliberal Devrimin Kökleri) (2004), Chris Harman: Snapshots of capitalism today and tomorrow, *International Socialism Journal* (ISJ) (Bugün ve Yarın Kapitalizmden Enstanteneler, Uluslararası Sosyalizm Dergisi) 113 içinde, <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=292&issue=113>
 32. Gérard Duménil/ Dominique Lévy: Capital Resurgent. Roots of the Neoliberal Revolution (Sermayenin Yeniden Canlanması. Neoliberal Devrimin Kökleri) (2004), Chris Harman: Snapshots of capitalism today and tomorrow, *International Socialism Journal* (ISJ) 113 (Bugün ve Yarın Kapitalizmden Enstanteneler, Uluslararası Sosyalizm Dergisi) içinde, <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=292&issue=113>
 33. Brüt kâr oranından farklı olarak net kâr oranı, net sermaye değeri üzerinden, yani yıllık sabit sermaye amortismanı düşüldükten sonra hesaplanmıştır.
 34. Robert Brenner: 'After Boom, Bubble, and Bust: Where is the US Economy Going?', *Worlds of Capitalism: Institutions, Economic Performance, and Governance in the Era of Globalization* (Ekonomik Canlanmadan Sonra, Balon ve İflas: ABD Ekonomisi Nereye Gidiyor?, Kapitalizmin Dünyaları: Küreselleşme Çağında Kurumlar, Ekonomik Performans ve Yönetişim) (2005) içinde, s. 204. Japonya verileri 1952'den, Almanya verileri 1950'den itibaren başlıyor. ABD ve Japonya rakamları, finansal olmayan şirketler kesimine, Almanya rakamları ise tarım-dışı şirketler kesimine dayanıyor.
 35. Fred Moseley: Marxian Crisis Theory and the Post War U. S. Economy, A. Saad-Filho (ed.), *Anti-Capitalism: A Marxist Introduction* (Marksist Kriz Teorisi ve Savaş Sonrası ABD Ekonomisi, Editör A. Saad-Filho, Anti Kapitalizm: Marksist Bir Giriş), (2003) içinde s. 212 ve Fred Moseley: *Is The U. S. Economy Headed For A Hard Landing?* (ABD Ekonomisi Hızla Çöküşe mi Gidiyor?) <http://www.mtholyoke.edu/courses/fmoseley/HARDLANDING.doc>. Moseley'in kâr oranları hesaplamaları tüm ekonomiye ilişkindir ve hem finansal olmayan hem de finansal sektörleri içermektedir.

36. Doug Henwood: *After the New Economy* (Yeni Ekonomiden Sonra), New York 2003, s. 204; ayrıca bakınız <http://www.leftbusinessobserver.com/NewEcon.html>
37. Euro bölgesindeki emek piyasası gelişmeleri, *Quarterly Report on the Euro Area* (Üç Aylık Avro Bölgesi Raporu) 3/2006 içinde, s. 28. 'Düzeltilmemiş ücret payı' ile ücretlilerin toplam sayısındaki değişiklikler hesaba katılmaksızın, ulusal gelir içerisinde ücretlerin payındaki artış kastedilmektedir.
38. Phillip Anthony O'Hara, *Growth and Development of Global Political Economy*, Routledge 2006, s. 57.
39. Bakınız International Labour Organization, *Global Employment Trends* (Uluslararası Çalışma Örgütü, Küresel İstihdam Trendleri), Ocak 2008.
40. Age.
41. Bakınız http://www.miprox.de/Wirtschaft_allgemein/Derivative.html
42. UNCTAD: *World Investment Report* (Dünya Yatırım Raporu) 1995, s. 411 ve 421, UNCTAD: *World Investment Report* (Dünya Yatırım Raporu) 2000, s. 306 ve 319, UNCTAD: *World Investment Report* (Dünya Yatırım Raporu) 2006, s. 307'den derlenen veriler. Güney Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği (BDT) devletlerine ait rakamlar, kısmen tamdır. Çünkü eski UNCTAD istatistiklerinde bu ülkeler, 2004'te AB'ye giren Doğu Avrupa devletleriyle birlikte gruplandırılmışlardır ve bu durum istatistikleri bozmaktadır. DYY ile ilgili olarak, 'sürekli' kelimesi, bir ülkede ya da ülkeden, çoğunlukla uzun bir zaman dönemi boyunca biriktirilmiş, yatırılmış sermaye toplamı olarak anlaşılmalıdır. Tersine, 'akım' kelimesi, belirli bir yıldaki yeni DYY'yi ifade etmektedir. 'Yurtiçi DYY', toplam sabit yatırım ya da ilgili ülkenin GSYİH'si içindeki ithal edilen DYY payını ifade etmektedir. 'Deniz aşırı DYY', brüt sabit yatırımın ya da DYY'nin ihraç edildiği ülkenin GSYİH'sinin bir oranı olarak ihraç edilen DYY'yi ifade etmektedir. UNCTAD'ın 'gelişmiş ülkeler' ve 'gelişmekte olan ülkeler' kategorileri, açık bir şekilde oldukça sorunludur ve kavramsal düzeydeki emperyalist kibiri açığa vurmaktadır. Genelde 'gelişmiş ülke' kategorisi emperyalist devletleri ifade eder, 'gelişmekte olan ülke' ise yarı-sömürge anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, bu konuda önemsiz olmayan bir sınırlama söz konusudur: UNCTAD, son 'Dünya Yatırım Raporu'nda 'gelişmiş ülkeler'le birlikte 2004'te AB'ye katılan ve sermaye birikiminde DYY'nin önemli bir rol oynadığı Doğu Avrupa'nın yarı-sömürge ülkelerini içermektedir. UNCTAD tabloları da, Güney Doğu Avrupa devletlerini ve eski Sovyetler Birliği'ni diğer ülkelerden ayrı bir kategori olarak içermesi gerçeğince zavallıdır. Bununla birlikte gerçekte Rusya hariç tüm bu ülkeler yarı-sömürge'dirler. Tersine, Rusya emperyalist bir devlettir.
43. UNCTAD: *World Investment Report* (Dünya Yatırım Raporu) 2006, s. 7.
44. K. Marx, *Kapital*, Cilt 3, Harmondsworth 1981, s. 572. [Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaatin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s.390.]
45. IMF: *Global Financial Stability Report* (IMF: Küresel Finansal İstikrar Raporu) (Nisan 2007), s. 65.
46. United Nations: *World Economic Situation and Prospects 2007* (Birleşmiş Milletler: Dünyanın Ekonomik Durumu ve Beklentiler 2007), s. 58.
47. Dünya Bankası istatistiki tabloları.
48. Friedrich Engels: Letter to Walther Borgius (25.1.1894); *MEW* 39 (Friedrich

- Engels: Walther Borgius'a Mektup (25.1.1984; METE 39) içinde, s. 205 (Orijinal metindeki vurgu)
49. Nicolai Bukharin: *Economics of the Transformation Period* (Geçiş Döneminin Ekonomisi), New York 1971, s. 69 (Orijinal vurgu)
 50. Leon Trotsky: *War and the Fourth International* (Savaş ve Dördüncü Enternasyonal) (1934); *Writings 1933-4* (Yazılar 1933-4) içinde, New York 1972, s. 304.
 51. Global Britain Briefing Note (Britanya Hakkında Küresel Bilgilendirme Notu) Sayı: 45, (6 Kasım 2006): *European Union 2005 Prosperity Rankings* (Avrupa Birliği 2005 Refah Sıralaması; World Bank: *World Development Report 2007* (Dünya Bankası: Dünya Gelişme Raporu 2007) s. 289 ve 295. Çin'e ait rakamlar Hong Kong'u içermemektedir.
 52. M. O'Mahoney/ B. Van Ark (Hrsg.): *EU Productivity and Competitiveness: An Industry Perspective* (AB Üretkenlik ve Rekabet Yeteneği: Bir Sanayi Perspektifi) (2003), s. 20, Bart Van Ark: *Europe's Productivity Gap: Catching Up or Getting Stuck?* (Avrupa'nın Üretkenlik Açığı: Yetişmek mi, yoksa Sıkışıp Kalmak mı?) (2006), s. 10 ve World Bank: *World Development Report 2007* (Dünya Bankası: Dünya Bankası Gelişme Raporu 2007), s. 295.
 53. Michael Pröbsting: 'Amerikanisierung oder Niedergang'. Widersprüche und Herausforderungen für das imrealistische Projekt der europäischen Vereinigung; *Revolutionärer Marxismus* Nr. 35, s. 33.
 54. Gilles Moëc/Laure Frey: *Global Imbalances, Saving Glut and Investment Strike* (Küresel Dengesizlikler, Tasarruf Fazlası ve Yatırım Grevi); *Banque De France: Occasional Papers*, Sayı 1, Şubat 2006, s. 5.
 55. Siehe: Gérard Duménil ve Dominique Lévy: *The Economics of U.S. Imperialism at the Turn of the 21st Century* (21. Yüzyılın Dönemecinde ABD Emperyalizminin Ekonomisi) (2004) <http://www.cepemap.ens.fr/~levy/biblioa.htm>
 56. Siehe: Gérard Duménil ve Dominique Lévy: *The Economics of U.S. Imperialism at the Turn of the 21st Century* (21. Yüzyılın Dönemecinde ABD Emperyalizminin Ekonomisi) (2004) <http://www.cepemap.ens.fr/~levy/biblioa.htm>
 57. Bu konuda bakınız: Gérard Duménil ve Dominique Lévy: *Neoliberal Dynamics: A New Phase?* (Neoliberal Dinamikler: Yeni Bir Safha mı?) (2004) <http://www.cepemap.ens.fr/~levy/biblioa.htm>
 58. Zbigniew Brzezinski: *The Grand Chessboard? American Primacy And Its Geostategic Imperatives* (Büyük Satranç Tahtası? Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gerekleri), New York, 1997, s. 40.
 59. V. I. Lenin: aynı yerde, s. 12.

Ek: ÜRETİCİ GÜÇLER NEDİR?

İnsanlığın üretici güçlerinin durgunluk eğilimi, ekonomik büyüme ile aynı anda nasıl var olabiliyor? Burjuva ekonomistlerin Marksizmin ezici reddi olarak kabul ettikleri bu sorun, basit, ancak önemli bir yanlış anlamaya dayanmaktadır. Burjuva ekonomi teorisi, üretici güçler kavramını, meta üretimi ya da sabit sermayenin birikimi ile bir tutmaktadır. Bu yüzden GSYİH, diyelim ki %2 ya da sermaye stoku %1,5 arttığında, bu teorisyenler, üretici güçlerde herhangi bir durgunluk eğilimi görememektedirler.

Buna karşılık Marksist teoride üretici güçler, emek ve maddi unsurları, hem maddi araçları, hem de üretimin sonuçlarını içerir. Üretici güçler, hem üretim araçları (makineler gibi) ve benzerleri, mallar ve ham maddeler, hem de üretim araçlarını kullanan ve sosyal işbölümüne katılan işçilerdir.

Üretim araçlarının ve işçinin karşılıklı bağımlı oldukları ve kapitalist bakış açısından işçiyi üretim araçlarına tahsis etmenin amacının, artık değer içeren metaların üretiminde yattığı aşıkârdır. Öyleyse, üretim araçları sadece maddi nesnelerin bir toplamı değildir, aynı zamanda ve her şeyden önce, insanları, yaşam koşullarını ve emeğin nesnesi olan doğayı içerir.

Marx, toplumsal değişimin, üretici güçler, üretim ilişkilerinin (toplumun artık değer üretimi için örgütlenişinin) önüne geçtiği zaman meydana geldiğini ileri sürer. Marx ve Engels, prekaptalist üretim tarzlarının gelişimini ve nihai olarak kapitalizm tarafından yıkılışlarını incelemişler ve bundan dolayı üretici güçlerin sadece, sabit ya da değişir sermaye gibi, kapitalizm altında al-

dıkları belirli biçimlerle eşit sayılmaması gerektiğini anlamışlardı. Sırf GSYİH rakamlarında büyüklükleri ifade ediliyor diye sadece binalar, teknoloji ve ürünler değil, emek ve doğada üretici güçlerin temel öğleridirler.

Sermaye, toplumsal bir ilişkidir, yani insan grupları (sınıflar) arasındaki bir ilişkidir. Marx şöyle yazmıştı:

Sermaye, sadece geçim araçlarından, emek aletlerinden ve ham maddelerden oluşmaz, sadece maddi ürünlerden ibaret değildir; aynı miktarda mübadele değerini de içerir. Sermayenin meydana getirdiği tüm ürünler, metaldır. Sermaye, bu nedenle, sadece maddi ürünlerin bir toplamı değil, metaların, mübadele değerlerinin, toplumsal büyüklüklerin bir toplamıdır.

Diğer bir deyişle, sermaye ve metalar, kendisini kullanım değerleri biçiminde gösteren, mübadele değerlerinin ilişkisidirler. Bu, biçim ve içerik, görüntü ve öz arasındaki diyalektik bir ilişkidir. Engels bu fikirleri aşağıdaki gibi özetlemişti:

Ekonomi, nesnelerle değil, kişiler arasındaki, son tahlilde sınıflar arasındaki ilişkilerle ilgilenir; ancak bu ilişkiler her zaman nesnelere bağlıdır ve nesne gibi görünürler.

Engels, başka bir pasajda, kapsamlı bir şekilde tanımlanan üretici güçler kavramının çelişik birliğine işaret eder:

Bir tarafta, sürekli olarak emekçilerin işlerinden edilmeleriyle tamamlanan... makinelerin mükemmelleştirilmesi. Yedek sanayi ordusu. Diğer tarafta, her üretici için... üretimin sınırsız genişlemesi. Her iki tarafta da fazlalık, burada, üretim araçlarının ve ürünlerin aşırı üretimi, talebi aşan arz fazlası, üretici güçlerin o güne kadar duyulmamış gelişimi; orada istihdam edilmeyen ve geçim araçlarından yoksun olan emekçi fazlalığı. Fakat üretimin ve toplumsal refahın iki kolunun birlikte çalışması mümkün değildir. Çünkü kapitalist üretim tarzı, ilk olarak sermayeye dönüştürülmedikten sonra üretici güçlerin çalışmasını ve ürünlerin dolaşımını engeller. Çelişki, saçmalığa dönüşür. Üretim tarzı, mübadele biçimine karşı isyan eder. (Burjuvazinin, kendi toplumsal üretici güçlerini daha fazla geliştiremeyeceği gösterilir.)

Proletaryanın üretici güçler içindeki merkezi konumunu Marx da vurgulamıştı:

Tüm üretim araçlarının ötesinde en büyük üretici güç devrimci sınıfın kendisidir. Bir sınıf olarak devrimci unsurların örgütlenmesi, eski toplumun bağrında oluşturulması mümkün olan tüm üretici güçlerin varlığını gerektirir.

Buharin (ve onunla birlikte Lenin) üretici güçlerin kendi бүтүнлүкleri içinde anlaşılmalari için insan emek gücünün önemi-ne vurgu yapmıştı:

Toplumun toplam emek gücü, tamamen kapitalist bir toplumda proletarya, bir taraftan üretici güçler kavramının iki unsurundan biridir (çünkü üretici güçler, mevcut üretim araçları ve emek gücünün genel toplamından başka bir şey değildir); emek gücü, aynı zamanda (...) en önemli üretici güçtür.

Troçki de emek hareketine ‘modern toplumdaki en önemli üretici güç’ demişti.

Bu nedenle devrimci Marksist gelenekte kapitalizmin gelişimi, sadece maddi çıktının yükseliş ve düşüşlerine göre değerlendirilmez. Tabii ki bu anlamlı bir göstergedir, çünkü değer yasası ve evrimi, uzun dönemde kendisini, kullanım değerleri olarak görünen mübadele değerlerinin üretim dinamiğinde açığa vurur. Ancak, üretici güçlerin gelişimi aynı zamanda kendisini meta emek gücünün gelişiminde ve kendisinin yeniden üretim koşullarında, diğer bir deyişle, işçi sınıfının toplumsal yaşam koşullarında açığa vurur. Bu, vülger ekonomistlerin inandıkları gibi sadece değişir sermayenin üretkenliği değildir, insanlığın gerçek refahı; varoluşları ve yeniden üretimleri ile ilişkilidir. Bu sadece ilgili işçiler için değil, toplumun gelecekteki tüm gelişimi için de son derece önemli bir faktördür.

Üretici güçlerin yıkıcı güçlere dönüşmesi

Sonuç olarak üretici güçler konusunda, kapitalizmin başka bir özelliğine geliyoruz: Üretici güçlerin giderek yıkıcı güçlere dönüşmesi.

Marx, bu durumu, ‘özel mülkiyet sistemi koşulları altında bu üretici güçler, sadece tek yanlı bir gelişmeyi kabul ediyorlar ve çoğunluk için yıkıcı güçler haline geliyorlardı; ayrıca, bu güçlerin büyük bir bölümü, bu sistem içinde hiçbir şekilde uygulama olanağı bulamıyordu’ diyerek açıklamıştı.

Üretici güçlerin ve bağlantı biçimlerinin, şimdiye kadar özel mülkiyetin egemenliği koşulları altında yıkıcı güçler haline gelecek derecede geliştiklerinden ve sınıflar arasındaki çelişki son sınırına ulaştığından dolayı şu an bireylerin özel mülkiyeti ortadan kaldırmak zorunda olduklarını gösterdik.

Üretici güçler, halihazırda şimdiye kadar gelişmiştir. Kapitalist mülkiyet ilişkileri, bütünüyle üretici güçlerin serbest gelişimi üzerinde bir engel haline gelmemiştir, ama bu gelişme bile her zamankinden daha yıkıcı güçleri beraberinde getirmiştir. Kuşkusuz, yıkıcı güçler daha önce de vardı, fakat bunlar, sadece emperyalizm döneminde dünya ölçeğinde bir karakter kazanmışlar, sayısız insan kuşaklarının tümünü içinde bulundukları gelişim düzeyinden geriye fırlatıp atma ya da tamamen yok etme potansiyeline sahip olmuşlardır.

Kâr amacının yol açtığı çevresel yıkımın (küresel ısınma, ormanların yok edilmesi, doğal kaynakların tüketilmesi) insanlık için yarattığı dramatik tehlike veya milyonlarca ölüme mal olacak nükleer savaş tehlikesi, kapitalizm koşulları altında üretici güçlerin gelişmesinin, yıkıcı güçlerin gelişmesine ne derecede eşlik ettiğini göstermektedir. Bu durum, sömürünün ve kapitalist emek sürecinin işçiler üzerindeki yıkıcı etkisini de kapsar. Marx’ın uyardığı gibi:

Kapitalist üretim, bu yüzden ancak tüm zenginliğin orijinal kaynaklarını –toprağı ve emekçiyi– güçten düşürerek teknolojiyi geliştirir ve çeşitli süreçleri, toplumsal bir bütün halinde birleştirmeyi başarır.

III. KISIM

KREDİ KRİZİ 2007-08

Richard Brenner

KREDİ KRİZİ VE KAPİTALİST KRİZ

Workers Power, 318, Eylül 2007

Son sayımızda dikkat çektiğimiz dünya finans sistemindeki ciddi istikrarsızlık, yaz boyunca daha da şiddetlendi.

Wall Street, Londra, Frankfurt ve Tokyo'daki borsa işlemcilerinden, dünyanın her yerindeki fabrika ve bürolardaki emekçilere kadar herkesin dudağında tek bir büyük soru var: Bu durum, ABD ekonomisinin uzun genişleme döneminin sona erdiği anlamına mı geliyor? Eğer öyleyse, gelecek dünya ekonomisi açısından bunun anlamı nedir?

1 Eylül'de hem ABD Başkanı George Bush, hem de Amerikan Merkez Bankası Başkanı Ben Bernanke, Amerikan halkını yatıştırmak ve bir iş ve tüketici güven krizine meydan vermemek için önemli konuşmalar yaptılar. Geçtiğimiz ay finansal piyasalarda yaşanan paniğin doğrudan nedeni, ABD'de 'subprime' mortgage piyasasında yaşanan krizdi. Kredi şirketleri, faiz oranları sunu olarak düşük düzeyde seyrederken, kötü kredi geçmişine sahip olan insanlara ev alabilmeleri için önemli miktarlarda para verdiler. Fırlayan ev fiyatları (1995-2005 arasında fiyatlar ikiye katlandı), Amerikalı işçilerin ev satın almalarını giderek güçleştirdi. Bugün faizlerin yükselmesi karşısında binlerce insan, ödemelerini sürdürmeyi olanaksız görüyor.

* ABD'de dar gelirlerinin diğerlerinden daha yüksek faiz oranlarına tabi oldukları konut kredisi türü. -çev.

İş dünyasından ve bankalardan kaynaklanan paniğin ve tırmanan krizin farkında olan Bush, Kongre'nin, 'subprime' mortgage kredileri olan insanlara yardım edebilmesi için Federal Konut İdaresi'ne daha fazla yetki vermesi gerektiğini söyledi. Yeni kredi alan bazı borçlulara yardım etmek için vergi indirimleri önerdi ve kredi veren kuruluşlara, ödeme yapamayan insanlara borç vermeyi durdurmaları için bazı kısıtlamalar getirilmesi çağrısında bulundu. Kesinlikle iş işten geçtikten sonra yapılan bir çağrıydı bu.

Temmuz: Kredi krizi başlıyor

Bush'un amacı, ABD'de durgunluğa ve finansal sistemin eriyip çökmesine yol açan sub-prime krizini durdurmaktır. Bush, işçiler için değil, ama Amerikan kapitalizmi için endişeleniyor ve bunun için iyi bir nedeni de var. Patronlar için sorun, sub-prime kredilerinin, sadece mortgage verenlerle değil, ekonominin diğer alanlarıyla da bağlantılı olmasıdır. Krediler, Teminatlandırılmış Borç Yükümlülükleri adı verilen yeni borç biçimlerine dönüştürülerek ambalajlandılar ve finansal piyasalarda satıldılar. Bu şüpheli borçların, ne kadarının sistemde olduğunu, kimin bunları taşımaya bir son vereceğini ve hatta toplam tutarını bile kimse bilmiyor. Haziran ve Temmuz aylarında Teminatlandırılmış Borç Yükümlülükleri alan bazı Amerikan yatırım fonları, büyük zarar etmeye başladılar ve derecelendirme kuruluşları, mecburen bu tip borçların notlarını düşürerek, değerlerinin, eskisinden de düşük düzeye inmesine neden oldular.

Bu durum, zincirleme bir reaksiyon yarattı. Birçok banka, hedge fonları ve diğer yatırım grupları, yüksek miktarda Teminatlandırılmış Borç Yükümlülüğü ve benzeri yüksek riskli borçlanma araçlarından satın almak için düşük faiz oranlarıyla büyük miktarda borç almıştı. Hızlı yoldan milyarlarca dolar kâr

* Federal Housing Administration. -çev.

edip borçlarını ödemeyi umut ediyorlardı. Ama şimdi faiz oranları yükseliyordu. Satın aldıkları varlıkların, kaliteleri gerileyip değerleri düşerken, faiz ödemeleri de yükseliyordu. Bu iki zıt eğilim arasında kalan birçok fon, yükümlülüklerini yerine getirmek için hisse senedi, tahvil, vb. gibi varlıklarını piyasada satmak zorunda kaldılar ve bu varlıkların fiyatları düşmeye başladı. Herkesin yüksek riskli varlıklarını satması gerekiyordu, ancak kimse bunları uygun fiyatla da olsa almak istemiyordu. Pek çok kişi, borçlarını çevirebilmek için düşük faiz oranlarıyla borç almak zorundaydı, ama kimse borç vermek istemiyordu. ‘Salgın’ diğer varlıklara ve piyasalara yayılırken, hisse senedi piyasaları sert bir şekilde düştü. Finansman kaynakları kuruyup geride 300 milyar dolarlık aşırı borç yükü kalırken, milyarlarca dolarlık şirket devirleri rafa kaldırıldı. Büyük bankalar, borçlarını devretmeye çalıştılar, ama alıcı bulamadılar ve başarısızlığa uğrayan yatırım fonlarını desteklemek için –bu, bazı örneklerde milyarlarca doları buldu– kendi kaynaklarını yemek zorunda kaldılar.

Salgın tüm dünyaya yayıldı. Amerika’nın en büyük konut kredi şirketlerinden biri olan American Home Mortgage, iflasını ilan etti ve bir Fransız bankası olan BNP Paribas, borç verme piyasasının yok olduğunu söyleyerek 2 milyar euro tutarındaki fonlarından üçünü dondurdu. Alman SachsenLB Bankası’nın çöküşün eşiğine gelmesiyle birlikte Avrupa’dan Çin’e kadar pek çok bankanın, kendilerine büyük zararlara yol açan yüksek riskli sub-prime borçlarını satın aldıkları ortaya çıktı. Risk almak yerine ‘daha yüksek kaliteli’ varlıklara, yani paranın daha emin biçimlerine kaçan yatırımcıların, borç senedi karşılığı alacak paylarını ve nakit karşılığı karmaşık türevleri toptan boşaltarak paralarını dolaşımdan çekmeye ve bankalarda tutmaya karar vermeleriyle birlikte krediler kurudu. Amerikan Bankası US Stearns’in önde gelen bir yöneticisi, kredi piyasalarının, 22 yıldan beri gördüğü en kötü çalkantıyı yaşadığını söyledi.

Balon patlamış, kredi krizi gerçekten başlamıştı. Piyasalar

çöktü ve dünyanın her yerinde bankalar, adeta felç olmuş gibi görünüyorlardı.

Ağustos: Merkez Bankaları harekete geçiyor

9 Ağustos'ta önce Avrupa Merkez Bankası, ardından ABD Merkez Bankası büyüyen paniği durdurmak için harekete geçmek zorunda kaldı. Bankacılık sistemini ayakta tutmak için milyarlar akıttılar, ancak fazla bir etkisi olmadı. Hisse senedi piyasaları, bunu, bir zayıflık belirtisi olarak algıladı ve Londra (FTSE 100 endeksi 10 Ağustos'ta yaklaşık % 4 değer kaybetti), New York, Almanya, Fransa ve Asya-Pasifik borsaları sert bir şekilde düştü. Salgın hızla yayıldı. Bir hafta sonra, güçlü ABD Merkez Bankası birden "U" dönüşü yaptı. O zamana kadar, Bernanke, ABD ekonomisinin karşı karşıya olduğu en önemli sorunun enflasyon olduğunu iddia etmişti; fiyatların yükselişi, sub-prime sektöründeki krizi daha da kötüleştiriyordu. Bernanke'nin selefi olan Alan Greenspan, finansal krizlere ya da daralmalara, faiz oranlarını düşürerek karşılık vermişti ve böylece, 1990'larda bilişim sektöründeki hisse senetleri balonunu, 2000'den sonra ise konut piyasası balonunu patlatmıştı. Bernanke aynı yöntemi izlemeyecekti. Geçen yıl gerçekleştirilen bir dizi anti-enflasyonist faiz oranı artırımına, ancak ABD ekonomisindeki büyümenin yalpalamaya başladığının anlaşılmasıyla son verildi. ABD'deki ekonomik büyüme, 2007 yılının ilk çeyreğinde, 2003'ten bu yana gördüğü en düşük seviyeye inerek % 0,7 olarak gerçekleşti.

Şimdi ise Bernanke, 16 Ağustos'ta, iskonto oranını, bankaların olağanüstü durumlarda Merkez Bankası'ndan borç alabildikleri özel faiz oranını düşürdü. Ertesi gün haberlerde geniş yer verilen konuşmasında enflasyonla mücadeleden hiç söz etmedi; bunun yerine, ekonominin genelindeki durgunluk tehlikesine vurgu yaptı: 'Finansal piyasa koşulları bozulmuştur ve... büyümeye kıyasla kötüye gidiş riski önemli ölçüde artmıştır.' ABD Merkez Bankası yetkilileri, 18 Eylül tarihinde yapacakları toplantıda eko-

nomiyi canlandırmak için faiz oranlarını düşüreceklerini çıktlattılar. Kısa vadede bu haber, Eylül ayında reel faiz oranlarının düşeceği umuduyla hisse senedi fiyatlarındaki düşüşü durdurdu. Bazı spekülâtorler, Bernanke'nin açıklamasının etkisine bağılı olarak hisse senedi fiyatlarının yükseleceğı beklentisiyle durumdan yararlanıp düşük fiyattan hisse senedi satın aldılar! Diğery büyük bankacı ve borsa işlemcileri ise şüphelerinin devam ettiğini açıkladılar. Rabobank'ın analizcileri, ABD Merkez Bankası'nın, Bernanke'nin korkudan dizlerinin titrediğı enflasyonun üzerine yumuşak gittiğini söylediler.

Fallarda ABD için durgunluk mu görünüyor?

Bazı yorumculara göre, kredi piyasalarında yaşanan krizin, uluslararası durgunluk şöyle dursun, sadece ABD'de bile durgunluğa yol açması olası görünmüyor. Çünkü finansal olmayan şirketlerin, bankalara aşırı borçları bulunmuyor. Bu durum, söz konusu şirketlerin krize girmeyecekleri ve yatırım yapıp büyümeye devam etmek için borçlanmaya ihtiyaç duymayacakları anlamına geliyor. Uluslararası Ödemeler Bankası'na göre, şirket borç seviyeleri gerçekten de düşüyordu: finansal olmayan ABD şirketlerinin borç oranları, 2003'te toplam varlıklarının %38'ini aşan yüksek bir düzeyden 2006'da %32'ye kadar düşmüştü. Ancak şirketlerin yayımladıkları bilançolar, varlıkları, maliyetleriyle değil de dalgalanan piyasa fiyatlarıyla değerlendirdiklerinden, gerçek borçları, olduklarından daha az gösterirler. Ulusal hesaplar, çok daha açıklayıcıdır. Ulusal İstatistik Bürosu'nun açıkladığı veriler, finansal olmayan şirketlerin net borç oranlarının, 1989'da varlıklarının ikame değerinin %20'sinden geçen yılın sonunda %50'nin üzerine çıktığını göstermektedir. ABD'de şirket borçları, üretim miktarlarına kıyasla artmaktadır. Varlıkları satıp finansal kiralama yoluyla yeniden satın almak gibi bilinen numaralar, borçları, şirketlerin bilançolarında gizleyerek daha fazla gözlerden saklarlar.

Peki kriz, finansal piyasalarla sınırlı kalabilir mi?

Ağır top iktisatçı ve bankacıardan oluşan bir topluluk böyle düşünmüyor. ABD Merkez Bankası'nın yıllık iktisat sempozyumu, kriz meselesini tartışmak üzere Eylül ayının başında Jackson Hole, Wyoming'de toplandı. Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu'nun* Başkanı Martin Feldstein, keyif kaçırıcı bir analiz sunarak ABD ekonomisini tehdit eden üç tehlikeye işaret etti: konut fiyatlarının düşmesi, subprime mortgage krizi ve evlerinin değerleri üzerinden borçlanan ev sahiplerinin sayısındaki azalma. 'Konut fiyatlarındaki ve tüketim harcamalarındaki düşüşlerin etkisi' ekonomiyi durgunluğa sürükleyebilir. Hafta başında yayımlanan Case-Shiller ABD konut fiyatları endeksi, bu görüşü destekliyordu. Bulgulara göre 20 büyük kentin 15'inde konut fiyatları, ortalama %3,2 düşüyordu. Oysa bir yıl önce konut fiyatları, ulusal bazda %7,5 artıyordu. Bu tersine dönüş, 20 yıllık endeks tarihinde yıllık bazda şimdiye kadar kaydedilen en büyük düşüşe işaret ediyordu. Konut fiyatlarının hızlanarak düşmesi, topyekün bir durgunluğa dönüşme tehdidini de içeriyor. Endişeler, yeniden canlanmış bulunuyor ve piyasalar, kendilerini kurtarmak için neredeyse kesin gözüyle bakılan faiz oranı kesintisine bel bağlıyorlar.

UBS'nin** ekonomi uzmanları, hisse senedi ve konut fiyatlarındaki %10'luk düşüşle birlikte sermaye maliyetlerindeki %1'lik bir artışın, ekonomiyi durgunluğa sürükleyerek, gelecek yıl Amerika'nın üretim artış oranını %2,6'ya kadar aşağı çekeceğini düşünüyorlar. Economist dergisi, buna ilave olarak şu yorumda bulundu: 'Dünyanın geri kalan kısmı için Amerikalılar hâlâ önemli bir talep kaynağıdır. Bu talebin ciddi bir şekilde düşmesi, zarar verecektir.' Diğer bir deyişle, birçok şirketin, kredi almadan yatırımlarını sürdürebilecek nakit paraları olsa bile, Amerika'da tüketicilerin satın alma gücünü önemli ölçüde düşüren bir kriz, ekonomik çöküş eğilimini güçlendirecektir. Kâr oranları, bas-

* National Bureau of Economic Research (NBER). -çev.

** Union Bank of Switzerland. -çev.

kı altında olduğundan dolayı büyük krizlerin, üretim alanında kaynakları vardır. Ama bu krizler, genellikle, 1929'da, 1987'de ve 1998'de olduğu gibi, büyük patronların, neler olup bittiğini anlayıp paniğe kapıldıkları zaman kendilerini önce finans krizi şeklinde gösterirler. Krizlerin, imalat sanayii ve hizmetler sektöründe çöküşe yol açması, zaman alır. Ama krizin, milyonlarca sıradan insanın tüketim düzeyini düşürerek, toplumda derin yaralar açarak can yakması işte bu zamanda olur.

Konut geri alımlarının ve durgunluğun faturasını kim ödeyecek?

Peki, neler bekleniyor? Bazı şeyler şimdiden bellidir. ABD işçi sınıfı açısından, kredi taksitleri ödenmeyen evlerin yoğun biçimde geri alınmaları, evsizlik ve sefil meskenler artarken, mortgage arayışı içinde olan düşük ücretli işçiler, kredi musluklarının keşildiğini göreceklerdir. Detroit'te Temmuz 2007'de ödenemeyen mortgage taksitleri yüzünden geri alınan konut sayısı %70 artarak 8683'e ulaştı. Kriz etkisini gösterdikçe, işçi sınıfına mensup yüzbinlerce insanın, evlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı açıktır.

Britanya, ABD ve İspanya'da mortgage geri ödemeleri yükseldiğinden dolayı orta düzey maaş alan işçiler, kendilerini baskı altında hissedeceklerdir; emeklilik fonları, borsadaki düşüşler yüzünden zaten büyük darbe yemiş bulunuyor. Ve patronların merkez bankaları, ekonomiyi canlandırmak ve durgunluktan kurtulmak için faiz oranlarını düşürürlerse, işverenler, ücretleri kontrol altında tutarak enflasyonist baskılara karşı koymak zorunda kalabilirler: Gordon Brown'ın kamu kesiminde ücretleri dondurmasının ne kadar yarar sağlayacağını izleyin. Uluslararası bir yavaşlama veya kriz ortamında krizlerin her zaman talep ettiği sermayenin değersizleşmesinin ve tahribinin bedelini hangi ülkelerin ve bölgelerin üstleneceği konusunda kapitalistler birbirleriyle daşırlarken gerilimler yükselecektir.

Temmuz ayında yazdığımız gibi, karmaşık finansal araçların hızla yaygınlaşması, kredi ve hisse sahipliğinin artması, fiktif sermayenin yükselişi, sermaye ihracının muazzam büyümesi, tümüyle kapitalist sistemin merkezinde yer alan temel çelişkiler tarafından yönlendirilmektedir. Kârlı bir biçimde yatırılabileninden daha fazla kâr elde edilebildiği için finansal krizler ortaya çıkmaktadır; bu krizler, kârlı birikim koşullarını yeniden oluşturmak için nihai olarak sermayenin tahrip olmasını talep eden krizlerin, ilk işaretleridir. Bir sonraki krizin tam anlamıyla ne zaman ortaya çıkacağını, ne kadar uzun süreceğini veya derinliğini kesin olarak bilmiyoruz, ancak yaklaşmakta olduğunu, bunun sıradan işçiler için ne anlama geldiğini ve sınıf mücadelesine hazırlanmamız gerektiğini görebiliyoruz.

KÜRESEL KREDİ KRİZİ KÜRESELLEŞMENİN KRİZİNE Mİ YÖNELİYOR?

Beşinci Enternasyonal, Cilt 2, Sayı 4, Güz 2007

2007 yılı, şu ana kadar ne kapitalizmin ideologlarına karşı, ne de aslında ABD ve Britanya’da bugün hızla büyüyen (boom) ekonominin önümüzdeki yıllarda da aksamadan devam edeceğini düşünen kimselere karşı merhametli davrandı. Ağustos’ta küresel kredi kriziyle ve hatta, Eylül’de Britanya’da oldukça eski bir bankaya, insanların hesaplarını çekmek üzere hücum etmesiyle doruk noktasına çıkan bir dizi beklenmedik olay, kapitalist sistemin periyodik krizlerle patlamaya yatkın çelişkilerle parçalanmış yapısını ortaya koydu. Bugün toplumun tüm kesimlerinin karşı karşıya kaldığı büyük sorun, 2007 finansal krizinin temel ekonomiyi nasıl etkileyeceği ve özellikle ABD’de bir durgunluğa ve dünya ekonomisinde bir yavaşlamaya yol açıp açmayacağı problemidir. Eğer durum böyleyse, bu ne zaman ve ne ölçüde gerçekleşecektir?

Kredi krizinin en yakın nedeni, tamamen öngörülebilir olan ve görünüşe bakılırsa hiç de dramatik olmayan –ABD emlak piyasasındaki konjonktürel yükselişin sona ermesi– olayıdır. Bununla birlikte uzun zamandır beklenen, gerçekten kaçınılmaz olan bu gelişmenin, daha şimdiden, dramatik ve açıkça beklenmedik sonuçları oldu. Bu yaz, Avrupa Merkez Bankası’nın, Amerikan Merkez Bankası’nın ve İngiltere Merkez Bankası’nın, bankacılık

sistemine tekrar tekrar milyarlar pompalamasına tanık olundu. Bankalar kredi vermeyi reddederken, kredi limitleri donduruldu; geniş ölçekli şirket birleşmeleri ve satın almalar durdu. Büyük bankalar, aksi halde birleştirilerek pazarlayacakları borçlarını devredemediler ve bilançolarında beklenmedik şekilde en az 300 milyar dolarlık borçla kalakaldılar.

ABD'nin büyük kredi kuruluşlarından biri olan American Home Mortgage, konut fiyatlarının yükseleceği beklentisiyle yüksek risk kategorisinde değerlendirilen düşük gelir grubuna mensup kişilere konut kredisi veren subprime mortgage piyasası çökmeye başlayınca iflas başvurusunda bulundu. Fransız BNP Paribas, Alman IKB ve Sachsen LB ile ABD yatırım bankası Bear Stearns'in de aralarında bulunduğu birçok banka sıkıntıya girdi. Bear Stearns'in mali işler müdürü Samuel Molinaro '22 yıldır bu işin içindeyim ve bugüne kadar gördüklerimin en kötüsü, bu' dedi. ABD Merkez Bankası Başkanı Ben Bernanke, Ağustos'un ortasında, beklenmedik şekilde daha önce sürdürdüğü katı enflasyon karşıtı politikasından vazgeçerek, bankaların acil durum kredilerine daha ucuza ulaşmalarını sağlamak amacıyla iskonto borçlanma oranını düşürdüklerini açıkladı.

Bunun ardından, Britanya'nın beşinci büyük mortgage kredi kuruluşu olan Northern Rock, borç verme faaliyetlerinin hemen hemen tamamen bağımlı olduğu kredi limitleri diğer bankalar tarafından dondurulunca, İngiltere Merkez Bankası tarafından kurtarılmak zorunda kaldı. Bankanın Genel Müdürü olan Adam Applegarth, 'daha önce buna benzer bir olayın meydana geldiği bir dönemi kafamda hiç canlandıramıyorum,' dedi. 'Bütün piyasalar tek tek donup kaldı.' Merkez Bankası Başkanı Mervyn King, daha birkaç gün önce, kendi hataları yüzünden sıkıntıya düşen bankaları kurtarmanın kendi görevleri olmadığını ısrarla vurguladığı için İngiltere Merkez Bankası'nın bu hamlesi, özel yatırımcıları alarma geçirdi.

Britanya, ülkenin her yanında Northern Rock'un yerel bü-

rolarının önünde oluşan uzun kuyrukları gösteren TV ve basın görüntüleriyle sarsıldı. Çoğu yaşlı olan mudiler, yaşam boyu biriktirdikleri tasarruflarını geri çekmek için saatlerce beklediler. Sadece iki günde toplam 2 milyar pound çekildi. Kredi krizi High Street'i* vurmuştu. Northern Rock'ın hisse fiyatları tepe taklak düşerken, aralarında Alliance & Leicester ve Bradford & Bingley gibi şirketlerin de bulunduğu diğer kredi kuruluşlarının da hisseleri düşmeye başladı. Alliance & Leicester, yalnızca birkaç saat içinde borsada üçte bir değer kaybetti. Burjuvazi, bankacılık sisteminin bütünlüğü bozulacak diye o denli endişeye kapıldı ki Gordon Brown hükümeti, 17 Eylül'de eşi görülmemiş bir hamle yaparak tüm yatırımcıların tasarruflarını güvence altına alıp banka mevduatlarını devlet fonlarından finanse etmeyi üstlenerek, yüzyılı aşkın bir süredir ilk kez yaşanan banka hücumunu önlemek için harekete geçti.

Lehman Brothers'da bir ekonomi uzmanı olan Paul Sheard, 'küresel ekonomi, bir dönüm noktasına gelmiş görünüyor' diye uyarıda bulundu. 'İlk olarak, ABD emlak sektöründeki durgunluğun tahminimizden çok daha kötü olduğu ortaya çıktı. İkinci olarak, subprime mortgage kredilerinin çöküşü, finansal salgın ve paniğin ilk ögeleriyle birlikte sermaye piyasalarında geniş ölçekli satışları tetikledi.' Son olarak, 'bu alanlar arasındaki kuvvetli etkileşim, orta vadede son derece belirsiz bir ekonomik ve finansal görünüme yol açıyor' dedi. Bu kargaşa karşısında durgunluk tehdidini bertaraf etmek amacıyla yatırımları bir kez daha teşvik etmek ve borçlanma maliyetlerini azaltmak için faiz oranlarında kesinti çağrıları yükseldi. 16 Ağustos'ta Bernanke, iskonto oranını düşürdüğünde zihni tamamen ekonomik durgunluğu engellemeye odaklanmıştı ve daha önceki enflasyonla mücadele önceliğinden hiç söz etmedi. 'Finansal piyasa koşulları kötüleşmiştir, daha sıkı kredi koşulları ve artan belirsizlik, artık bu nok-

* High Street, İngiltere'de büyük dükkân ve mağazalarıyla kentin önemli iş ve ticaret merkezi olma niteliği taşıyan ana caddelerine atfen kullanılan bir ifadedir. -çev.

tadan sonra ekonomik büyümeyi engelleme potansiyeline sahiptir... Federal Açık Piyasa Komitesi, büyümeye kıyasla aşağı dönüş riskinin önemli ölçüde arttığını düşünüyor,' dedi. 1 Eylül'de son tutumunu daha kuvvetle vurgulayarak 'mortgage piyasalarında mevcut koşullar devam ederse, ekonominin geneline yönelik olası sonuçlarıyla birlikte düşünülürse konut talebi daha da düşebilir... ABD Merkez Bankası, piyasaların düzenli bir şekilde çalışmasını desteklemek ve likidite sağlamak için ihtiyaç duyuldukları ilave önlemler almaya hazırdır,' dedi.

Gerçekten de daha fazla gerileme belirtileri Eylül ayının başlarında kendini gösterdi. Ekonomistler ABD işgücünde 110.000'lik bir artış beklerken, ABD İşgücü Dairesi'nin iş verileri, 4.000'lik sürpriz bir düşüş yaşandığını ortaya koydu. Bu yüzden 18 Eylül'de Bernanke'nin, 'kredi koşullarının sıkılaştırılmasının, konut piyasasında yaşanan düzeltmeyi hızlandırma ve daha genel olarak ekonomik büyümeyi sınırlandırma potansiyeli vardır' diye uyarıda bulunarak Federal Fon faiz oranlarında beklenenden daha büyük, %5,25'ten 4,75'e tam yarım puanlık indirim yapması, pek çok kişiyi şaşırttı.

İflastan kurtarma müdahalelerinin ve ucuzlatılan kredilerin, kaçınılmazı erteleyerek ve gelecekte daha ciddi bir kriz olarak yeniden ortaya çıkabilecek problemleri biriktirerek, uzun vadede durumu daha da kötüleştireceğini ileri süren Uluslararası Ödemeler Bankası'nın, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF), yatırım bankacılığının ve risk sermayesinin önemli şahsiyetleriyle birlikte bu uygulamaya karşı sesler yükseldi. Bu çelişkiyi ve kapitalist maliye bakanlarının kendilerini içinde buldukları zor durumu anlamak için ilk önce kredi krizinin tarih öncesine bakmamız gerekir.

Konut sektöründeki balondan kredi krizine

1998 yılında küresel bir finansal kriz, Güney Doğu Asya'yı ve Rusya'yı yıkıp geçmişti. Bir hedge fonu olan Long Term Capital

Management, iflas edip batınca, Batı'da derin bir durgunluğun önüne, ancak faiz oranlarında ciddi indirimlerle geçilebildi. Sermayenin ucuz maliyeti, daha sonra 2001 yılının sonunda patlayacak olan bir hisse senedi piyasası balonunu ('dot.com şirketleri yükselişini') teşvik etti. ABD hükümeti ve ABD Merkez Bankası'nın eski Başkanı Alan Greenspan, yine faiz oranlarında büyük indirimler yaparak ABD ekonomisinin durgunluğa girmesini önlemeye çalıştılar. Kredi maliyetlerinin böyle sistematik olarak düşürülmesi, ABD emlak piyasasında yaşanan uzun süreli yükselişin temeli oldu. 2001 yılının başında Federal Fon faiz oranları, %6 seviyesinde bulunuyordu, ancak 2003 yazına kadar, peş peşe yapılan 11 indirimin ardından bu oran sadece %1 oldu. Bunun ardından tüketici borçlarının patlaması, mortgage kredilerinin ve ev sahipliğinin büyük ölçüde yayılmasını teşvik etti ve konut fiyatları, daha yükseğe tırmandı.

Kredi şirketleri, faiz oranları, suni olarak düşük olduğu dönemde kötü kredi siciline sahip kimselere konut satın alabilmeleri için büyük miktarda paraları borç olarak verdiler. Yükselen konut fiyatlarının, bu insanları riskten bağımsız kıldığını ileri sürerek ipotek karşılığı büyük krediler (mortgage) almaya teşvik ettiler. Konut fiyatları, hızla yükselerek 1997 ile 2006 yılları arasında 12 trilyon dolar arttı ve 10 yıl içinde iki katından fazla yükselmiş oldu. Ancak bu ölçekteki artışlar, Amerikalı işçilerin, konut satın almak için para yetiştirebilmelerini giderek güçleştirdi ve konut almaya gücü yetenler ise kendilerini boğazına kadar mortgage'a saplanmış buldular. Bu koşullar altında enflasyonun ekonomi için yarattığı tehlikenin farkında olan Amerikan Merkez Bankası, faiz oranlarında bir dizi artış gerçekleştirerek enflasyonu yeniden aşağıya çekmeyi denedi. 2004 yılının Haziran ayından 2006 yılının Haziran ayına kadar faiz oranları, eski %5 seviyesini aşana kadar aşamalı olarak yükseltildi. Ancak bu artışlar, ABD Merkez Bankası geçtiğimiz yıl olası bir durgunluk tehdidi karşısında korkuya kapılınca son buldu.

ABD Konut İnşaat Endeksi, 2006 yazında yıllık bazda %40'lık bir düşüş kaydedince, Amerikan Merkez Bankası faiz artırımlarına son verdi. Patronların ağzından konuşan iktisatçıların birçoğu, bunun bir hata olduğunu düşünüyorlar: Uluslararası Ödemeler Bankası'na göre bu, 'ileride ortaya çıkabilecek daha ciddi sorunların tohumlarının ekilmesi'di.' ABD Merkez Bankası'nın, muazzam ödemeler dengesi açığı (şu an GSYİH'nin %6,5'i dolayında) karşısında yatırımları ve ihracatı teşvik etmek amacıyla faiz oranlarını düşük tutmasının, aslında gelecek için daha da büyük sorunların birikmesine neden olacağını söylediler. Ve bir anlamda haklıydılar da.

Faiz oranlarının düşük tutulmasına rağmen, ABD'de ekonomik büyüme, 2007 yılının ilk çeyreğinde %1,3'e geriledi ki bu, 2003 yılından beri görülen en düşük büyüme oranıydı. Aynı zamanda enflasyonist baskılar da artmıştı. Çin gibi hızla gelişen ekonomilerin, büyük ve hızla artan ham madde talebi tarafından hiç de küçümsenmeyecek ölçülerde zorlanan petrol ve gıda gibi yaşamsal tüketim mallarının fiyatları yükselmeye devam etti. Bu durum, ekonomi üzerindeki çelişkili baskıları gösteriyordu: Daha yavaş büyüme, daha düşük faiz oranlarını gerektiriyordu, ama daha düşük faiz oranları, enflasyonu daha fazla körükleyecekti. Faiz oranlarının yükselmesinin bir zorunluluk olduğu sezinlenince bu yılın (2007) Haziran ayında finansal piyasaları vuran bir panik yaşandı. Yatırımcılar, ABD devlet tahvillerini satarak fiyatlarının düşmesine sebep oldular. Bu durum, zaten ürkek olan borsaların korkuya kapılmasına neden oldu. Haziran ayında borsalar birçok kere düştü, ama her yeni gelen kötü haberin ardından önemli miktarda hisse satışına neden olan geçici yükselmeler de oldu. Wall Street, her vesileyle düşerken, Londra, Tokyo ve Frankfurt da onu izledi. Piyasaların tahmini, ABD'de konut fiyatlarının düşmeye başlaması, dolayısıyla orta sınıfa ve işçi sınıfına mensup milyonlarca konut sahibinin, evlerinin net değerine bağlı olarak kişisel kredilerinin vadesini uzatma yeteneklerinin kısıt-

lanması ve kredi borçları ödenmeyen evlerin geri alımlarının keskin bir şekilde artması karşısında daha fazla faiz artışının, enflasyonun önüne geçmek için zorunlu olsa bile, daha büyük sorunlara yol açacağı yönündeydi.

Çok geçmeden sub-prime krizi ülkeyi gerçekten vurdu. İpotekli konutların geri alımlarında ve sub-prime borçlularının kredilerini ödeyememelerinde görülen büyük artış, sadece kredi veren şirketlerin değil, dünyanın her yerindeki bankaların ve kredi kuruluşlarının riskini ortaya koyuyordu. Subprime borç veren kuruluşların kredi kayıtları, yeniden paketlenerek Teminatlandırılmış Borç Yükümlülükleri adı verilen karmaşık finansal araçlara dönüştürüldü ve istisnasız hepsi dünya finansal sistemine sunuldu. Geçen yıl bu araçlar, 470 milyar dolar gibi rekor düzeyde ihraç edildi. Dolayısıyla subprime mortgage piyasasında yaşanan sorunlar, sadece yoksul insanlara kredi veren bir avuç 'ahmak veya aç gözlü' borç veren kuruluşu etkilemiyor. Burada söz konusu olan, muazzam miktarda kredi ve yatırımın bağlı olduğu bir sermaye kütesidir ve üstelik bunlara olması gerekenden çok yüksek değer biçilmiştir ve hiç de güvenilir değildir. Teminatlandırılmış Borç Yükümlülükleri satın almış olan bazı Amerikan yatırım fonları, Haziran ve Temmuz aylarında büyük kayıplar yaşadılar ve kredi derecelendirme kuruluşları, bu tip borçların puanlarını düşürmek zorunda kaldılar. Böylece bir anda değerlerinin daha da düşmesine neden oldular.

Bu, zincirleme bir reaksiyon yarattı. Birçok banka, hedge fonları ve diğer yatırım grupları, yüksek miktarda Teminatlandırılmış Borç Yükümlülüğü ve benzeri yüksek riskli borçlanma araçlarından satın almak için düşük faiz oranlarıyla büyük miktarda borç almıştı. Hızlı yoldan milyarlarca dolar kâr edip borçlarını ödemeyi umut etmişlerdi. Ama şimdi faiz oranları yükseliyordu. Satın aldıkları varlıkların, kaliteleri gerileyip değerleri düşerken, faiz ödemeleri de yükseliyordu. Bu iki zıt eğilim arasında kalan birçok fon, yükümlülüklerini yerine getirmek için hisse senedi, tah-

vil, vb. gibi varlıklarını piyasada satmak zorunda kaldı ve bu varlıkların fiyatları düşmeye başladı.

Bu, durumu daha da kötüleştirdi. Bankalar, artan faiz oranlarının ileriki yıllarda durgunluk anlamına geleceğinden korkuyorlardı ve bu yüzden daha az borç verme eğilimine girdiler. Aslında dağıttıkları borçları geri çağırmaya başlamaları gerekiyordu; sub-prime borç verme salgını, kredi vadelerinin uzatılmasına karşı büyük bir engel oluşturmuştu. Kredi limitleri donduruldu ve kriz patladı.

Eylül'e doğru konut fiyatlarındaki düşüşün tahmin edilen den daha ciddi olduğu anlaşıldı. Case-Shiller ABD Konut Fiyat Endeksi'ne göre 20 büyük kentin 15'inde konut fiyatları, yıllık bazda ortalama %3,2 düşüyordu. Oysa 12 ay önce konut fiyatları, ulusal bazda %7,5 artıyordu. Bu tersine dönüş, 20 yıllık endeks tarihinde yıllık bazda şimdiye kadar kaydedilen en büyük düşüşe işaret ediyordu. Bu, aynı zamanda, 1991 yılından bu yana yıllık bazda ulusal ölçekte konut fiyatlarında yaşanan ilk düşüştü. Konut fiyatlarının hızlanarak düşmesi, topyekün bir durgunluğa dönüşme tehdidini de içeriyor. 1 Eylül tarihinde ulusa hitap eden ABD başkanı Bush, ABD ekonomisinin 'temellerinin sağlam' olduğunu vurgulayarak piyasaları ve Amerikalı tüketicileri sakinleştirmeye çalıştı. Bu, elbette, gergin ve volatilesi yüksek piyasa koşulları karşısında her burjuva siyasinin yapacağı türden dikkatlice yazılmış bir konuşmaydı. Bununla birlikte Amerikan ekonomisinin, son yıllarda güçlü bir büyüme sergilemiş olması, kredi krizinin, ABD ekonomisindeki gerçek durgunluğun bir ön habercisi olmadığına inanmamız için gerçekten bir neden oluşturur mu?

Şirket borçları

Bazı yorumcular daha katı kredi koşullarının, finansal olmayan şirketlerin üretim artış planlarını etkilemeyeceğini iddia ettiler, çünkü bu şirketler, büyüme planlarını finanse etmek için borçlanmaya ihtiyaç duymamaktadırlar. Bu görüş, esas olarak,

şirketlerin borç seviyelerinin nisbi olarak düşük olduğunu gösteren ve güya, kredi sorunlarının sadece finansal sektörle sınırlı kalacağını ileri süren bir takım istatistiklere dayanmaktadır. İngiliz iş dünyasının gazetesi olan Financial Times, şirket borç seviyelerinin düştüğünü gösteren, Uluslararası Ödemeler Bankası ve İngiltere Merkez Bankası'ndan temin edilen verileri yayımladı: Finansal olmayan ABD şirketlerinin borç oranları, 2003 ile 2006 yılları arasında toplam varlıklarının %38'i gibi yüksek bir seviyeden 2006'da toplam varlıklarının %32'sine kadar düşmüştü (yine de bu oran, 2001'de %29 olan düzeyden daha yüksekti).

Ancak diğer bazı yorumcular, bu rakamların yanıltıcı olabileceği konusunda uyarıda bulunuyorlar. Son yıllarda şirketler, muhasebe esaslarını değiştirdiler: şirket varlıklarını, maliyet esasına göre değerlendiren geleneksel yöntemden vazgeçip –yani, ulusal hesaplarda uygulanan, varlıkları, enflasyonu da hesaba katarak üretim maliyetleri eksi amortisman esasına göre değerlendiren yöntemleri kullanmak yerine– varlıkların değerini, piyasa fiyatlarındaki dalgalanmalara göre tespit eden yeni 'piyasaya uygun değerlendirme' yöntemine geçtiler. Bu, şirket hesaplarının, gerçek borçları, gerçek seviyelerinin altında göstermesi anlamına geliyor. Ulusal hesaplar, gerçek durumu çok daha iyi yansıtıyordu. Ulusal İstatistik Bürosu'nun açıkladığı veriler, finansal olmayan ABD şirketlerinin net borç oranlarının, 1989'da varlıklarının ikame değerinin %20'sinden geçen yılın sonunda %50'sinin üzerine çıktığını göstermektedir. ABD'de şirket borçları, üretim miktarlarına kıyasla artmaktadır.

Ekonomi danışmanı Andrew Smithers'in 29 Ağustos 2007'de Financial Times'da işaret ettiği gibi, ABD Ekonomik Analiz Bürosu tarafından yayımlanan ulusal hesap verileri, şirket kaldıraç (borç) oranlarının hızla yükseldiğini gösteriyor ve 'ABD Merkez Bankası tarafından yayımlanan bilançoların, şirketler tarafından yayımlanan hesaplara uyum sağlaması için, ABD Merkez Bankası'nın bilançosuna, şu an yıllık 800 milyar dolara varan 'istatistiki farklı-

lıklar' ilavesi getirilerek ayarlama yapılıyor. Smithers, şirketlerin, piyasaya göre değerlendirme yöntemini giderek daha yaygın bir şekilde kullanmasının, 'şirketler tarafından açıklanan bilançoların, önceki yıllara ait benzer rakamlarla karşılaştırıldığında yanıltıcı bir izlenim doğuracağı' anlamına geldiğini vurguladı. 'ABD'de şirket kaldırıcı oranları yüksektir ve uzun vadede yukarıya, hatta 1990 sonrası düzeylerinden daha yükseğe çıkıyor' tespitiyle bağlantılı olarak daha sağlıklı bir kriter, üretim miktarının, şirket kaldırıcı oranıyla mukayese edilmesi biçiminde olabilir.

Bilançolarda şirketlerin gerçek borç seviyelerini gizlemenin tek yolu bu değildir. Varlıkları satıp onları tekrar finansal kiralama yoluyla geri almak gibi sıklıkla başvurulmuş işlemler de varlıkları, bilançolarda gözden saklayarak borçların yine gizlenmesini sağlar. Elbette şirket kârlarını etkileyen tek unsur, borçlanma maliyetleri değildir. Kredi krizinin de kârlar üzerinde daha büyük bir etkisinin olması bekleniyor. 18 Eylül'de Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği, kredi krizinin, kâr tahminlerini yaklaşık 2 milyar dolar azalttığını ileri sürerek küresel havacılık sektöründe 2008 yılı kâr tahminlerini %19 oranında düşürdü. Birliğin sözcüsü, faiz oranları yükselirse, ekonomideki yavaşlamanın uçuş taleplerini düşüreceğini; faiz oranları düşerse, enflasyonun, petrol fiyatı artışlarını sürekli teşvik edeceğini, her iki durumda da havayollarının darbe yiyeceğini belirterek, 'ya yükselen maliyetler vuracak, ya da talepte azalma,' dedi.

Tüketici harcamaları üzerindeki etkinin de ciddi düzeyde olması bekleniyor. ABD'de perakende satışlar, Ağustos ayında büyümenin %0,3'e düşmesiyle yavaşladı. Bank of America'dan bir ekonomist, Peter Kretzmer, 'mevcut finansal bunalım ve ABD ekonomisindeki yavaşlamanın tüketici esnekliğini sınırlandırdığı' uyarısında bulundu. ABD Merkez Bankası'nın yıllık iktisat sempozyumu, kriz meselesini tartışmak üzere Eylül ayının başında Jackson Hole, Wyoming'de toplandı. Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu'nun Başkanı Martin Feldstein, keyif kaçırıcı

bir analiz sunarak ABD ekonomisini tehdit eden üç tehlikeye işaret etti: konut fiyatlarının düşmesi, subprime mortgage krizi ve evlerinin değerleri üzerinden borçlanan ev sahiplerinin sayısındaki azalma. ‘Konut fiyatlarındaki ve tüketim harcamalarındaki düşüşlerin etkisi’ ekonomiyi durgunluğa sürükleyebilir.

UBS’nin ekonomi uzmanları, hisse senedi ve konut fiyatlarındaki %10’luk düşüşle birlikte sermaye maliyetlerindeki %1’lik bir artışın, ekonomiyi durgunluğa sürükleyerek, gelecek yıl Amerika’nın üretim artış oranını %2,6’ya kadar aşağı çekeceğini düşünüyorlar. Economist dergisi, buna ilave olarak şu yorumda bulundu: ‘Dünyanın geri kalan kısmı için Amerikalılar hâlâ önemli bir talep kaynağıdır. Bu talebin ciddi bir şekilde düşmesi, zarar verecektir.’ Amerika’da tüketicilerin satın alma gücünü önemli ölçüde düşüren bir kriz, ekonomik çöküş eğilimini güçlendirecektir.

Economist Intelligence Unit (EIU)*’de yayımlanan, ‘Kayalıklara doğru-Finansal çalkantı dünya ekonomisini batıracak mı?’ başlıklı bir rapor, iki olası senaryo tanımladı. Daha umutlu ve ‘iyimser’ olan senaryo, %60 olasılıkla merkez bankalarının aldıkları önlemlerin piyasaları yatıştırılabileceğini öngörüyordu. Bununla birlikte ‘esas risk’ senaryosu, %30 olasılıkla ABD’de konut fiyatlarının düşmeye devam edeceğini ve diğer ülkelerin, özellikle Britanya, İspanya ve Avusturya’nın da bu düşüşleri takip edeceğini tahmin ediyordu. ABD Merkez Bankası’nın eski başkanı Alan Greenspan, konut değerlerinde ‘pek çok kişinin beklediğinden daha büyük, çift haneli düşüşler’ yaşanacağı uyarısında bulundu. Şu an, 2007 yılının ilk yarısında Britanya’da, ipotekli malların haczedilerek paraya çevrilmesi, yıllık bazda %30 artmış durumdadır ve EIU raporuna göre İspanya’da öngörülen fiyat düşüşleri, muhtemelen ‘sancı- lı ve uzun süreli’ olacaktır. Küresel arakazanç ticareti yavaşlamaya devam ederse, Avustralya’da şu an %6,5 düzeyinde olan faiz oranları, daha da yükselmeye zorlanabilir ve buna bağlı olarak konut

* İngiliz dergisi The Economist’in araştırma birimi. –çev.

sahipleri ve kredi alan şirketler arasında beklenmedik kayıplar yaşanabilir. Bütün bunlar, tüketici harcamaları üzerinde son derece güçlü olumsuz bir etki yaratabilir.

Asya'ya gelince, batıda küçülen tüketici harcamalarının etkisi, muhtemelen, önemli düzeyde olacaktır. EIU raporuna göre, 'Asya'nın küresel ekonomiden koptuğuna dair pek çok şey söylenmekle birlikte ABD'nin tam bir durgunluğa girmesi, Asya'nın ihracatına sert bir darbe vuracaktır.' Geçen yıl Çin'in mal ve hizmet ihracatı, GSYİH'sinin %38 gibi şaşırtıcı bir düzeye, 1996'daki oranın iki katına çıkmıştı. Bu oran, aynı dönemde Hindistan'da %11'den %23'e, Güney Kore'de %28'den %43'e ve Tayvan'da %47'den %70'e yükselmişti! Asya'nın kaderini ABD'den ayırdığına dair tartışmalar olsa bile, raporda birçok Asya ülkesinin, ihracatlarının %13 ilâ 20'sini ABD'ye yaptığına dikkat çekilerek 'risk senaryomuz, bölgenin ihracat performansının, ABD'de ortaya çıkacak bir durgunluk tarafından ciddi bir şekilde engelleneceği varsayımını da içeriyor,' denilmektedir.

Perspektifler

Bernanke'nin 18 Eylül'deki faiz indirimi, ABD'nin politika yapımcılarının, 2001 yılındaki gibi çok keskin indirimlerden çok muhtemelen 1998-99'daki gibi daha düşük ve aşamalı indirimlere başvuracak gibi görünseler de faiz oranlarını indirerek ABD ekonomisinde bir durgunluğa meydan vermemek için üçüncü bir girişimi göze almaya karar verdiklerini gösteriyor. Peki üçüncü seferde başarılı olacaklar mı? Yoksa üç kez ıskalayıp oyun dışı mı kalacaklar?

Asıl büyük mesele, enflasyonun, ABD Merkez Bankası'nın zararsız atlabileceği kadar düşük kalıp kalmayacağıdır. Greenspan'ın yeni kitabı 'The Age of Turbulence'da (Newsweek dergisinin 24 Eylül 2007 tarihli sayısında bu kitaptan yapılan

* Türbülans Çağı. -çev.

alıntılar yer alıyor) belirttiği gibi ABD ekonomisinin 1998 ve 2001 yıllarında durgunluk tehlikesini, faiz oranlarını düşürerek atlatabilmesinin temel nedeni, tarihsel olarak sahip olduğu düşük enflasyon oranlarıydı. Bu güçlü deflasyonist koşulların nedeni, Greenspan'ın belirttiği ve ayrıca diğer gözlemciler için de açık olduğu gibi Çin'den ve Asya'dan ucuz mal ithalatının muazzam ölçülerde artmış olmasıydı. Bu gelişme, tarihsel siyasal bir dünya olayının, 1990'ların başında Çin'de ve eski SSCB'de karşı devrim ve kapitalizmin restorasyonunun gerçekleşmesinin, bir ürünü olarak ortaya çıktı.

Peki bu koşullar daha ne kadar sürecektir? Greenspan, daha şimdiden sona yaklaşıldığını düşünüyor. 'Küresel olarak düşük fiyat ve faiz oranı baskılarının istisnai biçimde nadir' olduğunu belirterek şöyle devam ediyor:

Çin'de ücretlerin artış oranının, enflasyon oranı kadar yükselmesi gerekir. Bunun ilk işareti, muhtemelen ihracat fiyatlarındaki artış olacaktır ki en iyi şekilde ABD'nin ithal ettiği Çin mallarının fiyatlarıyla ölçülebilir. Çin'den ithal edilen düşük fiyatlı malların, güçlü bir etkisi olmuştur. Bu mallar, rakip ABD mallarının fiyatlarını baskı altında tuttu ve Çin ithal malları aracılığıyla üretim yapan işçilerle rekabet halinde olan işçilerin ücretlerini de kontrol etti. Bu yüzden fiyatların düşük kalmasına yönelik baskıların azalmasının, ABD'de fiyat enflasyonunun yükselmesini ve ücret artışlarını teşvik etmesi gerekir. Şunun da altını çizmek gerekir ki Çin'den ithal edilen malların fiyatları, yıllardan beri ilk defa 2007 baharında yükseldi... Fiyatların düşük kalmasına yönelik baskının bugünkü etkisinin doğası hakkındaki tahminlerim az çok doğruysa, o zaman, ücretler ve fiyatlar, artık doğası gereği sona ermesi gereken düşük maliyetli emeğin muazzam yer değiştirmesi tarafından baskı altında tutuluyordur. 2007 baharında Çin'den ithal edilen malların fiyatlarındaki artışın ima ettiği gibi fiyatların düşük kalmasının derecesindeki azalma ve uzun vadeli reel faiz oranlarının sabitlenmesi, dönüşün çok yakında gerçekleşmesi olasılığını artırıyor. Bu yüzden önümüzdeki birkaç yıl içinde, kontrol altına alınmadığı takdirde enflasyon, geri dönerek uzun vadede daha yüksek oranlara çıkacaktır.

Enflasyon tehdidi, basit bir slogan veya sadece egemen muhafazakâr iktisatçı ve politika yapımcıların ideolojik bir takıntısı değildir. ABD’de enflasyon oranı, önceki aylarda enerji fiyatlarındaki sert düşüşün ardından, Ağustos ayında hafifçe gerileyerek %0,1 oranında düşerken, petrol fiyatları yine çok hızlı bir şekilde yükseliyordu ve açıkça genel eğilim buydu. Eylül ayının ortalarında petrol fiyatları varil başına 81 dolara yükselerek rekor düzeye ulaştı. OPEC’in petrol arzını artırarak fiyatları aşağıda tutma çabaları muhtemelen sonuçsuz kalacaktır. BBC, yatırım bankası Goldman Sachs’ın, ‘bu çabaların, talepte tam bir çöküşü engellemek bakımından çok yetersiz kalacağına inanıyoruz ve bu kış, stokların, kritik seviyelere düşmesini bekliyoruz’ diye bir açıklama yaptığını ve 2007 yılı sonunda petrol fiyatlarının varil başına 85 dolara yükseleceğini tahmin ettiğini aktardı. Diğer taraftan gıda fiyatları da yükseliyor. 12 Eylül’de buğday fiyatları, ilk kez kile başına 9 dolara ulaşarak rekor kırdı.

Bu fiyat artışları Çin’de de enflasyonu körüklüyor. Çin Merkez Bankası, enflasyon oranı Temmuz ayında, Şubat 1997’den beri kaydedilen en yüksek düzey olan %5,6’ya ulaştınca, 19 Eylül’de faiz oranlarını %6,84’ten %7,02’ye yükseltti. Ulusal İstatistik Bürosu, domuz eti ve diğer et fiyatlarının Temmuz ayına göre son on iki ayda %49 oranında arttığı uyarısında bulundu. Yılın son çeyreğinde Çin ekonomisinin %11,9 büyümesi, enflasyonu daha fazla tırmandıracaktır. ABD, AB ve Britanya’nın mali ve parasal politika yapımcıları için sorun, enflasyonist baskıları sistemden söküp atmak için şu an harekete geçememeleridir. Bunu bir dizi yumuşak faiz oranı artışıyla yapmayı umut ediyorlardı, ama bankacılık ve kredi krizi bunu yapmalarını engelledi. Bu durum, kredi krizine yol açan ve mevcut politika tersine çevrilmediği takdirde bankacılık sistemini çökerteceğe benzeyen faiz oranı artışlarının ABD emlak piyasası üzerinde yaratacağı etkilere karşı kredi piyasalarında duyulan korkudan kaynaklanıyordu.

Bu, hem Bernanke’nin politika değiştirmesini, hem de

İngiltere Merkez Bankası Başkanı Mervyn King'in kendisini rezil eden "U" dönüşünü açıklıyor. Mervyn King, yaz boyunca sıkı bir duruş sergilemişti ve hatta Eylül başında 'böyle likidite desteği vermek, riskli davranışlara sonradan güvence sağlamak suretiyle riskin etkin fiyatlandırılmasını zayıflatır. Bu ise aşırı risk almayı teşvik eder ve gelecek finansal krizin tohumlarını eker' diyerek Britanya bankacılık sistemine likidite enjekte etmeyi reddetmişti. 19 Eylül'de bankalararası 'Libor' faiz oranlarını düşürmeyi denemek için mecburen 180 derecelik bir dönüş yaparak, para piyasalarına 10 milyar pound pompaladı. Krizden darbe yiyen Fransız bankası BNP Paribas'ın iktisat uzmanı olan Alan Clarke, BBC Online'a yaptığı açıklamada, 'Finans piyasasının durumu, o derece kötüleşmiştir ki ekonomi için öngörülen yavaşlama, Banka'nın arzu edilebilir gördüğü düzeyden çok daha ciddidir,' dedi.

Bu yaz enflasyon karşıtı bir tutum sürdürmenin yaratacağı şok, ABD ve Britanya burjuvazisi açısından ekonomik olduğu kadar siyasi olarak da kabul edilebilir değildi. Hem Bush'un, hem de Brown'un önünde seçimler var; Bush 2008'in sonbaharında, Brown da muhtemelen 2007 sonbaharı ile gelecek yaz arasındaki dönemde bir seçim yaşayacaklar. Ülkede Irak ve Afganistan savaşlarının gözden düşmesi olgusunun bir iki finansal kurumun sansasyonel bir şekilde çöküşüyle birleşebileceği fikri, ima ettiği tüm toplumsal kargaşa potansiyeliyle birlikte burjuva ekonomik stratejisinin temel unsurları için olduğu kadar Beyaz Saray ve Downing Street için de çok fazlaydı. Ancak olacakları sonsuza kadar erteleyemezler ve bunu biliyorlar.

ABD Merkez Bankası, krizi artık daha fazla engelleyemeyeceği ve faiz oranlarını indirmek için düşük enflasyona artık daha fazla güvenemeyeceği zaman ister istemez başka bir alternatifine yönelcektir. Enflasyon, her ne kadar sermayenin bir değersizleşme biçimi olsa da, değer yitimini toplumsallaştırdığı, toplumdaki herkesin bu gerçeğin farkına varmasını sağladığı ve değer yitimine karşı muhalefeti, şu veya bu kapitaliste değil de hükümete ve finan-

sal kurumlara, kısacası devlete karşı yoğunlaştırdığı için burjuvazi, haklı olarak enflasyondan korkar. Dolayısıyla bu olasılıkla karşılaşınca 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında yaptıkları gibi ona karşı çıkarlar. 1978 yılında eski ABD Merkez Bankası Başkanı Paul Volcker'in yaptığı gibi, faiz oranlarını Marx'ın 'aşırı tefecilik seviyesi' dediği noktaya kadar yükselteceklerdir. Margaret Thatcher'ın sözleriyle: 'zayıflar duvara toslayıp batacaklardır.'

Dünyadaki siyasilere, bankacıların ve finansçıların bunu yapmaktan bu kadar korkmalarının nedeni, büyük ölçekli bir kriz, bir küreselleşme krizinin çıkma olasılığını hissetmeleridir. Önümüzdeki kriz, küreselleşmenin, yeni, harika ve krizsiz bir gelişme modeli getirdiği yalanını paramparça edecek ve dünyayı, kapitalist güçler arasındaki rekabetin keskinleştiği ve işçi sınıfına yönelik saldırıların arttığı bir döneme sokacaktır.

İşçi sınıfının şimdi direnmesi için çok daha fazla nedeni vardır. Kamu kesimindeki iş ve ücretleri savunma mücadelesinden, kamu hizmetleri mücadelesine, sosyal kazanımları, sendikal hakları, sağlık ve refah önlemlerini koruma mücadelesinden Orta Doğu, Orta Asya ve Afrika'da emperyalizmin işgal ve savaş girişimlerini yenilgiye uğratma mücadelesine kadar, bugün sadece kapitalistlerin yaşam standartlarımızı düşürmesine engel olmak için değil, kriz gelip çatdığı zaman büyük saldırıya hazırlanmak için de mücadele ettiğimizi anlamalıyız.

Kapitalizmin doğuda gelişmesi ve ABD ve Britanya'da büyük canlanmaları besleyen krediler, yeni bir uzun dönemli krizsiz büyüme paradigmasını başlatmamıştır; aksine, küresel kapitalizmin çelişkilerini geliştirmiş ve yoğunlaştırmıştır. İşçi sınıfı, önümüzdeki yıllarda kürelleşme krizine hazırlıklı olmalıdır ve küresel örgütlenme, bu açıdan temel öneme sahiptir. Uluslararası ekonominin deviniminin Marksist analizinin amacı, sınıf mücadelesinin şu veya bu sonucunu tahmin etmek, 'iyimser' umutlarla tarihsel süreçlere kendi görevlerimizi yamamak veya sermayenin 'gücü' ve 'büyüme'sine ilişkin karamsar değerlendirmelerle kendi mev-

zilerimizden vazgeçmek değil, ama işçi sınıfını mücadeleye hazırlamaktır.

Mesajımız şu olmalıdır: Önümüzdeki yıllarda küreselleşme krizinin ortaya çıkacağı kesindir, sermayenin saldırılarına karşı direncimizi, bizzat sermayenin yönetimine karşı küresel olarak yönlendirilen ve koordine edilen bir saldırıya dönüştürmeliyiz.

KARL MARX VE KREDİ KRİZİ

www.fifthinternational.org, 22 Şubat 2008

Önümüzdeki birkaç hafta içinde bankaların 2007 bilançolarını beyan etmeleri gerekiyor. Halihazırda açıklanan veriler şöyleydi:

- İsviçre Bankası UBS, teminatlandırılmış borç yükümlülükleri nedeniyle Amerikan mortgage piyasasında 7 milyar £ zarar yazdı ve geçen yıl toplam 2 milyar £ kaybetti.
- Credit Suisse, varlıklarının değerini 1,5 milyar £ kadar indirdi.
- Barclays Bank, subprime mortgage'lerde aşağı yukarı 1,6 milyar £'lık zarar beyan etti.
- ABD sigorta şirketi, AIG'nin, geçen Kasım ve Aralık arasında subprime yatırımlarıyla ilgili ek zararı 5 milyar £'i buldu.
- Daha küçük bir kuruluş olan Bradford ve Bingley, hiç zararlarının olmadığını açıkladıktan birkaç hafta sonra, subprime'larla ilgili 144 milyon £'lık zarar ettiklerini gösteren yeni rakamlar yayımladı.

Önümüzdeki haftalarda daha fazla banka, bilançolarını yayımladıkça daha fazla zarar açıklaması geleceğini bekleyebiliriz.

Fakat tüm bu zarar açıklamalarında ortak yan ne olacaktır? Değişik yönetim kurulları, bireysel borsa işlemcilerini ya da geri plandaki kadroyu sorumlu tutacaklardır.

Bir Paris mahkemesi, Societe Generale'in borsa işlemcisi olan Jerome Kerviel'i bu ayın başında, 'hileli alım satım yaparak' SG'yi

(Societe Generale’i) tahminen 5 milyar euroluk bir zarara uğrattığı gerekçesiyle tutukladı.

Credit Suisse, fiyatlama hatalarından dolayı kendi elemanları olan ‘birkaç borsa işlemcisi’ sorumlu tuttu. AIG, varlıklara aşırı değer biçtiklerini iddia ederek, kendi mutfaklarındaki personelinin yeterince sağlam olmadığını açıkladı. Bradford ve Bingley’in kayıpları neredeyse bir gecede ortaya çıkmıştı (daha önce acaba nerede saklanıyorlardı?). Barclays’ın yatırım kolu olan Barcap ise subprime zararlarıyla zor duruma düştü.

Brown ve Darling, Northern Rock Bankası fiyaskosundan dolayı gevşek mevzuatı, güçsüz hükümeti ve tereddütlü kararları sorumlu tuttu.

Ne saçma!

Patronlar, kendi krizlerinin suçunu bireylerin işlemlerine veya sefil mevzuatlara yüklüyorlar.

Hayır, tırmanan bankacılık krizi, birkaç kişinin davranışının değil, kapitalizmde kredilerin oynadığı rolün sonucudur.

Subprime mortgage piyasası, teminatlandırılmış borç yükümlülükleri ve muhtelif risk taşıyan finansal paketleri, 1857’de Marx tarafından ‘paranın çılgın biçimleri’ olarak tanımlanan olguların günümüzdeki örnekleridir. Marx, 1857 krizinin eşiğinde bankacılık sisteminin sağlam olduğu, kredilerdeki devasa artışın olumlu bir işaret olduğu ve faiz biçiminde her zamankinden büyük kârların hak edilmiş olduğu hakkında bir meclis komisyonunu ikna eden bankacı Lord Overstone ve İngiltere Merkez Bankası’nın yöneticisi Bay Norman gibi kişilerin konuşmalarından alıntılar yapmıştı. Birkaç ay sonra bir kaosun içine yuvarlandılar. (Aslında Overstone, 1847 krizinden önce de –yeni bankacılık yasaları hakkında tavsiyede bulunarak– aynı şeyi yapmıştı.) (Bkz. Marx’ın *Kapital*’inin 3. cildinin 26. bölümü)

Overstone ve Norman, geçen yılın ortalarında küreselleşmenin, kapitalizmi, tekrarlayan durgunluk çevrimleri kalıbının dışına çıkardığını ileri süren, hatta geçen yılın sonunda kredi siste-

minde pek sorun olmadığını söyleyen, önde gelen bankacılar, basın ve kapitalist politikacılar tarafından temsil edilmektedir.

O zaman, tıpkı bugünkü gibi, yükselişlere eşlik eden spekülasyon olgusu, sistemin bütünsel bir parçası olan dolandırıcılığın değil, kapitalizmin sınırsız yakın potansiyelinin bir örneği olarak görülüyordu.

Spekülatörlerin yükselişi

Marx, *Kapital*'in 3. cildini yazarken, Britanya'da 1845-1847 krizini ve Avrupa çapında yaşanan 1857 krizini anlatmıştı. Yaşanan spekülasyonu ve dolandırıcılığı ortaya çıkarmış ve sermayenin küreselleşmesi için gerekli olan muazzam kredi genişlemesinin, 'para tacirleri' arasında sadece daha fazla dolandırıcılığı destekleyeceğini öngörmüştü.

Kredi, artan meta ticaretine ve senet kullanımına dayanır, yani meta alıcı ve satıcıları arasındaki bir ödeme aracıdır. Marx, kredinin, metal para –yani altın veya gümüş gibi madeni paraların– veya İngiltere Merkez Bankası gibi bir banka tarafından ihraç edilen kâğıt paraların dolaşımına değil, meta dolaşımına dayandığını vurgular. (25. Bölüm, *Kapital* 3. Cilt)

Kredi, aynı zamanda, işlevi, para ticareti yapmak olan –yani ya ödünç para veren ya da borç alan– bir insan tabakası yaratır ve Marx bu insanları, 'para tacirleri' olarak adlandırır. Bu insanlar bankalarda çalışırlar: Bankalar, mevduatlar ve benzerleri yoluyla çok büyük miktarlarda paraları bir araya getirirler ve kapitalistlere kredi verirler.

Bankaların mevduatlar için önerdiği faiz ve ödünç para için önerdiği faiz arasındaki fark, bankaların kârlarının kaynağını oluşturur. 'Banka, bir yanda, borç verenlerin, para sermayenin merkezileşmesini, öte yanda da borç alanların merkezileşmesini temsil eder. Kârı, genel olarak borç verirken aldığından daha düşük faiz oranıyla borç alması yoluyla oluşur.' (Marx, age.)

Marx, ödünç paranın çeşitli biçimlerini ayrıntılarıyla anlatır: Bunlar, ticari senetler, nakit, kredi, vs. ve paranın bankaya yatırıldığı veya altın, banknot gibi emanet bırakıldığı biçimler ve sabit sermaye veya teminat karşılığı bırakılan tapular olabilir. Bir banka, sadece herhangi bir günde müşterilerine ödemek zorunda olduğuna inandığı para miktarını kasasında tutmaya gereksinim duyar: Kredi vererek daha fazla para yaratabilir. Örneğin, bir bankanın kasasında 10.000 £ olabilir, fakat kredi biçiminde 20.000 £ ödünç verebilir. Ancak insanlar 10.000 £’dan fazla para çekmek istedikleri zaman, örneğin mudilerin, paralarının bankada kalmasının riskli olduğunu fark ettiklerinde Northern Rock’ta yaşadığı gibi bankaya hücum olur.

Böyle bir sistem kendisini spekülasyona açık tutar. Marx, bir para teorisyeninin sözlerini onaylayarak aktarırken şöyle yazmıştır: ‘Ticaret ile spekülasyon bazı hallerde öylesine sıkı fıkıdırlar ki, hangi noktada ticaretin bitip hangi noktada spekülasyonun başladığını anlamak olanaksızdır.’ (Marx, age.)

Marx, artan miktarda para sermaye, yani kredi ve para talebine yol açan, kısmen ‘sanayideki aşırı üretimin, tarımdaki düşük üretimin’ neden olduğu 1847 yılındaki büyük demiryolu dolandırıcılığını anlatır.

Marx, ticaretteki olağanüstü artışın, spekülasyona nasıl yol açtığını, bu sürecin, 1847 krizi, çöküş ve demiryolu dolandırıcılığıyla nasıl sonuçlandığını anlatır. Marx, bugün Societe Generale için de yazılabilecek olan pasajda şunları söylemişti:

Satılmamış metalar üzerinden avans almak ne kadar kolay olursa, bu gibi avanslar o kadar fazla alınır ve sırf meta karşılığı avans para almak için meta üretmenin ya da uzak pazarlarda zaten üretilmiş olan metaları ucuzlatarak piyasaya sürmenin cazibesi o kadar büyük olur. Bir ülkenin tüm iş aleminin böyle bir sahtekârlıkla ne ölçüde sarmaş dolaş olabileceği ve sonunda başına neler geldiği, 1845-47 yılları arasında İngiliz ticaret tarihi tarafından bütün çıp-

laklığı ile gözler önüne serilmiştir. Kredinin neler yapabileceğini bu bize göstermektedir.*

Kredi, spekülasyona nasıl yol açar?

Basit bir meta sisteminde, alıcı, bir mal satın almak için satıcıya para verir. Satın alma ve satma eyleminin, eylemin zamanında yapılmasını zorlayan ve böylece gelişimini şekillendiren bir fiziksel birliği vardır.

Kredi, satın alma ve satma eylemini birbirinden ayırır. Kapitalistin borç almasına ya da borç vermesine, ödeme gününü ertelemesine ve alışverişe giren başka kapitalistlerin varlığına izin verir. Marx, 21 günlük bir ödeme senedinin (yani 21 günlük bir sürede ödenecek bir senedin) vadesi gelmeden önce nasıl muhtelif ellerden geçebildiği örneğini kullanır. Bu 21 günlük dönem esnasında senet, sadece bir ödeme aracı ya da bir taahhüt içeren belgedir (belirli bir tarihte ödemek üzere bir taahhüt) ve sadece vadesi geldiğinde ticari para olur.

Marx, spekülasyonun temeli olarak satın alma ve satış arasındaki ayrımı tespit eder. (Bölüm 27, Cilt 3). Örneğin, 21 günlük dönem boyunca senet, sahibi tarafından daha fazla bir para taahhüdü olarak kullanılabilir, sermaye satın almakta, para borçlanmakta ya da itibarlı çekler elde etmek için kullanılabilir. Fiktif paranın büyümesine ve çoğalmasına izin veren işte bu aralıktır.

Satın alma ve satış arasındaki bu ayrım, ödeme miktarlarının, kapitalistlerin hemen ödemek üzere yeterince nakde ulaşamayacakları kadar büyük olduğu durumlarda, kapitalistler için gereklidir. Pamuk, gemiler, yükler, makineler vb. her şeyin parası, ya kendisi fon toplayan ya da kredi için bankaya giden ve daha sonra belirli bir zaman diliminde borcu ödemek zorunda olan bir şirket vasıtasıyla gelecekteki bir tarihte ödenir. Bu durum, coğrafya nedeniyle de gerekli olur. Çünkü metaların satılmak üze-

* Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s 358.

re bir yerden bir yere götürülmeleri zorunludur; örneğin çay, (bir Londra bankasından temin edilen parayla) Hindistan'da satın alınıp, sonra yeniden Londra'da satılır.

Bu nedenle, satın alma ve satış arasındaki zamansal ayırım, kapitalizm için gereklidir, fakat spekülasyona giden yolu açar.

Marx, kredinin, 'daha küçük miktarda para ya da itibari paranın, tüketim metallerinin aynı fiili devir sayısı ve büyüklüğü ile aynı hizmeti' gerçekleştirdiğini söyler. 'Bu bankacılık tekniğine bağlıdır. Diğer yandan kredi, metallerin başkalaşım hızını ve böylece paranın dolaşım hızını artırır.' (age.)

Bugün hiç kuşkusuz dünyanın dört bir yanına milyarlarca dolar tutarında her türden 'çılgın para biçimi' ve 'sahte para'nın yanı sıra hisse senetleri, bonolar ve vadeli işlem (future) sözleşmeleri transfer etmiş bulunuyoruz. Bunların hepsi ödeme araçlarıdır. Bilgisayarların bu ödeme araçlarını mübadele edebildiği hız ve sürece dahil olan miktarların büyüklüğü, spekülasyon ve dolandırıcılık eğilimlerini iyice arttırmaktadır. Marx'ın zamanında 21 günlük bir senet dört ya da beş elden geçerken, bugün çok büyük para miktarları, insanlar arasındaki görüşmelerin, kuryelerin, çeklerin, postaların fiziksel sınırları bilgisayarlar tarafından ortadan kaldırıldığı için çok daha fazla elden geçebilir. Bilgisayarlar, paranın fiziksel varlığını, yani kâğıt parayı, çekleri, mektupları, borç senetlerini, ödeme senetlerini ortadan kaldırdı ve böylece satın alma ve satma bir ve aynı işlem haline gelebiliyor (ev eşyalarının, kitapların online satın alımında olduğu gibi) veya satın alma ve satma arasındaki gerçek zamanın azalması ve paranın dolaşabileceği devir sayısının artması sayesinde para, son anda dünyanın dört bir yanında saniyeler içinde dolaştırılabilir. Ödeme araçlarının fiziksel sınırlarının yok edilmesi çok daha yüksek dolaşım hızına yol açıyor.

Bugün devir zamanındaki olağanüstü artış göz önünde tutulduğunda, aynı para miktarı, çok daha ötelere gidecektir; dolaşımdaki muazzam para miktarıyla birlikte çılgınca bir canlanma devresine tanık olduk ve şimdi de bu devrenin sona erişini görüyoruz.

Para tacirleri

Anonim şirketler, bankalara ve para tacirlerine sermaye üzerinde daha büyük güç sağladılar. Büyük anonim şirketlerin kuruluşu, şuna yol açmıştır:

Kendisi toplumsal üretim biçimine dayanan ve üretim araçları ile emek-gücünün toplumsal yoğunlaşmasını öngören sermaye, burada, özel sermayeden farklı olarak, doğrudan doğruya toplumsal sermaye (doğrudan biraraya gelmiş bireylerin sermayeleri) biçimini alır ve bunun girişimleri, özel girişimlerden ayrı ve farklı toplumsal girişimler şekline girer. Bu, özel mülkiyet olarak sermayenin, kapitalist üretimin kendi çerçevesi içersinde ortadan kalkmasıdır. (age.)*

Anonim şirket, büyük ölçüde toplumsallaşmış bir biçime dönüşen bir özel sermayeler toplamına, toplumsal sermayeye dönüşmüştür. Sermaye sahipleri tam olarak sadece malikler haline gelirler; özel mülkiyet malikleri olarak yönetici olmak gibi sahip oldukları diğer roller, anonim şirkete devredilmiştir.

Para tacirleri, toplumsal sermayenin yöneticileri olmuşlardır ve başkalarına ait sermayeyi kontrol ederler. Para taciri, kendisinin değil, sadece başkalarının mülkiyetini riske attığından, bu kontrol, daha fazla kredi spekülasyonunun hizmetine sokulur.

Bir kimsenin gerçekten sahip olduğu ya da kamuoyunca sahip bulunduğu kabul edilen sermayenin kendisi, artık yalnızca kredi üstyapısının oturduğu bir temel haline gelir. Bu, özellikle, toplumsal ürünün çok büyük bir kısmının kendisinden geçtiği toptan ticaret için doğrudur. Bütün standart ölçüler, kapitalist üretimde hâlâ az çok haklı görülebilecek bütün mazeretler burada yok olur. Spekülasyon yapan toptancı tüccarın tehlikeye attığı mülkiyet, kendi mülkiyeti değil, toplumsal mülkiyettir. Sermayenin kökeninin tasarruf olduğu yolundaki söz de, burada gene çıkarıcı bir anlama bürünür; çünkü onun istediği şey, kendisi için başkalarının tasarrufta bulunmasıdır. (age.)*

Kerviel ve Enron gibi şirketlerin yöneticileri, 150 yıl önce Marx

* Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, sf. 386.

** Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 388-389.

tarafından tanımlandığı gibi para tacirleridir. Diğer insanların sermayelerini kontrol etme temelinde çok büyük paralar kazanırlar. Bunlar, normalden sapmalar ya da birkaç kötü kişiden ibaret olan örnekler değildir, daha ziyade kapitalizmin gelişiminin şahıslanmış biçimleridir; daha büyük krediyle el ele veren daha büyük ticaret, daha fazla spekülasyona yol açmaktadır. Bu, gerçekte riskin toplumsallaşması ve kârın özelleşmesidir.

Bugün bile çevrelerindeki herkes kaybederken onlar, para kazanmaya devam ediyorlar. Bir ekonomi yorumcusu, geçen yıl, en tepedeki beş Wall Street bankasının işlemcilerinin, 274000 £'lık zarara karşılık ortalama 350.000 dolarla ödüllendirildiklerini hesapladi.

Emperyalizm ve geçiş

Anonim şirketin, Marx tarafından analiz edilen ve daha sonra Lenin tarafından geliştirilen bir başka yönü vardır. Bu toplumsal sermaye, gerçekte özel kapitalizmin ortadan kalkmasıdır; piyasanın ve değer yasasının altını oyup zayıflatır. Marx, anonim şirketler için şunları söyler:

Kapitalist üretimin sonal gelişmesinin bu sonucu, her ne kadar artık bireysel üreticilerin özel mülkiyeti olmaktan çok, biraraya gelmiş üreticilerin doğrudan toplumsal mülkiyeti haline gelmişse de, sermayenin, üreticilerin mülkiyetine yeniden dönüşmesine yönelik zorunlu bir geçiş evresidir. Öte yandan bu hisse senetli şirketler, yeniden-üretim sürecinde, hâlâ kapitalist mülkiyet ile bağlı bulunan bütün işlevlerin, sırf biraraya gelmiş üreticilerin işlevlerine, toplumsal işlevlere dönüşmesi yönünde bir geçiş evresidir. (27. Bölüm, age.)*

Marx şöyle devam eder:

Bu kapitalist üretim tarzının, bizzat kapitalist üretim tarzı içersinde ortadan kaldırılmasıdır ve dolayısıyla prima facie yeni bir üretim biçimine geçişin yalnızca bir evresini temsil eden, kendi ken-

* Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 387.

dini çözümleyen çelişkidir. Bu böyle bir çelişki olarak, kendisini, kendi sonuçlarıyla da ortaya koyar. Bazı alanlarda tekel kurar ve böylece devlet müdahalesini gerekli kılar. Yeni bir finans aristokrasisi, kurucular, spekülâtörler ve düpedüz nominal direktörler şeklinde yeni bir asalaklar zümresi türetir; birleşik kuruluşlar, hisse senedi çıkartmak ve hisse senedi spekülasyonları yoluyla tam bir sahtekârlık ve dolandırıcılık sistemi yaratmış olur. Bu, özel mülkiyetin denetimi olmaksızın, özel bir üretim biçimidir.*

Lenin'in Kapitalizmin En Yüksek Aşaması olarak Emperyalizm teorisinde bulduğumuz, işte bu geçiştir. Anonim şirketler, tekel-ler, vb. kapitalizmin altını oyarlar ve sosyalizme geçişin temellerini atarlar. Lenin, büyüyen başarısızlıklardan dolayı değil, ama gerçek gelişim sürecinin, kapitalizmin içsel yasalarının ve hatta özel mülkiyetin altını oyduğundan dolayı, buna 'can çekişen' ya da 'çöken' kapitalizm adını vermişti.

Ancak bu geçiş otomatik değildir. Özel mülkiyeti, kapitalistleri ve destekçilerini alaşağı etmek ve örgütlenmiş bir eylem yoluyla sosyalizmi kurmak, işçi sınıfının ve müttefiklerinin bilinçli eylemini gerektirir. Sermayenin giderek artan tekelleşmesi (bugünkü canlanmanın temel bir özelliğidir) kapitalistlere daha büyük kârlar kazandırabilir, fakat aynı zamanda geçişin bir olanak haline geldiği krizleri de yaratır.

Mevcut kriz

Buraya kadar kredi krizi ve kredi krizinin bir sapmadan çok kapitalist çevrimin nasıl sonucu olduğu üzerinde yoğunlaştık. Kredi krizi, mübadelenin bir işlevi olarak görüldüğü halde gerçekte ticaret aleminde değil, üretim sürecinin kendisinden, metaların aşırı üretiminden kaynaklanır. Bu, 'aşırı üretimin ve aşırı spekülasyon'un (Marx, age.) ana kaldırıcı olduğu kadar, başlangıçta kredi sistemindeki bir kriz olarak görünür.

ABD kapitalizminin kâr hacmindeki büyüme, daha riskli ya-

* Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 388.

tırımlarda yüksek kâr oranları arayan krediyle yönlendirilen sermayelerin daha büyük genişlemesinin yanı sıra ortaya çıkmıştır. Şimdi, ABD bankalarındaki para tacirlerine verilen primler büyümeye devam ederken, milyonlarca ABD’li aile, evsizlik sorunuyla karşı karşıya bulunuyor.

Marx, ‘(...) kredi sistemi, üretken güçlerin maddi gelişmelerini ve bir dünya-piyasası kurulmasını hızlandırmaktadır. Aynı zamanda, kredi, bu çelişkinin şiddetli patlamalarını –bunalımları– hızlandırır ve böylece eski üretim biçimini çözüp dağıtacak öğeleri oluşturur.’ demektedir.

Marx, karakteristik olan gösterişli üslubuyla sözlerini şöyle bitirir:

Kredi sisteminin özünde yatan iki karakteristiğinden birisi, kapitalist üretimin itici gücü olan, başkalarının emeğinin sömürülmesi yoluyla zenginleşmeyi, en katıksız ve en dev boyutlara ulaşmış bir kumar ve sahtekârlık sistemi halini alıncaya kadar geliştirmek, ve toplumsal serveti sömüren azınlığın sayısını gitgide azaltmak, diğeri de, yeni bir üretim tarzına geçiş biçimini oluşturmaktır. Kredi sisteminin Law’dan Isaac Pereire’e kadar belli başlı sözcülerine, dolandırıcı ve peygamber karması o tatlı özelliği veren de, işte onun bu belirsiz niteliğidir.*

Kredi krizi, düzenbaz işlemcilerin davranışlarından, kötü mevzuattan ya da mutfakta esas işi yürüten personelin uyumtasından çok, coşku lu canlanma evresinin sonucudur. Kaza değil, kapitalist sistemin yasalarının somutlaşması ve dışavurumudur.

Kapitalist vurgunculuk ve dolandırıcılık sistemini yeryüzünden kovmak ve onun yerine azınlığın iğrenç kârını değil, herkesin refahını demokratik bir şekilde planlayacak bir sosyalist sistemi koymak için insan kitlelerini harekete geçirerek, bu devasa ‘kumar ve dolandırıcılık’ sisteminin, gerçekten yeni bir üretim tarzına geçiş süreci olmasını sağlamalıyız.

* Karl Marx, *Kapital*, Cilt III, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 390.

BANKA KRİZİ DERİNLEŞİYOR

Workers Power, 324, Nisan 2008

ABD bankası Bear Stearns'ın çökmesi ve acilen kurtarılması, Britanya bankalarındaki hisselerin değerinde ani bir çöküşe yol açtı. Kapitalistler birden her yerde zararlarının 'toplumsallaştırılmasını' talep etmeye başladılar. Bu yazıda kapitalistlerin durgunluğu atlatabilmeleri için var olan seçeneklerini inceledik ve faiz oranlarındaki indirimlerinin ve düşen doların, enflasyonu, ihracattaki durgunluğu kötüleştireceğini ve uluslararası gerilimleri artıracakı tahmininde bulunduk.

2007 Kredi Krizi, şimdi artık 2008 Banka Krizi'dir.

Bankaların 'likidite'lerine –nakit akışlarına– yönelik tehdit, 'ödeme güçleri'ne, yani borçlarını ödeme yeteneklerine yönelik bir tehdit haline geldi.

Subprime mortgage'lere dayalı kredilerin ifşa edilmesinin, bankanın ödeme gücüne ilişkin bir soru işareti ortaya koymasının ardından New York'ta Bear Stearns Bankası'ndaki hisselerin değerindeki baş döndürücü düşüş, ABD'nin en büyük beşinci yatırım bankasını, rakibi JP Morgan Chase tarafından inanılmaz düşük bir fiyattan satın alınincaya kadar çöküşün eşiğine getirdi. Londra, Paris, Frankfurt, New York, Tokyo ve Mumbai (Bombay) borsalarında hisse ve para ticareti yapanlar paniğe kapıldılar. Bear Stearns, ödeme gücü olduğuna dair dünyayı temin etmek için rapor üstüne rapor yayımlamamış mıydı? Bankalar güvenilir miydi? Bankaların ve finans kurumlarının hisse fiyatla-

rı, 17 Mart Pazartesi günü, değerlerinden milyarlarca dolar daha kaybederek tüyleri diken diken eden başka bir düşüş yaşadı. Ama daha sonra borsalar, coşturucu bir hızla yeniden yükseldiler. FED başkanı Ben Bernanke'nin faiz oranlarını, bu kez %0,75 oranında ciddi bir şekilde düşürme kararının teşvikiyle borsa işlemcileri, düşük değerli hisselerle piranhalar gibi saldırınca New York borsası 18 Mart Salı günü, beş yıl içindeki en büyük yükselişi yaşadı. Geçen yaz kredi krizi başladığından dolayı Bernanke şimdi, Amerikan Merkez Bankası'nın devlet tahvili faiz oranlarını daha önce hiç olmadığı kadar hızla indirdi.

Keyifli toparlanma hareketi, yeniden sert bir şekilde kesintiye uğradı. Britanya bankacılık hisseleri, önde gelen Britanya mortgage bankası HBoS'nin (Halifax/Bank Of Scotland) ödeme gücüne düşmesine dair söylentilerin tetiklemesiyle 19 Mart Çarşamba sabahı korkunç bir şekilde tepetaklak düştüler. HBoS hisseleri, yatırımcılar kurtarıldığı için bir saatten daha kısa bir sürede %18 değer kaybetti. Northern Rock fiyaskosunun, HBoS'nin çöküşünün yanında hafif bir hıçkırıktan farksız olduğunun farkında olan ve banka çöküşlerinin dünyanın dört bir yanına yayılmasını engellemeye kararlı olan Londra şehrinin iyi yağlanmış Halkla İlişkiler (PR) mekanizması hızla çalışmaya başladı. Alışılmadık derecede güçlü ifadelerle, önce HBoS, sonra İngiltere Merkez Bankası, daha sonra Finansal Hizmetler İdaresi'nin ağzında dış kalmamış azarlama uzmanları ödeme gücü hakkında yapılan tüm konuşmaları kınadılar, düzenbaz işlemcileri, HBoS'nin hisse fiyatları hakkında kasten olumsuz konuşmakla suçladılar, 'Britanya bankacılık sistemi hakkındaki asılsız ve kasıtlı söylentileri' ve 'bir parça aslı olmayan' 'yalanlar'ı şiddetle eleştirdiler, bu 'piyasa istismarı' hakkında soruşturma açma sözü vermeye kadar ileri gittiler ve daha sonra da piyasaların sakinleşmesi için dua ettiler. Şimdilik yaptıkları, buydu.

Ertesi sabah, bütün büyük Britanya bankaları koalisyonu, 'Merkez Bankası, gereksinim olduğu takdirde yardım edecektir' güvencesini almak için İngiltere Merkez Bankası Başkanı'na dal-

kavukluk etmeye gittiler. Tam olarak ne için yardım istiyorlardı? ‘Kasıtlı söylenti yaratıcıları’nın peşine düşmek için mi? Hayır. Kendilerini likit tutabilmek ve evet, derinleşen kredi krizinde ödeme güçlerini korumak için daha fazla para istediler. Hiç kuşkusuz bu paranın, paniğe neden olmaksızın sessizce veya belki de ‘bir şey olmuyor, kimse sıkıntıda değil ve ilerleyin lütfen, burada görülecek bir şey yok...’ tarzı koordineli duyuruların eşliğinde dağıtılmasının yollarını ayarlayacaklardır.

‘Söylentiler’ ve ‘dolandırıcılar’ tarafından çöküşün eşğine kadar getirilebilen küresel bir bankacılık sistemine anlam veren şey nedir? Milyonların, sistemin sırf konuşmalar karşısında zarar görebilir durumda olmasının sürdürülemez kırılğanlığın bir işareti olduğunu, geçen on yıl boyunca kredilerin olağanüstü genişlemesinin sistemi muazzam ölçüde zayıflattığını ve böyle zafiyetler, sistemin kendi yapısı içinde geliyorsa, sistemin kendisinde bir sorun olduğunu kesinlikle anlaması gerekir.

Büyük yatırım bankalarının ve bireysel bankaların her biri, kredi krizinde daha şimdiden milyarlar tutarında zarar yazdılar. Subprime mortgage krizinden kaynaklanan toplam zarar tahminleri, hızla artarak göz yaşartıcı düzeylere ulaşıyor. Temmuz 2007’de Bernanke, kayıpların 100 milyar dolara ulaşabileceğini ve bunun, bankalar için yeterince sıkıntı verici göründüğünü ileri sürdü. Şimdi bu tahmin neredeyse gülünç derecede iyimser görünüyor. Finans kurumu Goldman Sachs, 500 milyar doların, artık hedefe daha yakın bir tahmin olabileceğini belirtti. İsviçre Bankası UBS’nin baş ekonomisti olan George Magnus, bu rakamı 600 milyar dolara çıkarttı. New York Üniversitesi Stern School of Business’den Profesör Nouriel Roubini, krizden kaynaklanan toplam kaybın, tam 3 trilyon dolar olabileceği tahmininde bulundu. Amerikan konut fiyatlarındaki %20’lik bir düşüş, toplam 1 trilyon dolara varan mortgage zararına neden olabilir. %40’lık bir düşüş ise bu zararı, 2 trilyon dolara çıkaracaktır. Finansal sektördeki 700–1000 milyar dolarlık bir diğer kayıp, toplam 3 trilyon do-

larlık, GSYİH'nin %20'si civarına eşit bir zarara neden olur. Bu, diğer tahminlerle ters düşmemektedir: UBS'den Magnus, bugün tipik olarak yaşadığımız gibi tam gelişmiş bir banka ödeme gücü krizinin, GSYİH'nin %10'u ile %20'si arasına mal olacağını belirtti.

Bu yüzden birden her yerde patronlar ve bankacılar, alışılmadık tarzda söylemlerini değiştiriyorlar. Normalde, piyasanın tüm sorunları çözmesine izin verilmesi için çağrıda bulunulardı ve devlet mülkiyetini verimsiz, 'sosyalist', hatta Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün kurallarına göre yasadışı olduğunu ileri sürerek kötülerlerdi. Fakat şimdi, devlet müdahalesini ve hatta 'toplumsallaştırma' istiyorlar. Canlanma ve genişleme dönemlerinde kârların özelleştirilmesinin ekonomik bir gereklilik, bir ahlâk yasası, fizik yasalarına benzeyen evrensel bir yasa olduğunda ısrar ederlerken, kriz ve büyük kayıplar döneminde, bu kayıpların 'toplumsallaştırılması'nı, gerçekte halk tarafından 'eşit' bir şekilde paylaşılmasını istiyorlar. Tarihsel olarak tüm bankacılık krizlerinin devlet müdahalesiyle sona erdiğini hatırlatıyorlar. Piyasa sisteminin 'kusurlu' olduğunu keşfediyorlar.

İngiltere Merkez Bankası'nın, FED'i izlemesinde ve bankaların çöküşünü engellemek için açık uçlu bir kurtarma sağlamayı kabul etmesinde şaşılacak bir yan yoktur. Bunun maliyeti ne olacaktır? Bu miktar, kamu sektörü ödemelerinin yüzde kaçına tekabül ediyor? Devletin inşa etmeye parasının 'yetmediği' kaç tane hastane ve okula denk geliyor? Bütün bu sorular kimin umurunda ki? Kamu hizmetleriyle ilgili tüm harcamalarda, kamu maliyesinin dikkatle incelenmesinde gösterilen aşırı cimrilik, sıra asla kısıtlama konulmaması gereken iki şeye, 'bizim' yurt dışındaki işgal ordularımıza ve 'bizim' sevgili bankalarımıza gelince, terk edilebilir. Bir avuç neoliberal fanatik 'sosyalizm' hakkında söylenmeye devam edebilir, fakat bu çeşit sosyalizmle bankacıların ve patronların hiçbir sorunu yoktur. İngiltere Merkez Bankası'nın kontrolsüz borç vermeyi teşvik ederek 'ahlâki risk' yaratması karşısında duyulan endişeler artık demodedir: Kriz, bir kez vurunca ahlâki

risk artık sorun olmaz. Araba kazası kurbanı, bir ambulansa gereskinim duyar, emniyet kemerine değil.

Bu yüzden yönetim kurulu odalarında arsızca bankacılık zararlarının toplumsallaştırılması talebi yükseltiyor, ekonomistler tarafından bu talep akla uygun hale getiriliyor ve Prens Harry'nin aşk ilişkileri sergilenirken olduğu gibi gerçeğin parlak ışığına ve bağımsızlığa aynı ateşli coşkuyla bağlı kalan 'iş dünyasının kaygısız gazetecileri' tarafından haber yapılarak sunuluyor. Britanya'nın önde gelen bir özel sermaye kurumunun başkanı olan John Moulton, ancak Radyo Four'a çıkıp bankaların millileştirilmesi gerektiğini söylediği zaman gerçek bir bankacılık krizi olabilir. Günün çağrısı, bankalarımızı kurtarın, zararlarımızı toplumsallaştırın biçimindedir. Bununla birlikte kapitalistler, bu zararların toplumsallaştırmasını kabul etmekle birkaç işi birden yapıyorlar. Birincisi, milyonlara ikiyüzlülüklerini ifşa ediyorlar. İkincisi, krizi siyasileştirerek ve açık ve saptanabilir bir hedefe sahip olan milyonların haklı öfkesine karşı önlem alarak sorumluluğu devletin ellerinde merkezileştiriyorlar. Üçüncüsü, çöküş anlarında kapitalizmin geleceğin yolunu nasıl işaret ettiğini gösteriyorlar: Sadece sürdürülemez bir kumar ve dolandırıcılık sisteminde akan zararların değil, ama insanların kendilerinin demokratik olarak karar verdikleri rasyonel ve sürdürülebilir bir plana uygun olarak toplumsal emek ve üretimin meyvelerini, evlerin, gıdanın, yakıtın ve herkes için refahın bölüşümünü toplumsallaştıracağımız bir topluma işaret ediyorlar.

Geçmiş

Bazen 'iş dünyası'nın kiralık ucuz yazarlarından biri dizüstü bilgisayarından bakar, iç çeker ve sorar: 'Nasıl bu duruma geldin?' Yanıt, genellikle insanların 'çok fazla açgözlü' oldukları ve geri ödeyemeyecek durumda olan insanlara çok fazla paranın borç verildiği biçiminde olur. Bu, savaşın temel sebebinin, askerlerin silahlarını birbirlerine ateşlemeye başlamaları olduğunu

söylemeye benzer. Patronların bunun bedelini hepimize ödetmemesini temin etmek için krizi anlamaya kararlı olan ciddi bir işçi sınıfı militanı için daha ciddi bir analiz gereklidir.

Bu on yıllık sürenin ortasında Britanya ve Amerika’da güçlü bir ekonomik canlanma olarak görünen gelişmenin neden böyle acı bir şekilde sona erdiğini anlamak için, 2003–2006 yılları arasındaki ekonomik canlanmanın bazı özelliklerine bakmamız gerekir. Bush, biktırıracasına tekrar tekrar, ‘temellerimiz sağlam ve ekonomimiz güçlü’ derken ABD ekonomisindeki son canlanma, dünya ekonomisindeki temel dengesizlikler tarafından şekillendirilmişti –krizi yumuşatmaktan çok uzak olan bu küresel dengesizlikler şimdi, dünya kapitalizminin kriz eğilimlerini ağırlaştırmaktadır. 2004–2005 yıllarının genişlemeci canlanma döneminin zirvesindeyken bile, ABD’de imalat sanayii fiilen geriliyordu. 2000’den itibaren milyonlarca imalat sanayii işi yok oldu. 2004 ve 2005’te ABD GSYİH’ndeki keskin yükseliş, fazlasıyla, hatta olağanüstü derecede kredilere bağlıydı.

Emlak spekülasyonunun, inşaatın, finans ve sigorta sektörlerinin katkısı, şu an ABD GSYİH büyümesinin % 40’ını oluşturmaktadır. UBS, 2005’te ABD kredi piyasasındaki ödenmemiş borç miktarının, 47,5 milyon dolar olduğunu hesapladı ki bunun, yaklaşık 25 trilyon £’i, finansal olmayan şirketlerin ve bireylerin özel borçlarına atfedilebilir. ABD’de GSYİH artışının kredi gücü*, 1957’de %10 iken, 1992’de %30’a yükseldi ve bugün %48 civarında bulunuyor. Kredilerdeki bu süratli artış, Britanya’nın ekonomik büyümesindeki kredi oranıyla karşılaştırıldığında gölgede kalır. Maliye Bakanı Alistair Darling, Britanya’nın benzeri görülmedik derecede iyi konumda bulunduğunu, küresel ekonomik fırtınayı atlatacağını ısrarla ileri sürebilir. Ancak İngiltere Merkez Bankası’na göre Britanya GSYİH artışının kredi gücü, %80’in üzerine çıkmıştır. Böylece Britanya ekonomisi, 15 yıl boyunca şiddet-

* GSYİH artışının kredi gücü [credit intensity of GDP], bir birimlik (örneğin 1 dolarlık) GSYİH artışı başına üretilen kredi miktarı oranıdır. –çev.

li bir durgunluktan kurtulmuştur ve 2000-2001'de yaşanan yüzeysel bir durgunluğu nispeten hafif atlatmıştır. Ancak aynı şarkı devam ettiği için ne kadar şiddetli ortaya çıkarsa o kadar ciddi düşüşler yaşanır. Britanya ekonomisi olağanüstü derecede kredilere bağlıdır. Bu yüzden bankacılık piyasasındaki ve konut fiyatlarındaki bir çöküş özellikle açık bir durumdadır.

Kredi krizi, 'reel ekonomi'yi etkileyecek midir? Bu soru, artık bir spekülasyon konusu değildir. Durum açığa kavuşmuştur. Evet, etkileyecektir.

ABD'de kârlar, 2007'nin son çeyreğinde keskin bir şekilde düştü ve bu yıl GSYİH'deki artış %0,6'ya düştü. 2007'nin ikinci çeyreği ve 2008'in ikinci çeyreği arasında ABD'de büyük ve orta büyüklükteki şirketlere ticari krediler için daha sıkı koşullar ve vadeler teklif eden bankaların oranı sıfırdan %40'a yükseldi. Küçük işletmelere verilen krediler için de rakam aynıydı. 2007'nin sonunda bankaların ve borç verenlerin %65'inden fazlası konut kredileri için standartları sıkılaştırmış (sadece subprime için değil, aynı zamanda sıradan borçlanma türleri içinde), bununla birlikte %30'undan fazlası da araba ve kredi kartı gibi diğer tüketici kredisi türleri için koşulları sıkılaştırmıştı.

FED tarafından faiz oranlarında yapılan sürekli indirimler, bu kredi katılaştırma sürecini ortadan kaldırmakta başarılı olamadı. Interbank borç verme oranlarıyla Merkez Bankası resmi faiz oranları arasındaki fark artıyor; fark, resmi faiz oranları ve ticari krediler ve tüketici kredilerinin maliyeti arasında da arttı. (Kaynak: İngiltere Merkez Bankası ve UBS). Kredi krizi Avrupa'ya da yayılmıştır. Avrupa'nın endüstriyel güç merkezi Almanya'nın geçen 2 ya da 3 yıldır, uzun bir ekonomik durgunluk ve düşük büyüme döneminden yavaşça çıkmış olmasına rağmen, küresel kriz şimdi Alman ekonomisindeki iyileşmeyi tehdit ediyor. 2008 yılı Ocak ayında Avrupa Merkez Bankası tarafından yapılan bir araştırma, Avrupa firmalarının % 40'tan fazlasının geçmişe göre daha sıkı kredi standartlarıyla karşılaştığını ortaya koyuyor.

Faiz oranlarındaki indirimler, likiditeyi artırmak için FED ve İngiltere Merkez Bankası'nın seçilmiş politika araçlarıdır -hâlâ paranın maliyetini daha ucuz yaparak, nakit akımı, borç verme ve harcamayı harekete geçirmeyi ümit ediyorlar. Ancak, ABD'deki bu faiz oranı indirimlerinin etkisi, Amerikan dolarının değerini her zamankinden daha aşağıya itmek şeklinde gerçekleşiyor. Bu ciddi bir şekilde dünya ekonomisini istikrarsızlaştırıyor ve uluslararası gerilimleri artırıyor.

Doların baş döndürücü düşüşünün çok önemli 3 etkisi vardır:

1) ABD'de enflasyon ve yoksulluk

Doların düşüşü, gıda ve yakıt ithalatını daha pahalı hâle getirerek ABD'de enflasyonu yukarı itmektedir. Bu olgu, işçi sınıfına ve alt-orta sınıfa mensup daha fazla Amerikalıyı aylık mortgage ödemelerini yapamaz durumda bırakarak sadece konut krizini kötüleştirebilir. Ocak 2007 ile karşılaştırıldığında, Ocak 2008'de (borç veren banka ya da kurum, ödeme yapılmaması karşılığında ipotekli evi talep ettiğinde) hacizle karşılaşan ev sayısı % 57 arttı. ABD emlak analisti RealtyTrac, bankalar tarafından geri alınan evlerin sayısında %90'lık bir artış olduğunu açıkladı. Daha yüksek enflasyon bu durumu daha da kötü hâle getirecektir. RealtyTrac, Bush'un kredilere çözüm üretmeye yönelik yeni programlar aracılığıyla bu sorunu hafifletme girişimlerinin, 'gayrimenkullerin bankalara geri gitmesini engellemek bakımından önemli bir maddi etkisi yoktur' dedi. Kuşkusuz, geri alınan daha fazla boş ev piyasaya girdikçe, bu durum, arzı talebe göre artıracak ve fiyatları daha da aşağıya itecektir. 2007'nin sonunda ABD konut fiyatlarının art arda gelen ikinci çeyrekte de düşmesi nedeniyle önde gelen Amerikan mortgage kredi kurumu olan Freddy Mac'in baş ekonomisti, BBC'ye yaptığı açıklamada 2009'un sonuna kadar fiyatların düşeceğini ve iki yıl daha konut geri alımlarının artacağını söyledi.

2) Durgunluğun ihraç edilmesi

FED'in faiz oranı indirimlerinin ikinci etkisi, ekonomik durgunluğu diğer ülkelere ihraç etmektir. Ucuzlayan dolar, ABD işçileri için kötü haberdır, fakat diğer ülkelere mal ve hizmetleri ihraç ederek para kazanan ABD kapitalistleri, kendi ürünleri yabancı rakiplerinden daha ucuz olduğu için kesin bir avantaj sağlıyorlar. Almanya, Japonya ve hatta kapitalist küreselleşmenin altın çocuğu Çin gibi ihracatçı ülkeler için bu, kötü bir haberdır. ABD tüketicisi piyasasının daralması, onların sadece satışlarını düşürmekle kalmıyor, ama aynı zamanda doların düşmesiyle fiyatları suni olarak ucuzlayan ABD ihracatçılarıyla rekabet etmekte daha fazla zorluk çekiyorlar.

Doların son zamanlarda euroyla 1,56 dolar gibi yeni, düşük bir pariteyle takas edilmesi karşısında Avrupa Merkez Bankası Başkanı, Jean Claude Trichet, 'aşırı döviz kuru hareketlerini' suçladı ve 'ekonomik büyüme için istenmeyen' bir ortam yarattıklarından dolayı para birimlerinin 'aşırı volatilitesi ve düzensiz hareketleri' konusunda tehlike uyarısında bulundu. Doların düşüşünün yaratacağı tahribata karşı çıkanlar sadece AB'nin merkez ekonomileri değildir. 1990'lardaki uzun ekonomik durgunluğun ardından birkaç yıldır ağır aksak yürüyen iyileşmeden sonra geçen mali yılda şirket gelirlerinin rekor düzeylere ulaşmasına rağmen Japonya'nın başlıca ekonomik faaliyet göstergesi, Aralık 2007'de on yılın en düşük düzeyine düştü. Kredi krizi, yüksek petrol fiyatları ve tepe taklak düşen dolar, 2007'nin son çeyreğinde Japon şirketlerinin yatırımlarında, son beş yılın en hızlı düşüş oranında azalmaya neden oldu. Sermaye harcamalarında % 7,7'lik bir düşüş oldu.

Çin'de de, ABD ekonomisindeki durgunluğun ve doların düşüşünün ihracatı vurduğunu gösteren birtakım belirtiler vardır. Şubat'ta Çin'in ticaret fazlası, beklenenden çok daha fazla ve hızlı düştü. Oysa Şubat 2007'de Çin ticaret fazlası 23,7 milyar dolar idi, bu rakam 2008 Şubat'ında 8,6 milyar dolar'a düştü. Şubat'a

kadar geçen bir yıl içinde Çin mallarının fabrika çıkış fiyatları % 6,6 artarak Çin’le yapılan küresel ticaretin enflasyonist etkisine daha fazla katkıda bulundu. Fakat daha ucuz dolar, durgunluk eğilimini tersine çevirerek ABD ihracat endüstrilerine yarım edecek midir? Bernanke, buna bel bağlamaktadır. Fakat insanların gelirlerini azaltan enflasyona ve kredi alamayan ve yatırımlarından yeterli kazanç elde edemeyen şirketlere rağmen daha az borç verme eğilimi devam etmektedir. Economist Intelligence Unit’in baş ekonomisti Robin Bew, aylık video yayınında izleyicilere ABD imalat sanayinin daha düşük dolara rağmen daralmaya devam ettiğini ve ABD’nin şu an durgunluk yaşadığını vurgulayarak 2008’de ABD büyüme tahminini %0,8’e indirdiğini söyledi.

3) En önemli dünya parası olarak doların zayıflaması

Değer kaybeden doların yarattığı üçüncü etki, en önemli dünya parası olarak rolünü zayıflatmasıdır. Popüler basın bile dolarla ödeme yapılmasını reddeden, bunun yerine euro talep eden pop starlar ve süper modeller hakkında yazılan haberlerle doludur. Bu, sadece büyük bir ekonomik ve politik yönelimin küçük bir yansımasıdır. Geçen yaz, Asya-Pasifik bölgesinde Çin, Japonya ve diğer uluslar, her saniye değer kaybettiklerinden dolayı sahip oldukları büyük dolar varlıklarını dikkatli ve sessiz bir şekilde satmaya başladılar. Büyük dünya güçleri, ABD’nin parasının daha fazla ve daha hızlı değer kaybetmesine izin vereceğinden öyle endişe ediyorlar ki önde gelen sanayi devletlerinden oluşan G7 grubu, ABD’nin yaşadığı durgunluğu ihraç etmesinin yaratacağı etkileri kısıtlamak için yeni bir politika oluşturmak üzere bir toplantı çağrısı yapmayı göze alıyor. Krizin yükünü taşımaya ve maliyeti yüklenmeye kimlerin mecbur kalacağı belli olana kadar aralarında itişip kakışacaklarından bu, nihayetinde sadece güçler arasındaki gerilimleri ve rekabeti şiddetlendirmekten başka bir işe yaramaz. ABD, bunun çok fazla sürmesine izin verirse, senyoraj adı verilen, basitçe söylemek gerekirse temel dünya parasını basa-

bilen dünyadaki tek ülke olmanın getirdiği avantajları kaybetme riskine girer. Savaş öncesi yıllardaki Altın Standardı'nın sona ermesi ve 1970'lerde Bretton Woods anlaşmasının çöküşü gibi, en önemli dünya gücünün para biriminin gerileme süreci, küresel politik egemenliğinin sürdürülemez olduğunun açık bir işaretidir ve kapitalist dünya düzeninin kökten bir yeniden düzenlenmesini –uzun, sancılı ve tehlikelerle dolu olabilecek bir süreci– haber vermektedir.

Baş gösteren ekonomik kriz hakkında önceki makalelerimizde gösterdiğimiz gibi, yaklaşan kredi krizinin ilk işaretlerinin görülebildiği daha Mart 2007'den beri, dünya ekonomisinde güçlü, temel bir değişiklik meydana gelmiştir. SSCB ve Çin'de kapitalizmin restorasyonunun ilk etkisi, kuşkusuz Doğu'daki ucuz emeğe dayanan, tarihsel olarak düşük enflasyonlu küresel bir ortam yaratmak oldu. Soğuk Savaş'ın çift kutuplu dünya düzeninin sona ermesi, birçok eski 'bağılantısız' yarı-sömürge ülkenin toplu halde dünya piyasasına yönelmesine neden oldu: 2002'de Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girişi, ucuz Çin mallarıyla yapılan Batı ticaretini muazzam ölçüde artırdı. Dünya ölçeğinde yaşanan bu tarihsel dezenflasyonist ortam, merkez bankalarının paranın maliyetini olağanüstü derecede ucuzlatmalarına izin verdi. Normalde çok düşük faiz oranları enflasyonu güçlendirir. Bu koşullar altında bu sonuca yol açmadı. Amerika ve Britanya, kendi kendine meydana gelen büyük kredi patlamasını soluyarak 2000-2001 durgunluğundan kurtulmanın rahatlığıyla dans ediyor görünüyordular. Zengin daha zengin oldu, orta sınıflar ucuz ev kredileriyle doyular, ekonomistler rahat bir soluk aldılar, hükümetler kredi talep ettiler ve gazeteciler Çin'e ve kapitalizme şükür ilahileri kaleme aldılar. Yeni bir ahenkli gelişmenin erdemli döngüsü başlamıştı. Moralleri bozulan solcular, devrimci hareketin büyümesi için önemli fırsatların 'uzun canlanma'nın sona ermesine –belki 2015'e– kadar ortaya çıkmayacağını ilan ederek koroya katıldılar.

Tekrar tekrar uyardığımız gibi, erdemli döngü hızla kısır bir

döngüye dönüşebilir. ABD ekonomisindeki büyümenin bu kadar felaket bir şekilde, özellikle tüketici ve hane halkı borcuna dayanan krediye bağımlı olmasından dolayı Amerikan evlerinin değerini kısmen zayıflatan herhangi bir ciddi konjonktürel düşüş, bütün pembe senaryoyu tersine çevirebilirdi. 2006'da mortgage ödemelerinde aksamalar artınca bu, gerçekleşmeye başlamıştı. Daha sonra Nisan 2007'de kaçınılmaz olan olgu, ortaya çıktı. Çin'in ABD'ye ihracat fiyatlarının şimdi artık artmakta olduğu açıklık kazandı. Bu kuşkusuz, Çin'de kapitalizmin gelişmesinin gücüne ve ilerleme hızına rağmen değil, –ironilerin ironisi bir durumla– bundan dolayı ortaya çıkıyordu. Küresel dezenflasyonist ortam sona ermişti ve yeni yapısal enflasyon dönemi başlamıştı. Gıda, yakıt, ham maddeler, hepsinin fiyatları hızla yükseldi. Merkez bankalarının manevra alanları ciddi bir şekilde sınırlanmıştı. Sistem, krediden dolayı hasta düşmüştü. Fakat sistem, çare olarak sadece kredi tavsiye edebiliyordu. Kredi limitleri gevşetildi ve donduruldu. Önce akıllıca yenisinden paketlenen mortgage borçları ('teminatlandırılmış borç yükümlülükleri'), sonra büyük altyapı projelerini, yerel idareleri ve borçların vadesinde ödenmemesine karşı PFI* anlaşmalarını ('tahvil sigortalama şirketleri'ni) sigortalayan şirketler, daha sonra da şirket kredilerinin ödenmemesine karşı yapılan sigorta anlaşmaları ('kredi riski swapları'), bunların hepsi birden bankalar ve finans kurumları birbirlerine borç vermeyi durdurdukları için tehdit altına girdiler. Küresel finansal sistemin krizde olduğunu herkes kabul etti.

Sistemin genişlemesinin kaçınılmaz surette bir çeşit çöküşe doğru gittiği düşünülmüştü. Gerçekleşen, kriz şeklindeki bir çöküştür. Fakat hiçbir kriz tek başına bu sistemi temelli yok edemez. Kriz, sermayeyi, toplumsal mülkiyetin (zararların toplumsallaştırılmasının) ve (vurgunculuk uğruna) devlet müdahalesinin çeşitli biçimlerini aramaya sevk ederken, ka-

* PFI: Private Finance Initiative - Özel Finans İnisiyatifi. –çev.

pitalistlerin egemenlik ve iktidarını kendiliğinden ortadan kaldırmaz. Milyarderlerin devlet üzerindeki mutlak kontrolü, insanlık ve eşyanın rasyonel düzeni arasında duran büyük engeldir. Sermayenin iktidarı dokunulmaz kalırken, krizi başkalarına yüklemeye, her krizin neden olduğu sermayenin değersizleşmesinin yükünü başkalarının çekmesine zorlamaya çalışacaklardır. ABD, AB'deki ve Doğu'daki rakip emperyalist güçleri ödeme yapmaya zorlamaya çalışacaktır. Her ülkede her kapitalist sınıf, 'ekonomik olmayan' fabrikaları ve işyerlerini kapatacak, ödemeleri kısıacak ya da kesecek, fiyatların artmasına izin vererek işçileri, zavallı çiftçileri ve ailelerini yoksullaştıracak ve bir noktada asalakların hızla kapışacakları ucuz anlaşmaların yeniden ortaya çıkması için durgunluğun, ekonomiyi baştan başa ezip geçmesini –yeni bir genişleme, sömürü, spekülasyon ve yeniden kriz döngüsü hazır oluncaya kadar– bekleyerek sermayelerini dolaşımdan çekeceklerdir. Bu arada uluslararası gerilimler keskinleşecektir. Yeni küresel ortamda, gelecek krizlerin ve durgunlukların, ABD ve Britanya'da 2000–2001 krizinde olduğu gibi yüzeysel ve ılımlı olacağını düşünmek için bir neden yoktur. AB, Rusya, Japonya ve Çin, ABD'nin hiç zarar görmeden yaşadığı krizleri kendi üzerlerine yükleyememesini garantiye almak için anlaşmaları acil olarak defalarca gözden geçireceklerdir.

Bütün bunlar, işçi sınıfının her yerde işlere, ücretlere yönelik her saldırıya, her fiyat yükselişine ve her işyeri kapanışına karşı direnmeye hazırlanması gerektiği anlamına geliyor. Güçler arasında tırmanan rekabete karşı uyarıda bulunmalı ve milliyetçiliğin ve militarizmin her ortaya çıkış biçimine direnmeliyiz. İşçi sınıfı militanlarının görevi, her şeyden önce, sermayenin saldırılarına karşı direnişin, sistem içindeki kökleriyle bağlantısını kurmalı ve direnişi, sermayenin egemenliğine karşı küresel olarak koordine edilen bir meydan okumaya dönüştürmeye çalışmalıdır. Kapitalizmin bölücü eğilimleri bugün güçlü bir biçimde sergilen-

mektedir. Kendimizi çözüme yöneltmeliyiz: Bu, kapitalist devlet gücünü yıkmak ve dünya kaynaklarının kontrolünü işçi sınıfının denetimine vermek için küresel devrim aracılığıyla insan emeğinin tüm ürünlerinin, üretimin ve bölüşümün toplumsallaştırılmasıdır.

IV. Kısım

KÜRESELLEŞME
VE YENİ UZUN DALGA EFSANESİ

Richard Brenner

Bu bölüme kadar okumuş olduğunuz makalelerde, 2007-2008 bankacılık krizi bağlamında Karl Marx'ın kriz teorisini ve savaş sonrası dünya düzenine uygulandığı biçimiyle Vladimir Lenin'in tekelci kapitalizm –emperyalizm– teorisini ele alıp inceledik. Bu makalelerde, Marx'ın sermaye birikimi teorisinin, düzenli olarak kârlılık krizlerine neden olan üretken emeğin durgunluk eğilimini açığa vurduğu, kârlılığı eski haline getirmenin tek yolunun sermayenin değersizleşmesi olduğu gösterildi. Sabit sermayenin devri, yatırım ve üretimdeki yükselme ve düşmelere göre biçimlenen geçici yapıları açığa vurur: 7-10 yıllık sınai çevrimler sırasında yukarı yönlü hareket, spekülatif çılgınlıkla birlikte zirveye ulaşır, yeni bir canlanma dalgası başlamadan önce finansal kriz ve durgunluk yaşanır. Biz, ayrıca emperyalist çağda finansal sermayenin yükselişinin, asalaklık, borçlanma, tekelci fiyatlandırma ve elbette dünyanın bölüşümü ve yeniden bölüşümü için verilen siyasi ve askeri mücadeleler gibi kapitalist sistemin sertleşme özelliklerini büyüterek, uzun vadede çökme ve durgunluk eğilimlerini nasıl güçlendirdiğini gözlemledik.

Geriye başka bir olgunun, sadece kısa sınai çevrimlerin ve emperyalizm döneminin yüz yıllık tartışmasız varlığının değil, ama muhtelif çevrimlerden meydana gelen dönemlerin incelenmesi kalıyor. Bu dönemlerde yeni çevrimler oluşmaya devam etmekle birlikte, biçimleri, süreleri ve yoğunlukları birtakım ortak özellikler taşır. Söz konusu dönemlerin bazılarında çevrimler kısa süreli yükselmeler ile daha uzun süreli ve derin krizler şeklinde ortaya çıkarken, diğer bazı dönemlerde de genişleme evreleri daha dinamik ve uzun süreli, durgunluk evreleri ise daha kısa süreli ve daha az travmatiktir. Savaş sonrası Marksist düşüncede bu genel

çevrimsel eğilimlerin analizi oldukça tartışmalı olmuştur. Geniş anlamda konuyla ilgili görüşlerin üç kategoriye ayrıldığı söylenebilir. Paul Mattick¹ gibi bazı 'tutucu' yazarlar bu tür kavramların tümünü gereksiz olarak nitelendirip yok sayarlar. Mattick'e göre kapitalizm, krize doğru ilerlemektedir ve bu yüzden dönemin teorisine gerek yoktur. İşçi sınıfı hareketinin kapitalizmin yalnızca tarihsel gerçeklerine değil, aynı zamanda gelişimindeki özgün konjonktüre tepkisini yönlendirme konusunda Marksist politik ekonominin nasıl bir yardımının dokunacağı da belirsizdir.

Bu yaklaşım işçi sınıfı hareketi ve sosyalist bilinçlilik üzerindeki etkisi aşikâr olan tarihsel gerçeklere yanıt da veremez. 1948-73 yılları arası savaş sonrası canlanma, 1973-89 yılları arasında yaşanan durgunluk, 1991-92 yıllarında başlayan küreselleşme ile kapitalist gelişmenin ve dolayısıyla sınıf mücadelesinin dinamiğini etkileyen belli ortak özelliklere sahip değil miydi? Eğer bu doğruysa o zaman bu konuda daha somut bir teori geliştirmemiz gerekmiyor mu?

Mattick ve benzer biçimde düşünenlere alternatif bir tepki, çevrim grupları arası gelişmenin yoğunluğunu ve yönünü biçimlendirme eğilimi gösterecek güçlü faktörleri küresel düzeyde tanımlamaya çalışmak olmuştur. Bu teoriler de kendi aralarında söz konusu önemli tarihsel faktörlerin sınai çevrimi biçimlendiren sermayenin içsel yasalarından farklı olduğunu ileri süren ve sonuç olarak da daha uzun dönemli seyirlerinin kabaca da olsa tahmin edilebilir tempo ve süreye sahip çevrim veya dalgalar biçimini almayacağını savunanlar ile bunun mümkün olduğunu savunanlar olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadırlar: Birinci yaklaşıma göre, bu çevrimler belli bir döngüsel seyri olmayan küresel tarihi, siyasi, coğrafi ve çevresel faktörlerden etkilenen kapitalist gelişme eğrisinin parçalarıdır. İkinci yaklaşım ise bu daha uzun dönemli dalgaların, aslında 50 yıllık Uzun Dalgalar olduğunu ve her birinin yaklaşık 25'er yıllık iniş ve çıkış dönemlerinden veya iki buçuk veya üç sınai çevrimden oluştuğunu ileri sürer.

Komünist harekette bu konuyla ilgili büyük tartışma, 1921 yılında dünya tarihinde kritik bir olay olan Üçüncü (Komünist) Enternasyonal'in Üçüncü Kongresi'nde yaşandı. Leon Troçki Kongre'ye sunduğu raporda savaş sonrası devrimci dalganın yenilgisinin ardından uluslararası işçi sınıfı hareketine yeniden yön verme amacıyla kapitalist gelişme eğrisini ele aldı. Troçki, kapitalizmin çevriminin canlanma aşamasına girmiş olmakla beraber, bunun üretici güçlerin genel olarak düşmesiyle şekillenen daha geniş bir dönemde gerçekleştiği sonucuna varmıştı. Bu da canlanmanın derin veya uzun süreli olmayacağı ve kısa vadede daha da keskin krizlerin ortaya çıkabileceği anlamına geliyordu. Troçki, bu kapitalist gelişmenin karakterinin sadece sinai çevrimin ve bu çevrimin gelişiminin analizi yoluyla anlaşılamayacağını, bunun yerine tarihsel materyalistlerin daha uzun dönemleri ele alarak bu dönemlerin devletler, sınıflar ve diğer 'dış etkenler' arasındaki ilişkiler tarafından nasıl şekillendiğini incelemeleri gerektiğini savundu. Öte yandan, göreceğimiz gibi kapitalist gelişmenin bu daha uzun dönemlerinin karakterinin, sermayenin birikim sürecinin dışsal gelişiminden okunamayacağını ileri sürerek açık bir şekilde uzun dalga teorisini eleştirmişti de.²

Bununla birlikte analizi verili bir tarihsel dönemin siyasi, sosyal, coğrafi ve çevrimsel ekonomik özellikleri üzerine odaklanan Troçki'nin yaklaşımının bu şekilde kavranması tartışmalıdır. Birçok yazar Troçki'nin bir uzun dalga teorisyeni olduğunu iddia etmiştir. Bu iddia, Ernest Mandel'in Marksizm ve uzun dalga teorisini birleştirme girişimine karşı yaptığı polemikte Troçki'nin uzun dalga teorisini 'eleştirel, ama sempati duyarak' incelediğini ve bu konuda kuşku duyulması gerektiği fikrini, Marksizme Komünist Enternasyonel'de yaptığı konuşmasıyla kesin olarak soktuğunu açıklayan Mattick tarafından ihtiyatlı bir şekilde ortaya atılmıştır.³ *Critique* Dergisi'nden Hillel Ticktin, daha az ihtiyatlı ve açık bir biçimde, ama herhangi bir teyit göstermeden Troçki'nin bir uzun dalga teorisyeni olduğunu belirt-

miştir.⁴ Uzun dalga teorisini, Marx'ın *Kapital*'inin üçüncü cildinin beşinci bölümündeki *fikirlerine* atfeden *Sürekli Devrim* (*Permanent Revolution*)'den Bill Jeffrines, en az sıkıntılı olan kişidir ve 'teorinin daha sonradan Troçki tarafından geliştirildiğini, ancak en etkili biçimde Mandel tarafından *Late Capitalism* (Geç Kapitalizm) kitabında sistematize edildiğini' iddia etmiştir. Guglielmo Carchedi de *Frontiers of Political Economy* kitabında Troçki'nin bir uzun dalgalar teorisi geliştirdiğini anlatıyor.⁵

Diğer bilimlerde olduğu gibi politik ekonomide de, bir yalan, ne kadar sık söylendiği önemli değil, ama tekrarlama yoluyla gerçek kılınmaz. Öyle görünüyor ki gerçeğe aykırı açıklamalara hiç de yabancı olmayan Troçki, bir kez daha 'yanlış anlaşılmıştır'. Eğer ikincil kaynaklara dayanmak yerine, Troçki'nin bu konuda gerçekte söylediklerine bakacak olursak, uzun dalga teorisinin ancak bu kadar açık biçimde reddedilebileceğini görebiliriz. Peki bu karışıklığın nedeni nedir? Mesele sinai çevrimin farklı niteliklere sahip olduğu farklı dönemler kavramı ile uzun dalgaların 50 yıllık çevrimi kavramını birbirinden ayırt etme konusundaki başarısızlıktan kaynaklanıyor. İkinci kavram ilkinin içermekte ve bu kavrama daha geniş kapsamlı şematik bir kalıp yüklemektedir. Ancak göreceğimiz üzere, ilk kavramın ikinci kavramı içermesi gerekmiyor ve bu fark, bizim görüşümüze göre, içinde bulunduğumuz 1992 sonrası küreselleşme dönemine yönelik etkin bir Marksist analiz oluşturulması için hayati önem taşıyor. Peki Troçki 'Gelişme Eğrisi' üzerine 1923'te yazdığı makalesinde bu problemler üzerine neler söylemişti?

Çevrimler, kapitalist toplum mekanizmasında her zaman yaptıkları gibi otomatik nabız atışları yoluyla zorunlu bir diyalektik sıçrama oluşturarak pek çok şey açıklarlar. Ticari-sinai konjonktürün kırılma noktası, bizi, siyasi eğilimler, yasama ve ideolojinin her biçiminin gelişim ağında kritik düğümlere yaklaştırır.

Ancak kapitalizmi sadece çevrimlerin periyodik tekrarları şeklinde karakterize etmek doğru değildir, aksi takdirde gerçekleşecek olan dinamik bir gelişim değil, karmaşık bir tekrarlama olacaktır.⁶

Böylelikle Troçki, bir yandan siyasi üstyapı ve insanların fikirleri üzerindeki etkisini vurgulayarak sınai çevrimin merkezi önemini kabul etmiş; öte yandan eğer her çevrim bir öncekinin tekrarı olsaydı çevrimler arasında bir fark olmayacağını gözlemlemişti. Troçki'ye göre:

Farklı dönemlerdeki ticari-sınai çevrimlerin farklı karakterleri bulunmaktadır. Aralarındaki temel farklılığın belirlenmesinde, her bir çevrimin kendi içindeki kriz ve büyüme dönemleri arasındaki nicel ilişkiler önemli rol oynar. Eğer bir önceki kriz sırasında yaşanan yıkım veya ekonomik daralmadan artık ile çıkılırsa, kapitalist gelişme yukarı doğru bir hamle yapar. Her anlamda üretici güçlerde daralmaya işaret eden kriz, bir önceki krizden daha ağır ise, ekonomide bir düşüş yaşanır. Son olarak, eğer kriz ve büyüme birbirlerinin yaratacağı etkiyi dengelerse, o zaman ekonomide geçici ve durgunlaştırıcı bir denge sağlanır. Ortaya çıkan tablo kabaca bu şekilde tarif edilebilir.⁷

Burada üzerinde durulması gereken iki nokta bulunuyor. İlki, bu 'farklı dönemler'in karakterinin, bu büyüme ve krizlerin veya durgunlukların yükseliş ya da düşüş fazlarının göreceli güç veya zayıflıklarında izlenebilir olmasıdır. Bu durum, hem Troçki, hem de uzun dalga teorisyenleri tarafından aynı şekilde kabul edilir. Ancak çarpıcı olan ikinci bir nokta daha vardır. Daha uzun süreli yapılanmaların değişkenlerini belirlerken, Troçki söz konusu değişkenlere çevrimsel bir 'yükseliş veya düşüş' sıralaması vermekten kaçınıyor. Uzun çevrimler veya dalgalar varsayımından hareketle, uzun dönemler için üç potansiyel biçim gösterir. Birincisi, önceki krizden etkilenen üretici güçlerin karşı karşıya kaldığı zararı telafi eden ve hatta artıya geçmeyi başaran büyüme döneminde kapitalist gelişmede izlenen yükseliştir. İkincisi, kriz sırasında meydana gelen zararın bir önceki büyüme dönemi koşullarını yok ederek ekonomide yol açtığı 'gerileme'dir. Uzun dalga teorisini Troçki'ye atfetmekten kaçınanlar tarafından görmezden gelinen üçüncü bir olası sonuç ise yükselme ve kriz dönemlerinin kabaca aynı nicel etki ve geçici dengeyi ürettiği durgunluktur.

Troçki meseleyi ayrıntılı bir şekilde açıklar:

Geçmişe baktığımızda homojen çevrimlerin bir dizi oluşturacak biçimde gruplandığını görüyoruz. Bir dizi çevrim keskin sıçramalar ve zayıf, kısa süreli krizler olarak karakterize edildiğinde, kapitalist gelişmenin tüm devirleri mevcut demektir. Sonuç olarak da kapitalist gelişmenin temel eğrisi keskin bir şekilde yükselme gösterir. Bu eğri kısmi çevrimsel salınımlardan geçerken on yıllar boyunca yaklaşık aynı düzeyde kaldığında durgunluk dönemi yaşanır. Son olarak, temel eğri belli tarihsel dönemler boyunca, her zaman olduğu gibi çevrimsel salınımlardan geçerken, tamamıyla dibe vurur ve bu da üretici güçlerin düşüşüne işaret eder.⁸

Uzun dalgalar veya uzun çevrimler terimi, Troçki'nin o zamanlar açıkça eleştirmeyi sürdürdüğü Marksist olmayan bir ekonomist olan Nikolai Kondratiev'in teorisinden türetilmiştir. Troçki, kapitalist gelişme eğrisinin daha uzun süreli genel çevrimsel parçalarının analizini uzun çevrim teorisi olarak yorumlama riskinin farkında olduğundan, kendi söylediklerini Kondratiev'in teorisinden ayırt etmek için büyük çaba sarf etmişti. İki yaklaşım arasındaki Troçki'nin de vurgulamaya çalıştığı temel fark, bu genel çevrimsel hareketlerin çevrimsel bir biçim sergilemediği veya sınai çevrimin yükselme aşamasında olduğu gibi büyük ölçüde öngörülebilir bir takvim izlemediğidir. Bunun dışında, süreleri, çevrimlerde olduğu gibi değişmez sermayenin devri gibi faktörlere bağlı olarak, bir başka deyişle sermayenin içsel kurallarına göre belirlenmez. Bunun yerine, çevrimlerdeki sermayenin bileşimini belli sınırlar dahilinde etkileyen, sınai çevrimin dışında birtakım faktörler tarafından belirlenir:

Komintern'nin Üçüncü Dünya Kongresi'nin ardından, Profesör Kondratiev bu meseleye çoğu zaman olduğu gibi Kongre'nin formülasyon biçiminden özenle kaçınarak yaklaştı ve 'küçük çevrim'i on yıllık, 'büyük çevrim'i ise yaklaşık elli yıllık süreler olarak kurgulamaya çalıştı. Bu simetrik tasarıma göre, büyük bir ekonomik çevrim beş küçük çevrimden oluşmaktadır ve gerekli tüm geçiş aşamalarını da içerecek şekilde, bunların yarısı büyüme özelliklerini, diğer yarısı da kriz özelliklerini taşırlar.

Büyük çevrimlerin Kondratiev tarafından yapılan istatistiksel tespitlerini hem tek tek ülkeler hem de bir bütün olarak dünya piyasası açısından ele alırken dikkatli olunması gerekir. Profesör Kondratiev'in, küçük çevrimlerde aynı biçimde gözlemlenebilen 'kat-i meşru ritim'e sahip olduğunu ileri sürerek büyük çevrimler olarak adlandırdığı dönemlere yönelme girişimini baştan çürütmek mümkündür, çünkü bu açıkça formel bir analogiden yapılan yanlış bir genellemedir. Küçük çevrimlerin periyodik tekrarı, kapitalist güçlerin iç dinamiklerine bağlı olup, piyasa bir kez ortaya çıktıktan sonra artık sürekli olarak ve her yerde kendisini gösterir.

'Profesör Kondratiev'in tedbirsizce çevrim olarak tanımlamayı önerdiği kapitalist gelişme eğrisinin büyük (elli yıllık) parçalarının özellikleri ve süreleri kapitalist güçlerin içsel etkileşimi tarafından değil, kapitalist gelişmeyi sürdüren dışsal koşulları tarafından belirlenir. Kapitalizm tarafından yeni ülke ve kıtaların kazanılması, yeni doğal kaynakların keşfi ve bunların ardından, 'üstyapısal' düzenin savaşlar ve devrimler gibi gerçekleri, kapitalist gelişmenin yükselen, durgun veya düşüş gösteren niteliklerini belirler.⁹

Savaşların, devrimlerin, karşı devrimlerin, bilimsel, jeolojik ve coğrafi gelişmelerin belli bir takvime göre gerçekleştiğini düşünmek elbette ki saçmadır. Ancak bir kez uzun dalganın 'simetrik stilde inşâ'sından vazgeçersek, karşımıza önemli ve her yönüyle açıklanması gereken bir olgu çıkacaktır. Gelişme eğrisinin farklı parçalarının genişleyici bir dinamik (1895-1913 ve 1948-73 dönemleri), durgunlaştırıcı bir dinamik (1973-91 dönemi) veya depresif bir dinamik (1914-48 dönemi gibi) sergilemesinin nedeni ne olabilir? Peki bu bize 1992-2008 dönemi hakkında ne anlatıyor? Elbette uzun dalga teorisi bu soruların yanıtını içerir ve bunu Talmud numerolojisinin (Ebcet Hesabının) tüm önsel kesinliği ile sunar. Savaş sonrası sıçrama yaklaşık 25 yıllık bir yükseliş iken, 1970'ler ve 1980'ler kabaca 25 yıllık düşüş dönemleriydi; Sovyet Bloku'nun çöküşü yeni bir yükselme dalgası başlattı; 1990 + 25 = 2015; bugün 2015 yılında sona erecek yeni bir uzun yükselme dalgasının içindeyiz. Dolayısıyla 2007-08 finansal krizi geçici bir so-

rundur ve yaklaşmakta olan durgunluğa dair söylentiler abartılmaktadır.

Materyalizmin ise, tam aksine, tarihsel gelişimin gerçek eğilimini tahlil etmek gibi daha dünyevi bir görevle yetinmesi gerekir. Bu, küreselleşme döneminde çevrimleri biçimlendiren tarihsel faktörlerin tanımlanması, çelişkilerinin belirlenmesi, böylelikle, ‘formel analogilerden yanlış genellemeler yapma’ riskinden mümkün olabildiğince kaçınarak, krizin dinamiklerini mümkün olduğu kadar doğru bir şekilde değerlendirmek anlamına gelir. Burada dikkatimizi çevirmemiz gereken nokta, tarihsel olayların sermaye ve çevrimlerinin iç yasaları üzerindeki etkisi olmalıdır. Dolayısıyla temel soru, sermaye birikimi sürecinde dışsal faktörler olarak güçlü jeopolitik olayların sermaye bileşimini nasıl etkilediği ve gelişme eğrisinin gerek çevrim gerekse genel çevrimsel parçalarında değişmez sermayenin değişir sermayeye oranını nasıl biçimlendirdiğidir?

Soruyu bu şekilde koyduktan sonra, sınai çevrim ve gelişip olgunlaştığı mekânsal ve zamansal koşullar arasındaki ilişki konusunda bazı temel önermeleri formüle etmeye başlayabiliriz. Her çevrimsel krizde sermayenin travmatik bir biçimde değer kaybettiği aşikârdır. Bu süreçte mallar, sabit sermaye ve diğer varlıklar, fiktif sermaye ve toprak gibi değer kaybeder; emek gücü de temel malların fiyatlarının yükselmesi sonucu yaşam standartlarında meydana gelen düşüş ve işten çıkarmalar sonucunda ‘değer kaybeder’. Ancak bu değer kayıpları asla bütün ve tam değildir. Her krizin sonunda sermayenin organik bileşimi başlangıç noktasına dönmez veya bunun daha da altına düşmez. Diğer taraftan, her bir krizin ardından, kimi rekabetçi ileri teknoloji sermayelerin hayatta kalabilmesi, her bir yeni çevrimin mutlaka bir öncekinden daha kötü koşullar altında başladığı anlamına gelmez. David Harvey’nin *Limits to Capital* isimli kitabında belirttiği gibi, değersizleşme sermayenin bütünü üzerinde eşit biçimde ve ‘soyut’ anlamda gerçekleşemez. Değersizleşmenin, gerçek mekânlarda

ve gerçek zamanlı olarak gerçekleşebilmesi, reel sermayenin değerinde reel bir kayıp olmasını gerektirir. Bu, her yaşanan krizde değersizleşmenin maliyetinin kime, nerede ve ne zaman fatura edileceğine yönelik bir mücadele olacağı anlamına gelir. Bu durum da, sadece sermayenin kendi içinde mücadelelerin ve işverenler ile işçiler arasında çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmakla kalmaz; aynı zamanda, kapitalist ülkeler arasında, emperyalist güçler ve yarı-sömürgeleri arasında ve emperyalist güçlerin kendi aralarında rekabetin sivrilmesine yol açar.

Değersizleşmenin büyüklüğü, bir sonraki canlanma çevriminin gerçekleşeceği koşulları şekillendiriyor gibi görünmektedir. Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı sırasında sermayenin, makinelerin, binaların, altyapının ve hayvancılığın gördüğü emsalsiz zarar ve insan kayıpları ile 1948-73 yıllarında yaşanan ‘uzun büyüme’ arasında açık bir bağlantı ortaya çıkacaktır. Genişlemeci süreçler teknolojik yatırımları izleyen dönemlerde ortaya çıkma eğilimi gösterirken, beraberlerinde yeni yatırım ve hatta nitel anlamda yeni teknoloji ve meta gereksinimleri yaratıyorlar; ancak bu koşullar altında sonuç her zaman uzun bir genel çevrimsel ekonomik büyüme trendi olmaz. Yatırımlar sermayenin teknik ve değer bileşimini artırıp bu şekilde organik bileşimini de artırarak ortalama kâr oranlarını mı yükseltmektedir; yoksa istihdam yaratma yoluyla ortaya çıkan yeni toplumsal talep ve yeni iş gücünü mü karşılamaktadır, bu noktada sorulması gereken soru budur.

Carchedi, gelişme eğrisinin parçalarını tanımlamak amacıyla Kondratiev’in ‘uzun dalga’ terminolojisini benimsemiş ve meseleleri biraz karmaşık bir hale getirmiştir, ancak *Frontiers of Political Economy* isimli çalışmasında dışsal, egzogen faktörlerin çevrim gruplarını nasıl şekillendirdiği konusunda güçlü bir argüman sunuyor. Carchedi’ye göre, yeni bir genişlemeci dinamiği genel çevrimsel bir eğriye atfetmek için teknolojik gelişmeler tek başına yeterli değildir:

...teknolojik yenilikler uzun genişlemeci dalganın nedeni değildir. Yukarıda görüldüğü gibi, teknolojik yenilikler yaratıcılarının kâr oranlarını yükseltir, ancak bu diğer kapitalistler ve ekonominin tümü için aynı anlama gelmeyecektir. Söz konusu yeniliğin yaygınlaşması ortalama kâr oranlarını aşağı çeker, çünkü Sermayenin Organik Bileşimi'ni artırırken, değer ve artık değer yaratan tek faktör olan emek gücünü saf dışı bırakarak istihdama zarar verir. Ancak geniş bir uzun dalgada yeni teknolojiler, hem daha önceden zarar görmüş büyük ölçekli sermayenin yerini alan hem de bir dizi yeni meta üreterek yeni yatırım alanları yaratan yatırımlarla birlikte gerçekleşir. Dolayısıyla söz konusu yatırımlar, istihdam ve daha fazla (daha az değil) değer yaratır. Ayrıca, bir önceki uzun depresyon dalgasından görece olarak yüksek bir artık değer devralındığından, artık değer ve dolayısıyla kâr oranı da çok yüksek düzeydedir. Bu durum, uzun canlanma dönemindeki yüksek kâr oranlarının, teknolojik yeniliklerin getirilmesine bağlı olduğu yönünde bir yanılsama oluşturur. Oysaki kârlılığı artırıcı etki yeni teknolojileri kullanarak yatırımları artıran yeni istihdam olanakları ve artan sömürüdür.¹⁰

Öyleyse bu sorunun cevabını ne belirler? Tek başına teknolojik yenilik bunun için yeterli değildir; değişmez ve değişir sermayenin bir araya geldiği ilişki, çevrim grupları arasındaki sermayenin organik bileşimini biçimlendiren temel faktördür. Dünya savaşı, sermaye için yeni pazarlar anlamına gelen yeni bir kıtanın keşfi, dünya tarihini etkileyen toplumsal devrimler ve karşı devrimler de biçimlendirici önemli faktörlerdir. Buna kısaca, jeopolitik de denilebilir: büyük tarihsel ve coğrafi olaylar veya hepsinden önemlisi küresel sınıf mücadelesi ve dünyanın değişen yüzü. 1990-92 yıllarında Sovyetler Birliği ve Çin'de kapitalizmin restorasyonunun da böylesi tarihi öneme sahip bir olay olduğu tartışmasızdır. Bunun kapitalist gelişme eğrisinin üzerinde nasıl bir etkisi oldu? Bir önceki 1973-91 döneminin durgunlaştırıcı dinamiğinden sonra yeni küreselleşme dönemi, Troçki'nin kavramlarını kullanırsak, yükselen mi, durgunlaşan mı, yoksa düşen bir dinamige mi sahiptir? Bu soruya daha sonra yine döneceğiz. Önce,

uzun dalga teorisinin son dönem savunucularının bu soruya cevap verme konusundaki başarısız girişimlerini inceleyeceğiz.

Ekonomik yükselişin kâhinleri

Uzun dalgalar teorisini küreselleşme dönemine uyarlamayı amaçlayan yakın tarihli bir girişim, zorluklarla karşılaştı. Yeni bir dergi olan *Sürekli Devrim*'de Bill Jeffries ve Keith Harvey, Ernest Mandel tarafından geliştirilen uzun dalga teorisini kullanarak 1992 sonrası küreselleşme dönemini yükselme eğilimli bir uzun dalga olarak yorumlamaya çalıştılar. Kredi krizi henüz ortaya çıkmadan evvel yaptıkları çalışmada, 2015 yılına kadar devam edecek bir 'küresel uzun dalga' patlaması tahmininde bulundular. Bu uzun dalga içindeki herhangi bir çevrimsel düşüşün de kısa süreli ve sığ nitelikte olacağını ısrarla savundular:

Eğer yakın tarihi rehber alacak olursak, içinde bulunulan bu çok güçlü büyüme döneminin yaklaşık iki yıl içinde keskin bir yavaşlamaya girmeden 2010 yılına kadar sürmesinin mümkün olmayacağını söyleyebiliriz. Ancak, söz konusu yavaşlama gelip çatığında kâr oranlarındaki mevcut restorasyon devam ediyor olursa, daha ileri bir büyüme safhasına girmeden önce geniş çaplı bir durgunluk değil, ama bir duraklama yaşanacağı beklenebilir. Yükselme safhasının devam etme yetisi ise küreselleşmenin üretim sürecinde yarattığı nitel gelişmelere bağlıdır. Diğer taraftan geçmişteki uzun dalga deneyimleri, 2015 yılı civarında yaşanacak olan üçüncü konjktürel dalgalanma sırasında söz konusu yetinin tükenmiş olacağına işaret etmektedir.¹¹

Böylece Jeffries 'simetrik bir tasarım' da neredeyse açıkça 'formel bir analogiden genelleme yaparak', geçmişteki yukarı eğimli gelişme eğrilerinin son yaşanan patlamanın süresi hakkında fikir verebileceğini varsayar. Diğer taraftan, bir düşüşün yaşanacağını kabul etmekle birlikte, dalganın biçimi nedeniyle bunun oldukça hafif çaplı olacağını ileri sürer. Aslında, 2007 yılında Harvey ve Jeffries, ortaya çıkan krizi kabul etmeyi sürekli olarak reddederek ve yaşananları ya yaşanmamış sayarak ya da ciddi olaylar olarak

değerlendirmeyerek, bu kısa duraklamayı dahi kabul etmeyi ertelediler. Küresel finansal krizi açıklamaya fazla gereksinme hissetmedikleri çıktı.

Bunun bizim için önemi, ekonomik yükselme döneminin ortasında bizim analizimizden kopan ve Jeffries'in 1992-2015 yılları arasında gerçekleştiğini ileri sürdüğü yukarı eğimli uzun dalga perspektifine büyük önem atfeden Harvey'nin Beşinci Enternasyonal'in eski bir editörü olmasıdır. Ayrıca, uzun dalga teorisi üzerine ortaya çıkartılmış bir örnek olduğundan bu çalışmanın teorik hatalarını incelemek yararlı olacaktır. Bir teoriyi sınamanın en temel biçimlerinden biri, söz konusu teorinin siyasi ve ekonomik kalkınma eğilimlerine yönelik doğru tahminlerde bulunma becerisini ölçmektir. Jeffries ve Harvey'nin teorik hatalarını incelemeden önce, krizin olası nedenlerini tanımlamaya yönelik kendi tahminlerimizi Jeffries ve Harvey'ninkilerle karşılaştırarak, hangi yaklaşımın daha açıklayıcı olduğunu anlamaya çalışacağız.

2007 yılının Mart ayında yani kredi krizinin duyulmasından beş ay önce, krizin ortaya çıkışının izlerini sürmeye başlamıştık. Kredi sisteminin ciddi bir tehditle karşı karşıya olduğunu, ABD ekonomisinin durgunluğa doğru ilerlediğini, bunun dünya ekonomisi üzerinde önemli bir etkisi olacağını ve ABD'li şirketlerin kârlılık oranları üzerindeki artan baskının tetikleyici etkisini anlatmıştık:

ABD, dünyanın en büyük ekonomisi ve hâlâ yeryüzündeki en güçlü ülkesi olmakla birlikte, hassas bir durumdadır. Ocak ayında dayanıklı tüketim malları siparişlerinde %7,8 gibi büyük bir düşüş oldu. Bu yıl ekonomik büyüme tahminleri yeniden gözden geçirilerek %3,5'ten %2,2'ye çekildi. Yatırımcılar, yatırımlarından yeterince kâr elde edemeyeceklerinden endişelenmeye başlıyorlar ve 2003'ten bu yana ilk defa şimdi yıllık kâr artışlarının %10'un altında olması bekleniyor. Geçen ay ABD İş Konseyi tarafından yayımlanan bir araştırmaya göre büyük şirketlerin dört üst düzey yöneticisinden üçü, gelecek yıl kâr artışlarında bir yavaşlama

beklerken ancak %1,3'lük bir kesim, kâr artışlarının hızlanmasını bekliyordu.

... ABD ekonomisi açısından daha da endişe verici olan, konut fiyatlarındaki yükselişin sona ermesidir. Bu durum, sıradan tüketicilerin ihtiyat paralarını mağazalarda harcama yeteneklerini sınırlandıracaktır. Bireyler borçlanmaya ve harcamaya daha az eğilimli olacaklardır. Oysa hem ABD'deki yükselişin, hem de Çin'de üretimdeki muazzam artışların temel kaynağı, bireylerin borçlanma ve harcama eğilimleriydi. Bankalar borçlanma koşullarını zorlaştırıyorlar ve böylece aldıkları konut kredilerini ödeyemeyen ve evlerini kaybeden insanların sayısı hızla arttığı gibi önümüzdeki aylarda artmaya devam edecektir.

... ABD'nin dünya ekonomisinin yaklaşık üçte birini oluşturduğu göz önünde tutulursa, yaşanacak durgunluğun, aralarında Çin'in ve Hindistan'ın da yer aldığı, hızlı büyümeleri, tüketim ve dayanıklı mallarına yönelik Amerikan talebine bağlı olan dünyanın geri kalan kısmı için oldukça önemli sonuçları olacaktır.

... Bu ay borsada yaşanan düşme, küresel kapitalizmin istikrarsızlığının bir başka özelliğini, asalaklığını ortaya çıkardı. Yatırımcılar, şaşırtıcı çeşitlilikte finansal araç ve 'türev'lerle işlem yaparak, giderek daha fazla oranda birbirlerinin yatırımlarından pay koparıyorlar ve temel olarak her biri, diğerini para tutmakla, borç verme karşılığında faiz geliri elde etmekle veya birbirlerinin performansları üzerinden şu veya bu şekilde bahse tutuşmakla suçluyorlar. Bu türden yatırımların görünüşte bile olsa toplumsal açıdan faydalı bir amaç taşımadığı gerçeğinin, kapitalistler için bir önemi yoktur... Ama şaka onlara yöneliktir. Asalak spekülasyon balonuna rağmen, balonun altında reel bir değer üretimi olmadan kapitalistler, ilelebet varlıklarını sürdüremezler. Reel üretimden yeterli miktarda sermaye çekilince, spekülatif balon eninde sonunda patlayacaktır... Yerli imalat sanayinde durağanlaşan ve düşen kâr oranları, yatırımcıların, hem yurt dışında ucuz emeğe yatırım yapmalarına, hem de her zamankinden daha gizli kapaklı, asalak yatırım araçlarına yönelmelerine yol açar. Garip ve anlaşılması zor yatırım biçimleri, sistemi, her zamankinden daha kırılğan hale getiriyor.

... Piyasaların çöküşünün yarattığı tüm öfke ve şamatanın altında, patron gazetelerindeki endişeli köşe yazılarının ve siyasetçilerin

resmi güven beyanlarının, tüm açıklama ve inkârlarının arkasında tek bir gerçek yatıyor. Kesin olarak ne zaman ve hangi şiddette olacağını bilmesek de, Amerikan ekonomisi durgunluğa sürükleniyor ve bu durumun dünyanın her yerinde kapitalistler ve işçi sınıfı üzerinde çok önemli etkileri olacaktır.¹²

Jeffries ve Harvey'nin meseleleri aynı şekilde görmediği açıktır. Aksine, Harvey şirketlerin elinde fazlasıyla nakit bulunduğundan 'büyük bir kredi krizinin olası görünmediği' tahmininde bulunmak için Ağustos 2007'ye kadar beklemiştir.¹³ Bu tahmin henüz yazıya dökülmeden çürütülmüştür. Ağustos ayında merkez bankaları 'likidite'yi artırmak, diğer bir deyişle bankaların kredi vermeye devam edebilmelerini sağlamak amacıyla mali sisteme çoktan milyonlarca dolar ve euro aktarmışlardı.

Aşağıda Jeffries ve Harvey'nin bu ve diğer hatalı tahminlerini haklı gösterme çabalarını inceleyecek ve bunların altında yatan teorik yanlışa göz atacağız. Ancak önce, okuyucunun uzun dalga teorisinin ne kadar yanlış yönlendirici olabildiğini görmesini sağlamaya çalışacağız.

Çok sayıdaki yanlış hüküm arasından çarpıcı bir örnek Jeffries'in ABD konut piyasasındaki sorunun bir durgunluğa yol açmayacağına dair değerlendirmesi olabilir. Jeffries, güçlü küresel enflasyonist baskıların 2007 yılındaki geri dönüşünün, merkez bankalarının artık krizden 2001 yılından beri ABD Merkez Bankası'nın yaptığı gibi sadece faiz oranlarını azaltarak kurtulmalarının mümkün olamayacağı anlamına geldiğinden habersiz, sistemin kendi kendini iyileştirme yetisine neredeyse körü körüne bir inanç duyduğunu dile getirdi: 'Eğer merkez bankası başkanları son 15 yıl boyunca finansal krizin etkilerini yok etmeyi veya azaltmayı başarabildilerse, bugün neden subprime krizi durgunluğa yol açsın?'¹⁴

Sorunun Jeffries'in gözünden kaçan yanıtı, ABD'deki son çevrimsel düşüşün etkisini hafifletmek amacıyla ucuz kredilerin dağıtılmasına izin veren küresel deflasyonist ortamın artık sonuna

gelmiş olmasıdır. Jeffries buna dikkat etmedi, çünkü uzun dalga teorisine göre, merkez bankalarının krizin etkilerini 'yok etmek veya azaltmak' amacıyla bir 8-10 yıl kadar daha faiz oranlarıyla oynamalarına engel olunmayacaktı. Jeffries'in yeni yardımcısı Keith Harvey de ABD ekonomisinin çöküntüye uğramayacağını gösteren başka bir sebep öne sürdü. Söz konusu sebep bu defa kredi sisteminin gücü değil, sermaye ihracında meydana gelen artışı:

Giderek artan sayıda üst düzey ABD'li şirket, küresel büyümenin sonucunda yükselme göstererek, hem ülke içi kazançları dengelemeye yardımcı olan, hem de borsaya destek sağlayan yurt dışı kazançların keyfini sürüyor. Dolayısıyla, mevcut krizin, büyük bir çöküşü tetiklemesi olasılığı uzak görünüyor.¹⁵

Borsanın ay be ay değer kaybettiği bir 'ay piyasası' dönemine girmiş olması Harvey için talihsiz bir durumdur. Fakat belki de en garip olanı, Harvey'nin detaylı olarak daha sonra inceleyeceğimiz, azalan ülke içi kazançları dengeleyen yüksek yurtdışı kazançların ülke içinde bir çöküşün yaşanmasına engel olacağı yönündeki düşüncesidir. Orta vadede eğer ülke içi kazançların düşmesinin altında yatan durgunlaştırıcı eğilimlerin kendileri atlatılamazsa, bir işe yaramayacaktır. Jeffries, ayrıca, ABD ekonomisinin krizden durgunluk yaşamadan çıkacağını ve bu durumun da kendisinin yükselen uzun dalga teorisini kanıtlayacağı öngörüsünde bulundu:

ABD'nin kredi krizinin etkileriyle şu ana kadarki baş etme yetisi, küreselleşme ile birlikte dünya kapitalizminin durgunluk safhasından kurtulmuş olduğu düşüncesini destekler niteliktedir.¹⁶

Jeffries bu hatalı tahminlerden tedirgin bir hâlde, Kasım 2007'de kredi krizinin neredeyse sona erdiğini söylüyordu:

Gelecek ay başka sürprizlerle karşı karşıya kalma olasılığını yad-sımasak da, ABD'nin geçtiğimiz yaz yaşanan kredi krizini geride bırakmış olma olasılığı giderek daha yüksek görünüyor.¹⁷

Jeffries ve Harvey savlarında kâr oranlarının düşme eğilimine

karşı koyucu eğilimlere dikkat çekerken çelişkileri göz ardı edeceklerdir. Bunu ucuz kredi ve sermaye ihracının rolünü ele alırken de yapmışlardı, ancak diğer taraftan Jeffries bir başka karşı koyucu eğilim daha ortaya attı, bu para biriminin değer kaybına bağlı olarak ihracatın ucuzlamasıydı. Ancak bu durumun ülke içi enflasyon üzerindeki etkisini hesaba katmamıştı:

Bu demek değildir ki, konut piyasasındaki durgunluğun devamı ve bununla beraber süregelen talepteki düşüş bu yılın geri kalan döneminde ve gelecek yıl ABD ekonomisini vurmayacak, aksine, öngördüğümüz gibi, doların düşüşü boşluğun önemli bir kısmının ihracat tarafından doldurulmasına imkân verdi. İşsizlik hâlâ düşük seviyededir ve ücretler yükseliyor.¹⁸

Harvey'nin dahi kabul ettiği üzere, 2007 yılının son çeyreğinde keskin bir biçimde düşmesine rağmen, 'mali sektör dışında kâr oranlarının yükselmeye devam ettiğini' utanılacak biçimde belirtmiştir. Okuyucuyu şüpheye yer bırakmayacak şekilde krizin en kötü döneminin geride kaldığına inandırmak için, istemeden ironiye düştüğü retorik bir soru sormuştur:

Akıllardaki soru hâlâ devam ediyor. Ancak bu, subprime krizi ve kredi krizinin neden bu kadar şiddetli vurduğu sorusu değildir, o sorunun cevabı finansal spekülasyonun öngörülemeyen doğasında yatıyor. Asıl soru, bu kadar yüksek tutarlarda para işin içindeyken, nasıl olup da bu denli ciddi bir krizden bu kadar kolay sıyrılabilirlikleridir.¹⁹

Ucuz kredilerin krizden kurtulmak için her zaman kullanılamayacağını anlamakta başarısız ve 2001 ile karşılaştırıldığında 2007 yılında merkez bankalarını etkileyen sınırlamaların çok farklı olduğundan habersiz olan Jeffries, Britanya bankası Northern Rock'tan hesapları çekmek üzere yapılan hücumu, bankacılık sisteminde likidite ve borç ödeme güçlüklerine yol açan küresel üretimdeki gelişmeler yerine, İngiltere Merkez Bankası'nın zayıf politikalarına bağlamıştır. Jeffries krizin zayıflığını şu şekilde vurgulamıştı:

Mevcut subprime krizinin ve onu takip eden kredi krizinin en ilginç yanı, bugüne kadar kapitalizm üzerindeki etkisinin ne kadar sınırlı kalabilmiş olduğudur. Büyük bankalar ve finans kurumları bugüne kadar yaklaşık 60 milyar dolarlık batık borç ilan etmiş, yine de daha çok Britanya finans otoritelerinin rekabet zayıflığının bir sonucu olan Northern Rock fiyaskosu dışında dünya kapitalizminin büyük finans kuruluşlarından hiçbiri bugüne kadar çökmemiş veya çökmenin eşiğine gelmemiştir.²⁰

Jeffries aynı yazısında, ‘toplam kâr oranı bu kadar yüksekken, ekonomide düşüş veya durgunluğun yaşanması çok düşük bir olasılıktır, yaşansa bile bu durum sığ ve kısa süreli olacaktır’ fikrini ortaya atmıştır.²¹

Jeffries, sanai çevrimin tepe noktasında normalde gerçekleşen kriz döneminde değil, yolun yalnızca *yarısında* olduğumuzu ile ri sürmüş ve bunun da ancak yükselen uzun dalgalarda görülmesi beklenen istisnai uzunluk ve genişlikte bir yükselme döneminde yaşanabileceğini ifade etmiştir.

Kapitalist ekonomiler yıl ortasından bu yana sistemi sarsmış olan istikrarsızlık döneminden çıkabiliyorlarsa, ekonomik büyüme gelecek yıl konjonktürel dalgalanmanın *ikinci yarısında* tipik bir şekilde artış gösterebilir.²²

Ne demişler, ‘çukurdaysan kazmayı bırak’. Ne yazık ki Jeffries böyle bir sağduyu göstermedi. Ocak 2008 gibi geç bir tarihte bile, kredi krizinin sona ermek üzere olduğunu ve merkez bankalarının faiz oranları indirimlerinin ve dağıtılan ucuz kredilerin finansal piyasalardaki en önemli sorunu çözmüş olduğunu savunuyordu.

4 Ocak 2008 tarihinde şöyle yazmıştı:

...Avrupa, Britanya, ABD ve Japon bankaları likiditelerini artırdıkları (diğer bir deyişle finansal piyasalara merkez bankaları tarafından garanti altına alınmış düşük faiz oranlarından kredi sağladıkları) ve yaşanan kayıpların büyüklüğü ortaya çıktığı için Libor, neredeyse normale döndü. Bu anlamda, işçi sınıfına verilen

kredilerin koşullarının sıkılaştırılmasına zemin hazırlasa da, kredi krizinin bir etkisinin sona ermeye yüz tuttuğu söylenebilir.²³

2007 yılının son çeyreğinde ABD’de kâr oranlarındaki keskin bir düşüşe işaret eden rakamları hâlâ görmezlikten gelerek aşağıdaki iddiada bulunuyordu:

Tahminde bulunurken hata yapma riskinin yarattığı gerginliği taşıyor olsam da, kanımca, yüksek kâr oranları en azından ABD ve Britanya için bu yıl durgunluk yaşama olasılığının bulunmadığını göstermektedir.²⁴

Kâr oranlarındaki azalmayı, bu konudaki uyarıları, tüketici güven endekslerindeki düşüşü, enflasyondaki yükselişi, borsada ayı piyasasını ve ABD’nin ekonomik büyümesindeki gerilemeyi görmezden gelerek tekrarladı:

Kredi krizinin ABD’de konut inşaatı sektöründe ağır bir şekilde yaşanıyor olmasına karşın, tüketimde azalma yaşanmamıştır, ücret ve istihdam genişlemeye devam etmektedir, işsizlik marjinal düzeyde artmış olup hâlâ tarihsel olarak düşük seviyelerde seyretmektedir. ABD ekonomisi, 2007 yılı başında sadece bir çeyreklik dönemde gerileme yaşamıştır.²⁵

Bunları 2008 yılında yazmıştır.

Sonunda Keith Harvey, Bill Jeffries’in değerlendirmeleri ile gerçeklik arasında giderek büyüyen uçurumu fark etti. Geçici bir önlem olarak, çizdiği tabloyu düzeltmeye çalıştı. Ancak, belki de okuyucunun dikkatini hafife alarak, bunu yaparken önceki ifadeleriyle çeliştiğini kabul etmedi:

Kredi krizi sona erdi mi? Bazı alanlarda hızını kaybetmiş olmakla beraber, bazı sektörlerde ciddiyetini koruyor ve giderek de daha ağır bir hal alacağa benziyor; öyle ki, bu yıl üretim miktarı üzerinde etkili olup, ABD ekonomisini durgunluğa değilse bile durgunluğa yakın bir noktaya sürüklemesi mümkün görünüyor.²⁶

Küresel finansal krizin ve ABD ekonomisindeki düşüşün, *Sürekli Devrim* grubunun yükselen uzun dalga teorisini yıkmaya tehdidinde bulunduğunu neredeyse kabul ederek şunları söyledi:

‘ABD ekonomisinde yaşanan durgunluğun süresi, derinliği ve küresel anlamda etki alanının genişliği, kapitalist dünya ekonomisindeki son uzun dalganın bir anlamda *güç ve dayanıklılık testi* olacaktır.’²⁷

Eğer ‘dayanıklılığı,’ yani belli aralıklarla tekrarlar özelliği sınanır ve yetersiz bulunursa kredilerle beslenen ABD ve Britanya patlamasının on yıl ortasında küreselleşmenin en baştan bir uzun dalga oluşturup oluşturmadığı sorusunu sorması gerekmez mi? Belki de sınanan uzun dalganın gücü veya dayanıklılığı değil, yuvarı yönlü 25 yıllık şematik uzun dalga teorisinin kendisidir.

Uzun dalganın uzun yürüyüşü: Mandel’den Harvey ve Jeffries’e

Yeniuzundalgayı tanımayı reddedişimizin ‘katastrofizm’imizin bir işareti olduğunu iddia ederken; gruplarının Temmuz 2006’da kurulduğu göz önünde tutulursa tarihin, Jeffries ve Harvey’nin teorilerine karşı muamelesi hızlı ve insafsızdı. Ancak yüzeysel olarak, ilk bakışta rasyonel, basit, teorik anlamda simetrik ve hat-ta temel savlarında kulağa Marksistmiş gibi gelen bir şeyler vardı:

Jeffries yararlı bir özet vermiştir:

1989-1991 yılları arasında, Stalinci devletlerin çöküşü ile başlayan yükselen uzun dalganın, kapitalistlerin 1970 ve 1980’lerde yaşanan durgunluk döneminden kurtulmalarını sağladığını açıkladık. Bu, kriz ve durgunlukların ortaya çıkmayacağı anlamına gelmiyor, ancak içinde yer aldıkları kapitalist gelişme dönemi tarafından biçimlendirileceklerdir. Durgunluk dönemlerinde, uzun süreli ve derin olacaklardır. Genişleme dönemlerinde de sık ve kısa süreli yaşanacaklardır.²⁸

Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu ifade ilk bakışta Troçki’nin kapitalist gelişme dönemlerine yönelik gözlemine benzer görünmektedir:

Çevrim, bir dizi keskin sıçramalar ve zayıf, kısa süreli krizler olarak karakterize edildiğinde, kapitalist gelişmenin tüm devirleri

mevcut demektir. Sonuç olarak da kapitalist gelişmenin temel eğri-
si keskin bir şekilde yükselme gösterir.²⁹

Jeffries ve Troçki'nin analizleri arasındaki bariz fark, Troçki'nin reddettiği ve Kondratiev'den türetilen uzun dalga kavramıdır. Küreselleşme dönemiyle ilgili başlangıçtaki analizi terk ettikten kısa süre sonra Harvey, düzensiz uzun dalga teorisine Marksist bir görüntü vermeye çalıştığı bir yazı yazdı. Yazısında büyük ölçüde savaş sonrası Dördüncü Enternasyonal'in önemli teorisyenlerinden Ernest Mandel'in çalışmalarından faydalandı. Troçki'nin Kondratiev'in uzun dalgalar kavramını reddettiğini belirtmekle beraber, Mandel'in uzun dönemlerin belli, ancak geçici süreli bir yol izledikleri yönündeki görüşünü izledi. Söz konusu dönemlere çevrim yerine, dalga dendiği ve uzun dalgaların yükselişleri dışsal etkenler, düşüşleri de sermayenin kendi içsel faktörleri tarafından belirlendiği sürece bu durum geçerli olacaktı.

Bu, Marksist ve burjuva teorilerinin ortasını bulan, bunu da her zaman Marksist teorileri çağrıştıran bir dil kullanarak, ancak burjuva teorilerine ait etki ve anlamlarla yüklü olarak yapan Mandel'in eski alışkanlığının açık bir örneğidir.

İlk önermeyi çürütmek kolaydır. Bir dalganın hareketi, aynı bir çevrim gibi tanımlıdır ve dilenirse formüle edilebilir. Elbette bunun gerçek dünyadaki hiçbir somut tezâhürü matematiksel formülasyonuna denk gelmeyecektir, tıpkı hiçbir kürenin tam küresel olamayacağı veya hiçbir dairenin tam yuvarlak olamayacağı gibi. Ancak biçiminin altında yatan meşruiyet bellidir ve belli özelliklere karşılık gelir. Dolayısıyla çevrimler ve dalgaların doğasında olan, aynı zamanda kapitalizmin gerçek ekonomi politişinin de doğasında vardır. 7-10 yıllık ticari-sinai çevrimler, *mad-di* bir etken ile bu etkenin aşırı birikim ve değersizleşme üzerindeki etkisi tarafından yönetilir: sabit sermayenin devri. Soyut olarak değil, gerçek geometrik formlar gibi somut olarak algılandıklarında, gerçek hayatta, şans olgusu tarafından biçimlendirilecek

ve yeniden biçimlendirilecekler –her zaman aynı uzunlukta olmasalar da yaklaşık 10 yıllık dönemler olarak gerçekleşeceklerdir. Ancak çevrim olarak kalmaları, gelişimlerini belirleyen temel yasa-saya bağlıdır.

Gördüğümüz gibi, gelişmenin genel çevrimsel kalıbını biçimlendiren etkenler için bu doğru değildir. Yeni kıtaların keşfi, soykırım savaşları, proleter devrimler, karşı devrimler, metalin paslanması veya tuğla ve harcın çürümesi gibi bir şekilde programa uymuyorsa, sınıf mücadelesi ve jeopolitik ‘dalgaların’ genel çevrimsel etkileri demek meselelere nasıl açıklık getirebilir? Harvey’e göre, Mandel’in 50 yıllık uzun dalgaları ‘raslantısal olarak seçilen herhangi bir 50 yıllık uzun dalganın istatistiksel ortalaması değil, savaşlar, devrimler, karşı-devrimler ve yeni buluşlar gibi gerçek tarihsel dönemlere karşılık gelen’ dönemlerdir.³⁰ Ancak bu olayların neden belli bir zamansal şablon izlediği konusunda açıklama yapmıyor. Harvey belki de ‘açıkça yanlış analogi’ yaparak, fiyatlarda, faiz oranlarında ve benzeri göstergelerdeki hareketlerin her aşamada kesin ve farklı biçimde işaretlenmiş bir eğilim göstereceğini’ söylüyor.³¹ Fakat yine söylemek gerekirse bu, herhangi bir şematik anlaşılmaz (kripto) çevrimsel uzun dalga fikrine bağlanmadan da çok iyi açıklanabilir.

Şimdiye kadar bu tartışmalı teoriye biraz Marksist ağırlık kazandırma gerekliliğinin farkında olan Harvey, şöyle devam ediyor:

Önemli bir nokta olarak, Marksist olmayanlar, bu türden faktörlerdeki söz konusu eğilimlerin arkasındaki itici gücü ‘toplam yenilikler’in (Schumpeter) veya uzun vadeli sermaye altyapı yatırımlarının (Kondratiev) etkisi olarak açıklamaya çalıştıkları noktada Marksist uzun dalga teorisi, bir kâr oranları teorisi olmalıdır. Bu yüzden Mandel’e göre ‘sistem içindeki temel eğilimleri belirleyen temel hareketlerden geriye, üretken sermaye birikiminin ortalama hızındaki dalgalanmalar kalır. (E. Mandel, Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları).³²

Küresel, siyasi, toplumsal, tarihi ve coğrafi koşulların, diğer bir deyişle sermaye birikimi sürecindeki ‘dışsal’ faktörlerin sermaye bileşimi ve dolayısıyla kâr oranları üzerinde hiçbir etkisi olmadığını ileri sürmek ahmaklık olurdu. Gerçekten de, yukarıda belirttiğimiz gibi, bu faktörler genel çevrimsel eğilimleri biçimlendirmede kritik öneme sahiptir. Ama yine buradaki korkunç eksiklik, söz konusu faktörlerin neden çevrimleri kabaca 25 yıllık ilerleme veya gerilemelere zorlaması gerektiğinin açıklanmasıdır. Mandel’in önerdiği ve Harvey’in de bütünüyle kabullendiği ‘çözüm’, ‘formel bir analojiden hareketle açıkça başka bir yanlış genelleme’ yaratma durumudur.

Bu durumu ele almadan önce, bu kitabın ikinci bölümünde yer alan, meselenin yukarıdaki soruyla ilgili kısımlarını tekrarlayalım. Marx’ın sınıai çevrimin ilerlemelerinin sabit sermayenin devri tarafından nasıl yönetildiğini gösterdiğini açıkladık. Ortalama kâr oranının yaratılması, aşırı birikim krizleri eş anlı olarak çok sayıda sermayeyi etkilediğinden ve değersizleşme krizleri bu sermayelerin değerini eş anlı olarak düşürerek ortaya çıktığından, sabit sermayeye büyük oranlarda yatırım yapma arayışında olan kapitalistler, bunu makinelerin, binaların ve kredilerin en ucuz olduğu dönemde, yani kriz sonrası dönemlerde yapma eğilimi göstereceklerdir. Sabit sermayeyi yerine koyma gereksinimi, fiziksel amortisman, kredinin elverişliliği, yenilik ve rekabet faktörleri tarafından belirlenir. Fiziksel bileşen, gelişmeye geçici bir yapı kazandırır. Bu, sermaye oluşumu, birikim ve krizde ‘içsel’ veya ‘endojen’ bir faktördür.

Çevrimin yukarı yönlü hareketinin, içsel faktörler tarafından verilen geçici bir yapısı olmasına karşılık, kriz aşamasının ve ardından durgunluk aşamasının uzunluğunun böyle bir yapısının olmadığını gözlemiş bulunuyoruz. Bu aşamalar, sermayenin değer kaybına ve bu değer kaybının kârlı birikim için gerekli koşulları sağlayıp sağlamadığına bağlı olarak ortaya çıkar. Bu da ‘içsel’ faktörler tarafından değil; sermayeler arasındaki, uluslar ara-

sındaki ve sınıflar arasındaki siyasi ve ticari mücadele yoluyla biçimlenir. Bu ‘dışsal’ belirleyici faktörlerin zamana bağlı belirli hiçbir biçimi yoktur. Bunun ticari-sınai çevrim için de büyük ölçüde doğru olduğu söylenebilir. Peki Mandel, bu Marksist teoriyi Kondratiev’in uzun dalga teorisinin amaçlarıyla nasıl bütünleştiriyor? Basit, Mandel’in öğrendiğimiz numarası, en ufak bir mantıklı meşruiyet zemini olmadan, sınai çevrimin bir özelliğini ‘uzun dalga’ya aktarmak şeklindedir.

Keith Harvey’in konuyla ilgili açıklaması şu şekildedir:

Mandel, Troçki’nin ‘uzun çevrimlerinin’ ‘yapay’ özellikleri olduğu yönündeki eleştirilerini kullanarak, Kondratiev’in teorisini geliştirmeye çalıştı ve uzun dalganın düşüş aşamasına neden olan etkenlerle yeni bir yükselme aşamasına geçişin altında yatan nedenler arasındaki ayrıma dikkat çekti. Buna göre, düşüş aşamasını açıklayabilmek için başlıca ‘endojen’ veya içsel faktörlere bakılmalıdır; yani sermayenin organik bileşimindeki artış, birikim sürecinde, kâr oranının düşme eğiliminin etkilerinin giderek daha fazla, karşı koyucu eğilimlerin ise giderek daha az etkili olmasına neden olur.³³

Bu formülasyonun keyfiyeti gerçekten de dikkat çekicidir. Harvey’e göre, çevrimlerin düşme aşamaları sermaye birikiminin içsel sürecinden, özellikle de, sermayenin organik bileşiminin genel bir artıştan ve buna bağlı olarak kâr oranında düşme eğiliminden doğar. Ancak uzun dalganın *yükseliş* aşamasında, sermaye birikimi sürecinde dışsal faktörlere bakılmalıdır. Harvey ve Mandel bu teoriyi oluştururlarken, Marksistlerin sermaye birikiminin içsel süreçleriyle bu birikimin gerçekleştiği mekânsal ve zamansal koşullar arasındaki ilişkiyi nasıl anlamaları gerektiği konusunda korkunç bir karışıklık yaratıyorlar. Eğer, ileriki çevrimlerde düşme aşamalarının sertlik veya yumuşaklıkları dışsal faktörlere göre şekillenirse, bu durumun gelişme eğrisinin yükselme ve düşüş gösteren kesimleri için de geçerli olması gerekir.

Ancak Keith Harvey için düşme aşamasında siyaset, sınıf mücadelesi, coğrafya, devletler arası ilişkiler, vb. gibi tarihsel koşul-

ların etkisi sifıra indirgenirken, yükseliş aşamasında birdenbire güçlü birer belirleyen halini alırlar. Bu sadece teorik olarak şaşırtıcı görünmekle kalmaz -elbette mekânsal ve zamansal koşullar her zaman kapitalist gelişmenin bütününde uğrakları oluşturmaya devam edecektir- ancak bu ne tarihi, ne de ampirik analiz sınamalarından geçebilir. 1918-1939 döneminde belirgin biçimde baskın bir hegemonik emperyalist gücün olmaması, o dönemde kapitalist gelişme eğrisinin düşüş göstermesinde önemli bir etkiye sahip olmamış mıydı?

Harvey'in, Mandel'in teorisi hakkında yaptığı açıklama, Marx'ın sinai çevrim teorisinin ters çevrilmiş yansımalarını taşıyor, ancak cevaplanmamış olan soru, dışsal sınıf mücadelelerinin, bilimsel yeniliklerin ve jeopolitik olayların, genel anlamda 25 yıllık dönemler oluşturup oluşturmayacağıdır. Eğer oluşturuyorsa, bu nasıl ve neden olmaktadır? Harvey, daha sonra çevrimler arasında genişlemeci özellikler gösteren dönemlerde sermayenin bileşiminin azaldığını ve kâr oranlarının düşme eğiliminin telafi edildiğini ileri süren Mandel'den alıntı yapmaya devam eder:

Artık değerde keskin bir yükselme, sermayenin organik bileşiminin artış oranında keskin bir yavaşlama, sermayenin devrinde ani bir hızlanma veya bu faktörlerin tümünün ya da birkaçının bileşimi, ortalama kâr oranının ani artışını açıklayabilir. Ayrıca Marx, kâr oranının düşme eğiliminin etkilerini azaltan güçler arasında artık değerdeki artış ve sanayileşmiş kapitalist ülkelerin sinai dallarına kıyasla sermayenin ortalama organik bileşiminin daha düşük olduğu ülkelere (ve sektörlerle) yönelik sermaye akışı olduğunu gösterir.³⁴

Evet, evet, biliyoruz. Doğal olarak bu noktaya katılıyoruz. Ancak neden bu, belli bir zaman kalıbına sahip olan bir dalgaadır? Mandel, hiçbir zaman tatmin edici cevaplar vermiyor; Harvey ise cevap bile vermiyor. Ama önemli değil: Harvey, savını ortaya atmak için ihtiyaç duyduklarına sahip olduğuna inanıyor. Adeta havaya girerek, uluslararası durumun önemli öğelerinin, sermayenin organik bileşiminin düşmesini, işçi sınıfının yenilgilerini

ve dünya ticaretindeki artışı gözler önüne serdiğini gösteriyor. ‘Mandel’in yukarı yönlü uzun dalganın ön koşullarının pek çoğunun, 1990’lardan beri mevcut olmasının tartışılabileceğini’ anlatıyor ve aşağıdaki maddeleri içerdığını belirtiyor:

- * Reel ücretlerde düşüşe, üretkenlik ve artık değer oranında artışa yol açan, 1980 ve 1990’larda Kuzey Amerika ve Avrupa’da işçi sınıfına yüklenen önemli yenilgiler,
- * Çin, Rusya ve Orta Avrupa’da kapitalizmin yeniden kuruluşu,
- * Çok uluslu şirketler tarafından sağlanan metalar ve hizmetler için geniş bir pazar,
- * 1990’lı yıllarda sermayenin agresif birleşme ve devralmalar yoluyla merkezileşmesi sonucu büyük sanayilere küresel erişim ve ölçek ekonomileri sağlanması,
- * 1990’lı yıllarda ABD hegemonyasının yeniden kurulması ve bu sayede çok taraflı kurumları kendi ekonomi politikalarına uygun olarak yeniden şekillendirmesi,
- * 1990’ların ortalarından itibaren yeni teknolojilerin yayılması (internet gibi) yeni piyasaların (elektronik ticaret gibi) ortaya çıkmasına neden olmuş, stratejik öneme sahip hizmet ve yüksek teknoloji endüstrilerinin yeniden konumlanmasını sağlamış, işlem maliyetlerini düşürmüş ve sermayenin devir süresini hızlandırmıştır.³⁵

Elbette bunlar bizim de büyük ölçüde karşı çıkmadığımız, uluslararası durumu açıklayan unsurlar olmakla birlikte, bunların sürmekte olan etkisinin düzeyi ve vurguları daha ayrıntılı olarak aşağıda incelenecektir. Ancak sorun bu kitabın da sıklıkla işaret ettiği üzere Harvey’in bu tarihsel faktörleri kabul etmesi değil, küreselleşmenin gerçekliklerinden çıkartmamız gereken bakış açısı ve zaman ölçütü konusunda Harvey’in cesurca varmış olduğu sonuçtur. Bu durum en açık biçimde 2005 tarihli *yetenek gösterisini* somut analiz ve Mandelci/Kondratievci şematizmin mükemmel bileşimiyle sonlandırmasında görülmektedir. Aşağıda tamamen alıntılıyoruz:

Eğer ABD’de tüketim patlaması yerine yatırım artışı varsa bu, genişleme evresini daha da genişletecek ve derinleştirecektir. Ayrıca,

Japonya (ikinci büyük ekonomi olarak) arkasına açıkça 1990'ların yapısal depresyonunu koymuş ve 2000 yılından bu yana artan sermaye yatırımlarına dayalı büyümeyi sürdürmüştür. Euro bölgesinde yapılacak ürün ve emek piyasası reformları da kâr ve yatırımları artıracaktır. Eğer Japonya ve AB 2006 yılında beklenen düzeyde büyürse ve ABD, BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu), Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Asya ekonomilerinin iyileşme süreçleri devam ederse bu, 1980'lerden bu yana tüm büyük ekonomilerin motorlarının silindirlerinin aynı anda ateşlendiği, ilk konjonktürel dalgalanmanın yükselme aşaması olacaktır. Bu yeni bir genişleme evresinin ilk bakıştaki kanıtı olacaktır.³⁶

Elbette 2004-2006 yıllarının en ateşli ekonomik yükselişi, Harvey'yi ilk bakışta kanıtın mevcut olduğuna ikna etti. Ancak bu uzun dalganın süresine yönelik öngörüler, teorik eksiklikler ve uzun dalga teorisinin şematik varsayımlarıyla bozuldu:

... Genişleme evresinin geleceği, Çin'e ve artan oranda Hindistan'a bağlıdır... Çin'in sanayi devrimi, Asya'daki diğer ülkeler ve giderek Latin Amerika için ekonomik büyümenin yakıtı haline gelmiştir. Çin'in kâr fazlası, ABD'ye kredi sermaye biçiminde giderek ABD ekonomisinin borçlanma yoluyla finanse edilen genişlemesinin sürdürülmesini sağlamıştır. Çin, Avrupa sermayesinin dinamik bileşenini oraya dönük mal, hizmet ve sermaye ihracının artışıyla desteklemektedir. Çin, küresel emtia fiyatlarını, tahvil fiyatlarını ve açık bir dünya piyasasında ücret seviyelerini belirlemektedir. Hindistan yüksek teknoloji hizmet ve yazılım sanayilerinde ön sırada yer alıp, Çin'den farklı olarak şimdiden büyük küresel çokuluslu şirketlere ev sahipliği yapıyor.

... Sonunda Çin ve Hindistan'daki *yedek emek ordusunun tükenmesi* ücretler üzerinde yükseltici bir baskı oluşturacak, makineler pahalı emeğin yerini aldıkça sermayenin organik bileşimi artacak ve kâr oranlarını düşürücü bir baskı oluşturacaktır. Bu durumdan ne kadar uzağız? *Çoğu yorumcuya göre, yedek işgücü ordusu 2015'e kadar tükenmeyecektir.* O zamana kadar konjonktürel dalgalanma işlemeye devam edecek, ancak düşüş evrelerinin büyümesinde duraksamalar olma olasılığı vardır. Özellikle ABD / Avrupa / Japonya ile Rusya / Çin arasındaki anlaşmazlıklar, güçlerin tekelleşme

çabaları ve büyümeleri için gerekli maddi önkoşulları sağlamaya çalışmaları ile olgunlaşacaktır.³⁷

Bu şematik öngörü hakkında belirtilmesi gereken üç nokta bulunuyor. Bunların ilki, ayrıldığı dönemler Mandelci / Kondratievci 25 yıllık zaman dilimine (1990-2015 yılları arası) tam olarak denk gelmekte, ancak bu durumu açıklamaya yönelik Mandel ve Kondratiev'in yaptığı gibi hiçbir tutarlı neden gösterilmemektedir. İkinci itirazımız daha önemli bir konudur. Harvey'in 2015'te Çin'in dünya ekonomisi üzerindeki genişletici etkisinin sona ermesiyle ilgili olarak ileri sürdüğü neden sıradışıdır. Bu durumun Çin'deki yedek emek ordusunun istihdam edilen proletaryanın içine karıştığı, yani tüm köylü ve işsizlerin, kapitalist sanayi ve tarımsal üretimde çalıştığı zaman gerçekleşeceğini söylüyor.

Bu düzgün yapıya göre, sermayenin düşük organik bileşiminin, kapitalist üretime daha fazla vasıfsız işçi dahil olamayacak hale gelene kadar kâr oranları üzerinde yükseltici bir etkisi olacaktır. İşçilerin değişmez sermayeye (makineler, binalar, ham madde) oranını yükselterek sermayenin bileşiminin değerini düşürmenin etkileri, istihdam edilecek işçi kalmayana dek devam edecektir. Bu noktada, Harvey rekabetin ücretleri yükselmeye zorlayacağını, sermayenin organik bileşimini yükselteceğini ve kâr oranlarını düşüreceğini varsayar. Dolayısıyla bu, dünya tarihiyle alakalı dönemde çevrimsel krizlerin 'büyümede duraklamalar' olmaktan öte olma olasılığı vardır.

Tarih bu teoriye karşı duygusal olmamıştır. Sermayenin, teknolojinin nispi oranını artırmadan önce yeni emeği emerek, kendi organik bileşimini düşürmek için rasyonel hareket edeceği, tüm yedek işgücü ordusu 'tükenene kadar' kâr oranının düşme eğiliminin dengeleneceği, ancak o zaman ücretlerin yükselmeye başlayacağı düşüncelerinin Marx'ın kriz teorisiyle ortak bir yanı yoktur ve kapitalizmin, kapitalist olmayan sektörlerin emileceği zamana kadar ahenkli gelişimi varsayımına dayanır. Gerçekte, bu

varsayımın Nisan 2007’de ABD’nin Çin’den ithal ettiği malların fiyat düzeyindeki keskin yükselişle ampirik olarak yanlışlandığını gördük. Birinci bölümde göstermiş olduğumuz gibi, Çin’de ücretler, gıda, petrol ve toprak fiyatlarında keskin artışlar yaşandı. Bu durum, kâr oranlarını dünya çapında büyük bir baskı altına soktu. Ani ve aşırı büyüyen ülkeler dahi, hatta özellikle bu ülkeler, dengesizliğin sermaye birikiminin doğasında olduğunun kanıtıdır. Ve bu da sadece yedek işgücü ordusu tükenene kadar Çin’in ekonomik genişlemesinin süreceği varsayımını değil, küreselleşme patlamasının 25 yıl boyunca, 2015 yılına kadar devam edeceği varsayımını da kabaca çürütmektedir.

Jeffries ve Harvey’e karşı adil olmak gerekirse, yeniden canlandırdıkları uzun dalga teorisinin başarısızlığına rağmen, onlar sermayenin bileşimini değiştiren, büyük bir tarihi dönüm noktasına işaret etmişlerdir. Argümanları şudur: Eski Sovyet Bloku ve Çin’de kapitalizmin yeniden kuruluşunun emeğin ve değişmez sermayenin maliyetini düşürdüğünü, dolayısıyla kâr oranlarının düşme eğilimini dengelediğini ileri sürmektedirler. Bu durum, kâr oranlarını yükselterek, dünya çapında sermayenin organik bileşimini düşürdü. Dolayısıyla çevrimler beraberlerinde krizler ve durgunluk evrelerini getirerek yine ortaya çıkacaklardır. Ancak böyle bir dönemde çevrimlerin yükselme evreleri olağandan daha uzun ve daha derin olurken, kriz ve durgunluk evreleri ise daha kısa ve daha sık olacaktır.

Bu açıklamada açıkça bir şey vardır. 2004-2006 yıllarında, Bill Jeffries teorisini ilk kez formüle ettiğinde, dünya ekonomisinin özellikleri, görüşlerini destekliyor görünüyordu. 1990’ların başında ABD ve Britanya’da yaşanan durgunluk, 1990’ların ortalarında bir düzelmeye yol açtı. Asya krizinin sismik şoku ve Arjantin ekonomisinin çöküşü, dünya ekonomisinde durgunluğa neden olurken, 2000-2001 yıllarında ABD ve İngiltere sadece kısa ve sık bir durgunluk dönemi yaşadı. Önceki on yılda %10’lar düzeyinde ekonomik büyüme oranları yakalayan Çin, Dünya

Ticaret Örgütü'ne üyelikle birlikte dış ticaretine önemli bir ivme kazandırdı. 2004 yılına gelindiğinde İngiltere ve Amerika'nın güçlü bir canlanma evresine girdiği açıktı. Asya, Afrika ve Latin Amerika'da GSYİH keskin bir biçimde yükseldi. 2005 yılında, 1990'ların ortalarından itibaren köklü bir durgunluk sorunu yaşayan Almanya ve Japonya, yavaş yavaş canlanma dönemine girdiler.

Elbette, Troçki'nin yaklaşımına göre, dünya çapında değişmez ve değişir sermayenin oransal bileşimini şekillendiren en önemli jeopolitik koşullar, çevrimin olası dinamiğini ve bir sonraki kriz ve durgunluk döneminin muhtemel derinliğini ve ciddiyetini değerlendirirken dikkate alınacaktır. Ancak analizin bu sürecinin Kondratiev tarzı bir uzun dalganın, 25 yıllık sabit dönemleri şeklinde varsayımlar üzerinden önyargılara sahip olmasının imkânı yoktur. Jeffries ve Harvey'in bu türden varsayımlarda bulunmalarının nedeni, son iki yıldaki spekülasyonculuktan 2007 yılındaki çevrimin kriz evresine yapılan yanlış uyarlamalardır. Başlangıçta çevrimin canlanma evresinde olduğumuzu varsaydıklarından ve 'uzun dalganın yükselme evresi'nde olduğumuz için bu canlanma döneminin normalden daha uzun süreli olacağını beklediklerinden, gerçekte neler olup bittiğini anlamakta geç kaldılar.

İşte bu nedenle 2007 yılında, yaşanmakta olan kredi krizine rağmen Jeffries, ekonomik büyümenin 'tipik olarak gelecek yıl konjonktürel dalgalanmanın ikinci yarısında hız kazanacağını' bekliyordu.

Yine aynı nedenden ötürü Harvey ısrarla şirket borçlarının kredi krizinin finansal olmayan şirketleri etkilemeyecek kadar düşük olduğunu ileri sürdü. Canlanma başlarında gördüğümüz gibi genişleme çoğunlukla kâr birikimleriyle değil, kredi ile finanse edilmiştir.

Borsa rayici ve özel yatırım araçlarının şirket borçlarını nasıl gizlediğiyle ilgili önceki argümanlarımızı, şirket hesapları yerine ulusal hesapları dikkate alarak şirket borçlarının tarihin en yük-

sek seviyelerine ulaştığını gösteren kanıtları, ABD GSYİH büyüme rakamındaki yüksek kredi gücünü ve ABD GSYİH'sinde ticari ve faize dayalı sermayenin artan ağırlığını görmezden gelerek, kredi krizinin ABD'de ekonomik faaliyetlerin başlıca kaldıraçlarını ciddi bir biçimde etkilemeyeceğini savundu.

Şimdi Harvey'in ortaya koyduğu tabloyu eksiksiz görebilmek için, daha önce kısmen yer verdiğimiz ifadelerinden birine dönüyoruz:

Eğer kredi krizi son yıllarda iyi bir performans gösteren şirketleri gerçekten vurmuş olsaydı, ABD'de ciddi bir durgunluk ortaya çıkardı. Oysa birçok şirket son beş yılda bankalardan kredi almadan yatırımlarını finanse etmek için kullandıkları nakit içinde yüzlemektedir; kısacası çok önemli bir kredi krizi olası görünmemektedir.³⁸

Harvey'in rahatlığının altında bir yanlış anlama yatıyordu. Kâr birikimindeki bir artış yalnızca canlanma evresinin ortasında yaşanan bir özellik değildir. Çevrimin son aşamasına kadar devam edebilir. Bu yüzden Marx (bkz. Birinci Kısım) krizin arifesinde hem kapitalistlerin hem işçilerin hiç olmadıkları kadar iyi durumdarmış gibi göründüklerini gözlemlemiştir. Jeffries ve Harvey'i gerçekte neler olup bittiğini anlayabilmekten alıkoyan şey, mevcut çevrimin akışına yönelik olarak şematik uzun dalga teorisinden türetilen önyargılarıydı. Acımasız gerçek şu ki, sonuç olarak çevrimin her spekülâtif çılgınlık evresinde burjuvaziyi hipnotize eden aynı ideolojik süreç tarafından aldatılmışlardır.

Jeffries ve Harvey'in en önemli hatalarını anlamak zor değildir. Tasarılarını Çin'in sermayenin organik bileşimini düşürdüğü ve kâr oranlarını küresel anlamda yükselttiği varsayımına dayandırmışlardır. Elbette Çin'in gelişiminin sermayenin daha düşük organik bileşimine ve daha yüksek kâr oranlarına dayalı olduğu... *Batı ile kıyaslandığında Çin için doğrudur. Ancak Jeffries ve Harvey bu olgunun çelişkilerini gözden kaçırmışlardır.*

ABD ve Asya arasındaki dengesizliğin, ABD'deki patlamanın

ülkeyi krize sürüklenmenin eşliğinden nasıl döndürdüğü'nün anlaşılmasında iki faktör özellikle önem taşıyor. Bunlardan birincisi, ABD'de üretimin yerini alan, Doğu'da üretilen ürün bileşenlerini satın almak şeklinde gerçekleşen dış kaynak sağlama sürecidir. Elbette ABD'li kapitalistler bu ucuz emek uygulamasından muazzam kârlar elde etmişlerdir. Ancak bu durum, ABD'de *üretimin* yüksek teknoloji merkezinde ne sermayenin organik bileşimini düşürür, ne de kâr oranlarını yükseltir. Böylelikle, kâr oranları spekülâtif hareketi besleyerek, 2007 yılının son çeyreğinde görülen kâr birikiminin çöküşüyle ve General Electrics gibi stratejik öneme sahip şirketlerin kâr durumları ile ilgili alarm vererek baskı görmeye devam eder.

Diğer faktör, Çin'den gerçekleştirilen ithalattaki önemli artıştır. Gördüğümüz gibi, ucuz ücret malları -işçiler tarafından tüketilen mallar- görece artık değeri ve sömürü oranını artırarak emek gücünün değerini düşürmektedir. Elbette, bu durum kısa vadede kâr birikimini yükseltir. Ancak herhangi bir Marksist'in teşhis edebileceği gibi emek gücünün (değişir sermayenin) değerinin düşürülmesi ile değişmez sermayenin değişir sermayeye oranını yükseltir. Birinci kısımda göstermiş olduğumuz gibi, bu durumu süresiz olarak dengeleyebilmek için ne sömürü oranındaki bir artış, ne de değişmez sermayenin değerinin ucuzlatılması yeterli olabilir. Sermayenin organik bileşimi yükselir, kâr oranları düşmeye başlar ve bu da kâr birikimini vurur.

Jeffries ve Harvey'in bu durumdan haberdar olması ve uyarıda bulunması gerekirdi. Bunun yerine, Marx'ın sermayenin aşırı birikimi teorisini rafa kaldırarak, sadece Asya'nın kalkınmasının dünya çapında sermayenin organik bileşimini nasıl düşürebileceğine odaklandılar ve bunun bir sonraki çevrim boyunca da devam edeceğini sandılar. Kesinlikle, bir süre için Batı'da ucuz ithalatın etkileri ve buna bağlı olarak değişmez ve değişir sermayenin değerinin düşüşü kriz karşıtı eğilimler olarak ortaya çıktı, ancak aşırı birikime yönelik eğilimleri süresiz olarak telafi edemedi. Çin'de

enflasyonun dirilişi, sadece ABD'nin kredilerden beslenen ekonomik yükselişi değil, aynı zamanda Jeffries ve Harvey'in küresel kapitalist gelişmeye dair uyumcu perspektifini de darmadağın ederek Nisan 2007'de etkisini gösterdi ve kriz yeniden ortaya çıktı.

Harvey, üretimin, Çin'e ihracatının neden olabileceği denge-sizliği görmezden gelmişti. Daha önce gördüğümüz gibi ABD'li şirketlerin yurtdışı piyasalardaki kazançlarının, iç piyasadaki kazançların düşüşünü 'telafi edeceği ve hisse senedi piyasalarının toparlanmasına katkı sağlayacağı ve dolayısıyla da, mevcut krizin tam anlamıyla bir çöküşü tetikleme olasılığının uzak olduğu' nu yazarak kredi krizinin 'reel' ekonomiyi etkilemeyeceği yönünde başlangıçta yapmış olduğu tahminini desteklemeye çalıştı.³⁹

Jeffries kendisini daha acemi bir biçimde ifade etmekle birlikte, aynı noktayı vurguladı:

Chris Harman ve Robert Brenner'ın ileri sürdükleri dünya ekonomisindeki sözde durgunluk veya kapitalist üretimdeki aşırı kapasite görüşü, küreselleşme çağında kapitalist üretimin kökeni ve yönündeki bu temel değişikliği görmezden geliyor. Emperyalist üreticilerin içinin boşaltılması, dünya çapında kapitalizmin gelişmesiyle ve özellikle Çin ve SSCB gibi eski merkezi planlı ekonomilerin dönüşümüyle telafi edilebilecek bir durumdan daha fazlasını ifade eder. Bu gerçekten başlangıç seviyesinde ve temel bir hatadır.⁴⁰

Hata yapan Harvey ve Jeffries'dir. Gelişmiş ülkelerde üretkenliğin yüksek olduğu sektörlerde yatırımın 'içinin boşaltılması', organik bileşiminin yüksekliğinden kaynaklanıyor ve kâr oranının düşme eğiliminin bir göstergesidir. Üretimin, diğer ülkelerde daha düşük organik bileşimle yer değiştirmesi, bu süreci 'hazırlamaktan fazlasını yapamaz'; çünkü dünya ekonomisi, sermayenin ortadan kaldırmak için çaba gösterdiği, ancak kaldırmadığı ulusal ekonomilerin birleşiminden oluşur. Dolayısıyla, ABD ulusal ekonomisi, sadece Çin'in kalkınması ile yukarıda tutulmaz, çünkü Çin'de sermayenin daha düşük bir organik bileşimi, ulusal ekonomiler artık mevcut değilmiş gibi, ABD'de daha düşük

bir bileşime dönüşmez. Daha geri ülkenin artan ticaretinin başlangıçtaki deflasyonel etkisi kârları artırabilir ve ucuz kredi ortamı doğurabilir, ancak, kaçınılmaz olarak, bu ‘yükselen piyasa’da gelişme ilerledikçe organik bileşimi artar, kredi balonunu patlatarak önce diğerinde harekete geçmesini sağlar. Dünya gelişimi sadece birleşik değil, dengesiz ve birleşiktir; sadece sermayenin küreselleşmesi değil, sermayenin çelişkilerinin de küreselleşmesidir. Gerçekten nasıl da başlangıç seviyesinde ve temel bir hata!

Jeffries ve Harvey, analizlerini desteklemek amacıyla, internet sitelerinde ABD’li ekonomist Fred Moseley’in bir yazısını yayımladılar. Bunu, ABD’de çevrimin yükselme aşamasında kâr oranlarının ve kâr birikiminin yükseldiği yönündeki ve bizim de tartışma konusu yapmadığımız iddialarını kanıtlamak için yaptılar. Ancak okuyucuları Moseley’in yazısını nasıl bitirdiğini acaba fark ettiler mi?

Özetle ABD ekonomisi son otuz yıldır, büyük ölçüde muazzam büyüklükteki yabancı sermaye akışıyla finanse edilen hem kapitalist şirketler hem de hane halklarına yönelik borçların eşi görülmedik patlamasına bağlı olarak düşen kâr oranlarına rağmen, oldukça iyi bir büyüme oranını korumuştur. Ancak, ABD ekonomisinin yabancı sermayeye bağımlılığının artması, çok uzak olmayan bir gelecekte, yabancı merkez bankaları ve yabancı yatırımcıların ABD’ye yükselen tutarlarda borç verme isteklerini sekteye uğratma riskini beraberinde getirebilir. Eğer bu durum gerçekleşirse, ABD ekonomisinde çok ciddi bir sorun yaşanacaktır.⁴¹

Ama uzun dalga teorisyenlerimiz bu dengesizlik yerine, Doğu’da düşük maliyetli üretimin açılışının sermayeye ‘erdemli’ etkisi üzerine odaklanmayı seçiyorlar. Jeffries’e destek olan Graham Balmer, internet sitesinde *Sürekli Devrim*’in analizini kısaca özetlemiştir:

Stalinci rejimlerin çökmesi veya uluslararası sermayeye teslim olmasıyla kapitalizm bir sermaye, fabrika, ofis, altyapı, vb. yığınının hem de ücret ödemediği sahip oldu. Doğu Avrupa’nın planlı ekonomilerinin ve Çin’in piyasa kapitalizmine geçişi, dünya ekonomisi-

ne entegrasyonları (dolayısıyla ayrışma ile ilgili tartışmalar) ve yüz milyonlarca yeni ve görece ucuz işçiyi sömürmek üzere, emperyalist ülkelerden gelen sermaye ihracındaki muazzam büyümeyle ilgili bir veri zenginliği bulunuyor. Küresel ölçekte değişmez sermayenin aniden ucuzlaması ve emek gücünün değerinde düşüşle, kapitalistler için yükseliş zamanı iken, tüm dünyadaki işçiler için hiç de faydalanılacak bir durum olmaması, küreselleşmenin Marksist analizinin temelinde yatan düşünceyi oluşturur.⁴²

Balmer'a göre, tıpkı *Sürekli Devrim*'de olduğu gibi, Marksist küreselleşme analizinin temeli, sadece sermayenin organik bileşimini düşüren eski işçi devletlerindeki gelişmenin etkisidir. Finans sermayesinin ve dünya düzeninin çelişkilerini arttırmaktaki etkisi belli ki analizlerinin 'temel'inde yatmıyor. Ve bu tek taraflılık feketetlerini hazırlıyor. Jeffries'e göre:

Soruların sonuna gelinmedi, bir konjonktürel çevrimin mi yaşandığı yoksa kapitalizmin kriz eğilimli bir sistem mi olduğu, ki kesinlikle öyle, dünya ekonomisinin hâlâ 1980 ve 1990'lardaki gibi bir düşüş döneminde olup olmadığı ve ABD'nin krizle baş etme konusunda şu ana kadarki yeteneğinin dünya kapitalizminin küreselleşmeyle gerçekten bu durgunluk aşamasından kurtulduğuna dair bir gösterge mi olduğu soruları halen yanıtlanmayı bekliyor.⁴³

Eğer ABD'nin krizin etkileriyle baş edemediği ve ciddi bir düşüş geçtiği gösterilirse ve IMF'nin bu durumu fark etmesi küresel bir ekonomik darboğaza neden olursa, Jeffries bu görüşünü yeniden gözden geçirir mi? Ve bunun sadece kendi analizinin değil, uzun dalga teorisinin de başarısızlığının bir göstergesi olduğunu kabul eder mi?

Küreselleşme döneminin çelişkili doğası

Mevcut küreselleşme evresinin Marksist bir analizi, SSCB'nin çöküşünün dünya tarihinde 1991 yılında başlayan yeni dönemde sermaye bileşimi üzerindeki etkisini elbette dikkate almalıdır. Ancak, 50 yıllık büyük-çevrimin 'simetrik biçimde tasarlanışından' bağımsız olarak, 1993 ve 2007 yılları arasında İngiltere

ve ABD'deki güçlü yükselme ve zayıf düşüş evreleri ile Asya'daki sermaye birikiminin filizlenen gelişimine rağmen, emperyalist topraklardaki üretken sermayenin önemli sektörleri, sermayenin yapısal aşırı birikiminden kurtulmayı başaramamış, üretici emek için 1973-90 döneminde de sıkıntı yaratan durgunluğa doğru bir eğilim ortaya çıkartmıştır.

Bu analiz, daha önce özellikle de Keith Harvey'in makalelerinde ayrıntılı olarak geliştirilmiş, elbette kendi uzun dalga teorisinin harelendirilmiş dönüşümünden önce yazılmış, 2005 yılında tesadüfen değil, 2004-2006 yılları arasında yaşanan ve kredilerden beslenen yükseliş dönemi sırasında ortaya çıkmıştır.⁴⁴

Küreselleşmenin bugünkü evresinin koşulları, savaş sonrası patlama dönemi ve 1973 tarihli petrol şokuyla başlayan, gelişmenin durgunluk eğrisinden kurtulmayı amaçlayan bir küresel kapitalist saldırı sırasında 1970 ve 1980'lerin sonlarında hazırlandı. 1944 Bretton Woods finansal kontrol sistemi ve dolar-altın paritesi terk edilmiş, Şili gibi baskıcı ülkelerde yeni neoliberal ekonomik yöntemler büyük siyasi ve ekonomik vahşet kullanılarak uygulanmıştır. Ancak yüksek yapısal enflasyon depresif bir dinamik ile birlikte, 1974-76 yılları arasında ekonomik durgunluğa neden olmuştur. Durgunluk karşısı Keynesyen politikalar enflasyonu körüklemiş; Avrupa'da güçlü emek hareketleri kazançlar üzerindeki kontrolleri engellemiş; Üçüncü Dünya denilen yerlerde ticaret engelleri ve sermaye kontrolleri, emperyalist güçlerin 'serbest' yatırımlarını engellemiştir.

Bu karşı saldırı 1978 yılında Volcker şokuyla derinlik kazandı: FED Başkanı Paul Volcker, %18'lik faiz oranı artışıyla likidite fazlasını ve aşırı değerli sermayeyi sistemin dışına itmeye, yani kasıtlı ve keskin bir değersizleşme ve durgunluk aracılığıyla aşırı birikim krizini düzeltmeye çalıştı. 1979-1982 dünya bunalımı baş göstermiş, Reagan ve Thatcher gibi siyasilerin devri başlamıştı; 1980-1982 yılları arasında ABD ve İngiltere'de iflaslar ortalığı kasıp kavurdu. İşsizlik keskin bir biçimde yükseldi.

Gayet iyi bilindiği gibi, 1980’lerde kendi yerli emek hareketlerinin gücünü kırmaya çalışma amacının ötesinde, asıl olarak, tüm yarı-sömürge ‘Üçüncü Dünya’ ülkelerine ticaret ve sermaye ihracının önündeki engelleri kaldırma amaçlı, kararlı ve sistematik bir Anglosakson emperyalist saldırı yaşandı. Düşük emek maliyetlerine dayalı üretim yoluyla kâr oranlarının düşüş eğiliminin önüne geçebilmeyi, üretken işletmelerin büyüklüklerini artırarak ölçek ekonomileri etkisi elde etmeyi, tiranlıkla yönetilen ülkelere yatırımlarda bulunarak emekçileri koruyan mevzuattan ve ‘kısıtlayıcı etkinlikler’ adını verdikleri örgütlü emekten kaçınmayı ve kârın geri dönüşünün tarifeler, para denetimleri veya vergilendirme gibi müdahaleler olmaksızın maksimize edilebileceği koşulları yaratmak istediler.

Uluslararası finans kuruluşları, emperyalist yarı-sömürge dünyayı zorla açma politikasını etkileme araçları olarak önemli rol oynadılar. Başlıca silahları da borç verme oldu. Petrol fiyatlarının 1973 yılındaki yükselişinden sonra, petrol ihracından fayda sağlayan Üçüncü Dünya ülkelerinin finansal altyapıları bulunmuyordu ve kârlı iç kalkınma gücü için yeterli ülke içi piyasadan da yoksundular. Dolar servetleri, büyük ölçekli krediler için müşterileri arayan batılı bankalara yatırılmıştı. On yıllık durgunluk döneminin ortalarında kredi oranları düşük olan bankalar, üçüncü dünya hükümetlerine çok yüksek tutarlarda kredi vererek, 1982 yılına gelindiğinde, dünya çapında 827 milyar dolar gibi o güne kadar yaşanmamış düzeyde bir borç düzeyine ulaşılmasına neden oldular.

Volcker şoku, sadece Üçüncü Dünya ülkelerindeki borçluların, borçlarını çevirebilmelerini imkânsız kılmamıştı. ABD devlet tahvillerinin getirilerini de artırarak, sermaye yatırımlarını geri bırakılmış (‘gelişmekte olan’) ülkelere, ABD’ye kaydırdı. Latin Amerika’daki özellikle Meksika gibi ülkeler ve Afrika ülkeleri kendilerini borçlarını geri ödeyemez durumda bulurlarken, bankalar sadece yarı-sömürge ülkelere kredi akışını durdurdu-

lar. Uluslararası Para Fonu kısa vadeli kredi programlarıyla devreye girdi. Bu programlarda adeta sokmaya hazır iğneleri vardı. Borçlu ülkelerin sosyal refahın sağlanmasına yönelik kamu harcamalarını kesmelerini, kamu işletmelerinin özelleştirilmesini, ithalat kontrolleri ve sübvansiyonların baltalanmasını ve elbette ki ülke ekonomilerinin yabancı yatırımlara açılmasını zorunlu kılan Yapısal Uyum Programlarının kabulünü şart koşuyorlardı.

Ancak SSCB ve Çin gibi kapitalist olmayan planlı büyük ekonomilerin varlığı, sermayenin küresel çapta ilerleyişine önemli bir engel teşkil ediyordu. Yozlaşmış işçi devletleri, jeopolitik düzeyde, batılı finans sermayesinin egemenliğinden sınırlı koruma bekleyen, ithal ikameci ve devlet destekli kalkınmanın yönlendirilebileceği yarı-sömürge rejimlere alternatif bir güç sağlıyordu. 1980’lerde emperyalist ekonomik saldırının yoğunlaşması, kapitalizm sonrası ülke ekonomilerinin gücünün daha fazla tüketilmesi amacıyla askeri harcamalarda ve İkinci Soğuk Savaş adı verilen rekabette yoğunlaşmayla birlikte gerçekleşti. Zaten bürokratik durgunluğa gömülmüş durumda olan, işçi sınıfı demokrasisinden yoksun, emek üretkenliğini ve büyüyen nüfusun artan ihtiyaçlarını karşılama yetisinden yoksun olan Stalinciliğin sona ermesi kaçınılmazdı. SSCB’de yeniden oluşturulan bir sosyalist plânın temelleri üzerinde işçi sınıfı demokrasisinin sınırlarının genişletilmesine adanmış bir kitle hareketinin var olmayışı, sosyal karşı devrimin tek alternatif olduğu anlamına geliyordu. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’da yönetici partilerinin çöküşünün ardından, kapitalist restorasyon yanlısı rejimlerin kendini bilmez iktidar tavrı gelmiştir. Çin’de Komünist Parti, 1992 yılında çabucak kapitalist restorasyonu gerçekleştirme kararı almıştır.

1980’ler boyunca neoliberal saldırı, 1973-1990 döneminin durgunlaştırıcı karakterine karşı emperyalist siyasi ve ekonomik tepki olarak kaldı. Şimdi SSCB’nin yenilgisi ile birlikte, işçi devletlerin yıkımı, eski işçi devletlerinin proletaryasının önemli bir kısmının sermayeye, yani değişir sermayeye, kısmi ve yavaş entegre-

rasyonu, dünya ticareti ve sınır ötesi yatırımların genişlemesi ve dünya çapında sermayenin ve çelişkilerinin büyümesiyle şekillenen yeni bir küreselleşme dönemi başladı. Savaş sonrası yükseliş gibi bu yeni küreselleşme dönemi geniş üretken kapasitenin imhasıyla başladı: Rusya ve Çin’de kâr elde edemeyen işletmeler kapandı ve hatta açıkça ayıklandı. Milyonlarca insan işini kaybetti. Ancak 1939-1945 yıllarındaki daha büyük yıkımın aksine, yeni küreselleşme döneminin yıkım süreci, aşırı birikmiş sermayeyi ve durgunlaştırıcı etkilerini küresel sistemin dışına atmadı.

Bununla birlikte Rusya ve Çin’de kapitalist üretimin genişlemesi ve iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi ile ilişkili güç değişimi, sermaye bileşimini küresel anlamda yeniden şekillendiren bir dizi jeopolitik ilişkiyi başlatarak, tarihi bir değişime yol açtı. Uzun dalga teorisinin şematik varsayımlarının kurbanı olmadan, dünya ticaretinde ve yabancı yatırımlardaki artışın ve çok düşük emek gücü değerine sahip milyonlarca işçinin dünya piyasalarına girişinin, dünya çapında sermayenin üzerindeki etkisini görmek önemlidir.

Gösterdiğimiz gibi⁴⁵, Sovyetler Birliği ve Çin’de kapitalizmin yeniden kuruluşu, yatırım akımlarının küresel çizgisini değiştirmiştir. 1991 yılından itibaren, yurt dışındaki özelleştirilmiş varlıkları satın alan Batı merkezli çok uluslu şirketler geliştirmekte olan ülkelerin hükümetlerine ihracata dönük üretim amacıyla kredi sağlamak ve ucuz emek maliyeti olan ülkelere üretimlerini konumlandırmak ya da yeniden konumlandırmak için yeni fabrikalara ve makinelere yatırım yapmak üzere harekete geçmişlerdir.

Harvey’nin, uzun dalga teorisini kabul etmeden önce 2003 yılında açıkladığı gibi, 1991 yılından sonra,

gelişmekte olan ülkelerin toplam ihracatında mamul malların oranı artış gösterdi. 1980 yılında %25’ten az olan bu oran, 1998 yılında %80’in üzerine çıktı. Benzer şekilde, gelişmekte olan ülkelere yönelik toplam sermaye akımları 1970’lerde 28 milyar dolardan az iken, 1997 yılında 306 milyar dolara ulaştı. Resmi yardım akımlarının

yarısından fazlası kesintiye uğrarken, birçok yükselen ekonomi için özel fonlar en önemli sermaye kaynağı haline geldi.⁴⁶

Doğrudan yabancı yatırımlar 1990'lar boyunca artmaya devam etti, özel fonlar ve emeklilik fonları aracılığı ile öz sermaye yatırımları 1970 yılında 0,01 milyar \$' dan, 1996 yılında 103 milyar £'e yükseldi. 1991 ve 2000 yılları arasında, üçüncü dünya ülkeleri doğrudan yabancı yatırımların serbestleştirilmesi için toplam 1187 yasal ve düzenleyici önlemi yürürlüğe koydular. 1995 yılında, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması GATT, ticaret ve yatırımların serbestleştirilmesine uluslararası ölçekte yarı-tüzel bir yapı kazandırmak için Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştürülüp, 'yükselen ekonomiler'e verilen krediler 1996-1997 döneminde zirve noktasına ulaştı.

Asya'daki hızlı büyüme, bölgeyi acımasızca krize götürdü. 1997 yılında Asya finansal krizi sırasında Güney Doğu Asya'da fonlar, sermaye piyasalarından aniden kaçtılar. 1996 yılında Güney Doğu Asya sermaye piyasalarına önceki yılın toplam sermaye miktarından daha fazla düzeyde, 93 milyar \$ akarken, 1997 yılında krizle birlikte 105 milyar \$'lık bir sermaye kaçıışı yaşandı. Tayland ulusal para birimi Baht'ın devalüasyonu ile ortaya çıkan enflasyon ülkede isyanlara yol açarken, Malezya'da yüzlerce şirket bir gecede iflas etti. Endonezya'da 40 milyon insan -bir başka deyişle her beş kişiden biri- yoksulluk sınırının altına düştü.

Çeşitli para birimlerinin çöküşü, enflasyonu besledikçe, hisse senedi fiyatları düştü. Etkin bir şekilde Asya piyasalarına kredi sağlayanlar, bu piyasalardan hisse senetlerini yok fiyatına alıp kredilerle takas ettiler ve Asya ekonomilerinden büyük paylar ko-parmayı başardılar. IMF, sıkı koşullarla verdiği krediler yoluyla mali destek sağlarken, kredi verdiği ülkeleri de piyasalarını açmaya zorladı. Küreselleşme ileri doğru bir adım daha attı.

Bununla birlikte ülkesine geri dönen bu büyük miktardaki fiktif sermaye kendisine çıkış yolunu, elbette asıl olarak artık değer üreten temel imalat sanayiinde değil, batıdaki sözde dot.com şir-

ketlerinin yükselişi denilen spekülâtif devirde buldu. Sıfır varlığı olan ve asla herhangi bir varlığa sahip olmamış şirket hissele-ri, çevrimin spekülâtif evresinin klasik mantıksızlığından dolayı olağanüstü yüksekliklere ulaştı. Fiktif sermayenin patlamasının altında her zamanki gibi sermayenin aşırı birikimi ve kâr oranlarının düşme eğilimi yatmaktadır. ABD’de dot.com şirketlerinin yükselişi sırasında şirketlerin reel kârlılığı %15 düşüş göstererek, 2000 yılında borsanın çöküşüne neden oldu.

2000-2001 yılları arasındaki ekonomik düşüşü sadece küçük bir işaret, hatta sahte bir düşüş gibi görmek bugün olağan hale gelmiştir. İngiltere’de ekonomik faaliyetlerin daralması (GSYİH’nin iki çeyrek boyunca düşmesi) ‘teknik olarak durgunluk’ seviyesinde kabul edilmediğinden, bazıları söz konusu dönemde düşüş yaşanmadığını ve 15 yıl boyunca kesintisiz bir büyüme yaşandığını iddia etmektedir. Ancak 2001 yılında ABD’de üretim, %6 azaldı, 2002 ve 2003 yılının ilk iki çeyreğinde imalat sektöründe üretim %3 düştü, 2000-2003 yılları arasında ABD’de imalat sanayiinde üç milyon insan işini kaybetti.⁴⁷

Diğerlerine göre bunun ABD ekonomisinin geleceğine olumsuz etkisi 2000 yılındaki çöküşü takiben ABD’de gerçekleştirilen faiz indirimleri ve Çin’de ihracata yönelik üretimdeki doğrudan yabancı yatırım artışı ile ‘telafi edilebileceğinden fazla’ değildi.

Birbiriyle bağlantılı olan bu iki faktör, ABD ve İngiltere’de yeni ve olağanüstü bir ekonomik canlanma yarattı. 2000-2001 yılları arasında yaşanan kısa süreli durgunluğu esas alan birçok kişi, çevrimlerin artık geçmişte kaldığına, yeni bir büyük çevrimin yükselme evresinin tam ortasında olduğumuza inanıyordu. Gerçekten bu ekonomik canlanma, istisnai bir durumdu, ama heveslilerinin hayal ettikleri anlamda bir istisna değildi. Varlığını sürdürebilmek için krediye, hatta yurtiçi hane halkı borçlanmasına bel bağlamanın derecesi olağanüstüydü. Tek hassas nokta bu değildi. ABD ve İngiltere’deki ucuz kredinin kendisi Çin’den gerçekleştirilen ihracatın deflasyonist etkisi altındaydı; bu öyle bir

şeydi ki, üzerine kurulu olduğu temel olan Çin'in ekonomik büyümesi aslında aynı zamanda altını oyuyordu. Küreselleşme döneminin son yıllarında ABD kapitalizminin kendi yapısal aşırı birikiminin üstesinden geldiği ve durgunluğa yol açan güçlü eğilimleri yokettiği düşüncesinin bir efsaneden ibaret olduğu ortaya çıkmıştır.

Amerikan sermayesinin 2001 yılında yaşanan krize tepkisi, üç yıl boyunca negatif reel faiz oranları yoluyla ABD tarihindeki krediye dayalı genişlemeye en agresif uyarıcıyı devreye sokmak şeklinde oldu. Ocak 2001 ile 2003 yazı arasındaki dönemde devlet tahvili oranları, %6'dan %1'e kadar 11 kez düşürüldü. *Beşinci Enternasyonal*'in 2006 yaz sayısında gösterdiğimiz gibi, bu durum tüketici kredileri ve mortgage kredilerinde bir patlamaya yol açtı. Konut fiyatları fırladı. Ancak efektif talebi uyarmaya yönelik bu duruma rağmen, ABD'nin çevrimsel canlanması sönüktü. 2001, 2002 ve 2003 yıllarında, GSYİH askeri harcamalardaki geniş çaplı artışa rağmen ortalama olarak sadece %1.7 artış gösterdi. 2004 ve 2005 yıllarına kadar GSYİH'de önemli bir artış kaydedilmedi. Peki bu rakamlar Çin'de sermayenin artışı veya küreselleşmesinin ABD için genişlemeci dinamikler içeren yeni bir çapraz-çevrimsel dönemi başlattığı anlamına mı geliyor?

Hayır gelmiyor. 2004 yılında GSYİH %4,2'ye, ardından 2005'te %3,5'e yükselirken, 2001- 2005 yılları arasında sınai çevrimde 1950'li yıllar ile kıyaslanabilir düzeylerde, yıllık ortalama % 2,5'lik bir büyüme yaşandı.⁴⁸ Ortalama yıllık GSYİH büyümesi, istihdam edilen kişi başına büyüme, sermaye stoku, reel ücretler, işsizlik; tüm bu göstergeler 1990-1995 döneminin depresif göstergelerine ya eşit ya da daha kötü durumdadır.

Üstelik Kasım 2001'i takip eden ilk üç yıl boyunca yalnızca %1,1'lik artış gösteren istihdamda iyileşme zayıftı. Bu, daha önceki sınai çevrimin canlanma dönemlerinin ortalaması olan %8,3'lük artışla karşılaştırılabilir bir rakam değildi.⁴⁹

Özel sektörde istihdam da 2001 durgunluk öncesi düzeylere

Mayıs 2005'te ulaşabildi. 2004 ve 2005 'yükseliş yılları'nda bile, istihdam yıllık %1,3 artış gösterirken, bu oran 1990-2000 yılları ortalamasından %33 daha düşüktür.

Çin'in gelişmesinin güçlü deflasyonist etkisi altında bu durum nasıl gerçekleşebiliyordu? Öncelikle belirtilmesi gereken nokta, *Sürekli Devrim*'in ileri sürdüğü gibi Çin'deki sermaye üretiminin düşük organik bileşimin bir tür 'sermayenin küresel ölçekte daha düşük organik bileşimi'ni ortaya çıkartmadığı, çıkartamayacağıdır. Dolayısıyla da ABD'de sınai üretimi veya uzun süreli bir ekonomik yükselişi teşvik edememiştir.

'Sermayenin küresel ölçekte organik bileşimi' yoktur. Bu, Marx'ın açıkça reddettiği ve sermayenin küresel olarak serbestçe dolaştığı ve ulus devletlerin yok olduğu anlamına gelen, bir anlamda Kautsky'nin revizyonist ultra-emperyalizm görüşüyle daha kaba olan modern küreselleşme karşıtı teorisyenlerin görüşlerinin bir karışımı olan hatalı bir kavramdır. Elbette küresel sermaye, tıpkı özel mülkiyetin engellerini parçaladığı gibi ulus devletin engellerini de parçalar, ancak bunları aşamamıştır ve aşamayacaktır. Dünya ekonomisi, ulus devletleri veya ulusal ekonomileri ortadan kaldırmamıştır.

Elbette bu, ticaret yoluyla oluşan uluslararası ortalama kâr oranları olmadığı anlamına gelmiyor. Uluslararası ortalama kâr oranları kesinlikle vardır ve üretim fiyatları, emek ve değişmez sermaye maliyeti artı ortalama kâr oranına bağlı olarak oluşturulur. Böylece merkezleri emperyalist ülkelerde bulunan şirketler, düşük organik sermaye bileşimine sahip şirketlerle alışveriş yaparken olağanüstü kârlar elde ederler. Ancak bu, sermayenin organik bileşiminin tüm ülkelerde eşitlendiği anlamına gelmez; tersine, emperyalist süper kâr, ülkeler arasında sermayenin bileşimi ve emek üretkenliğindeki farklılıklardan kaynaklanır.

Bu yüzden Çin'in dünya piyasalarına girişini küresel anlamda sermayenin organik bileşimini düşüren bir etken olarak görmek düpedüz hatadır. Ücretleri ve düşük değere sahip sermaye malla-

rını ucuzlatır ve dolayısıyla Batı'da değişmez ve değişir sermayenin değerine sınırlandırma getirir. Ancak, gördüğümüz üzere, gelişmiş ülkelerde değişmez sermayenin değişir sermaye karşısındaki göreceli değerinin yükselme eğilimini uzun süreli olarak telafi edemez. Krize yol açan da bu süreçtir.

Çin'de sermayenin düşük organik bileşimi ile üretilen düşük değerli ve dolayısıyla daha yüksek kâr getiren ürünler, ABD'de emek gücünün yeniden üretim maliyetinin düşürülmesi yoluyla artık değer oranını etkilemiştir. Bu durum sömürüyü artırır, ancak kâr oranının düşme eğilimi yasadışı kalıcı olarak değiştiremez -aslında ucuz tüketim malları ithalatı ile değişmez sermaye karşısında değişir sermayenin değerini düşürmek, ithalatçı metropolde sermayenin organik bileşimini artırırken, kâr oranlarının uzun vadede düşme eğilimini hızlandırır.

Çin'in gelişmesinin en önemli etkisi, tarihindeki en düşük faiz oranlarını teşvik eden deflasyon, diğer bir deyişle kredi patlaması oldu. En genişlemeci yıllar olan 2004 ve 2005'te büyümenin izlediği yol, bunu açıkça göstermektedir. 2005 yılı Aralık ayına gelindiğinde, ABD'de imalat sanayiinde istihdam, Temmuz 2000'dekinden 3 milyon işçi daha az, bir önceki yıldan da 78.000 işçi daha az olmak üzere, 1945 yılından bu yana en düşük seviyesine düşmüştür! Telekomünikasyon, ulaştırma, antrepoculuk ve toptan ticarete istihdam düştü -2000 ve 2005 yılları arasında tüm bu sektörlerde istihdamdaki toplam düşüş 3,94 milyon oldu.⁵⁰

Peki hangi sanayilerde büyüme yaşandı? Kredi balonuyla ilişkili olan sanayilerde, örneğin bankacılık, sigorta ve gayrimenkul sektörlerinin dahil olduğu finansal hizmetlerde, 563.000 yeni iş doğarken; bu rakam inşaat sektöründe (konut patlamasının tam ortasında) 45.000, profesyonel hizmetlerde 620.000; perakendecilikte 17.000, sağlık ve eğitimde ise 2,4 milyon olarak gerçekleşti.⁵¹

Son olarak, yıllık net ihracat (ABD'nin ticaret açığı) bu dönem boyunca ters yönde % 60'tan fazla arttı.⁵² Bu tabloda 2005 yılından bu yana bir gelişme yaşanmadı. Aksine, 2007 yılının Kasım

ayında ABD Merkez Bankası 2008 yılı için ekonomik büyüme tahminini yeniden gözden geçirerek %1,8 ila 2,5'luk bir aralığa düşürdü. Kredi piyasaları ve konut piyasasındaki kırılganlığa bağlı olarak alınmış bu karar bile şaşırtıcı derecede iyimser olarak değerlendirildi. Bugün negatif büyüme oranları, ABD'nin en büyük bankası Citigroup, the *Economist Intelligence Unit* ve benzeri oluşumlar da dahil olmak üzere birçokları tarafından açıkça tahmin ediliyor.

Bu nedenle, Çin ve diğer yozlaşmış işçi devletlerinde kapitalizmin yeniden kuruluşunun deflasyonist etkisine rağmen, küreselleşme evresinin en güçlü genişletici özelliklerinin bile ABD ekonomisinde sermayenin aşırı birikiminin üstesinden gelemediğini, ABD emperyalizminin ve diğer emperyalist ülkelerdeki üretici güçlerin durgunluğa girme eğilimlerinin önüne geçemediğini ifade etmeliyiz. Dahası, Çin'deki aşırı birikim bu direncin bile zayıfladığının göstergesidir.

Peki 1991 yılında başlayan küreselleşme dönemi için şu ana kadar neler söylenebilir?

Çin'de 1992 yılında kapitalizmin yeniden kuruluşundan sonra istihdam yaratan sermaye birikimine ve DTÖ üyeliğine tanık olduk. Dünyayı yöneten ABD ve müttefiki İngiltere (dolayısıyla dünya ekonomisi), 1992 sonrasında hâlâ sınai çevrimlerle karşı karşıya kalırken, Asya'daki gelişmenin deflasyonist etkileri 'normal' enflasyonist baskılara tepki göstermeden, karşı çevrimsel tedbirlere -aslında ucuz kredilerle beslenen varlık fiyatlarında patlamalara- izin verdiği için, 1998 ve 2001 yıllarında güç ve süreklilik anlamında daha iyi konuma geldiler. Böylelikle, eski işçi devletleri ile bunların yok olmasının jeopolitik sonuçları nedeniyle dünya piyasalarına daha fazla entegre olan Hindistan gibi yarı-sömürgelerdeki kapitalist gelişme dolayısıyla bu ülkelerdeki durgunluk aynı dönemde olağandışı sığ biçimde gerçekleşti.

Ancak, bu dönem 1951-1973 dönemine benzeyen uzun süreli bir ekonomik yükseliş dönemi değildir. Egemen güçlerin değer-

sizleşmenin getirdiği yükü tekrar tekrar telafi etme girişimleri, Almanya'nın 1990'lı yılların büyük bir kısmını kriz ve durgunluk içinde geçirmesine yol açtı. Almanya o dönemden günümüze kadar sadece ılımlı bir canlanma için mücadele etti. Japonya da aynı dönemde yaşadığı durgunluğu neredeyse on yıl boyunca izlediği sıfır faiz oranı politikasıyla aşmaya çalıştı. Bugün ABD'de yaşanmakta olan durgunluk ve doların değer kaybı, Almanya ve Japonya'nın düşük büyüme oranlarında kalmalarına veya durgunluğa girmelerine neden oluyor. Güney Doğu Asya ve Latin Amerika'da ekonomik büyüme yaşansa da, 1998 ve 2000-2001 sismik krizlerindeki değersizleşmenin yükü benzer şekilde ortaya çıkıyor. Daha da önemlisi, ABD ekonomisinin temel sektörlerinde süregelen durgunluk, kredi beslemeli, tüketime dayalı ekonomik genişlemeyi 2007 yılında krize dönüştürdü.

Bu dönem, Lenin'in *Emperyalizm*'de ayrıntılı olarak ele aldığı asalak yapı, tekellilik, bölüşüm, yeniden bölüşüm, düşüş gibi emperyalist çağın temel özelliklerinin artış gösterdiği ve hızının arttığı bir dönem olmuştur. Bu dönem, kapitalizmin hiç olmadığı kadar açık bir biçimde en yüksek aşaması, sosyalizme geçişi hazırlayan bir dönemdir.

Yukarıda değinildiği gibi, Batı'da sermayenin yüksek oranda organik bileşimini, dolayısıyla da krizle sonuçlanan muazzam bir karışt ve ters yönlü hareketi görmeye devam ediyoruz. Doların tarihi düşüşü devam ettikçe, merkez bankalarının karşı-çevrimsel eylemi enflasyonu ve uluslararası tansiyonu yükseltiyor, bu da diğer ihracatçı ülkelerle rekabeti kızıştırıyor.

Bu dönem, Batı'nın 1998 ve 2001 yıllarında alınan karşı-çevrimsel tedbirlerden fayda sağlama yeteneğine tanık olurken, normalde yaşanması beklenen enflasyonist sonuçlar da yaşanmamış oluyor ve bu olasılık şimdilik ortadan kalkmış görünüyor. 2004-2006 yıllarında ABD ve İngiltere'de yaşanan ekonomik yükseliş, kuşkusuz kapitalist ideolojik özgüveni yeniden sağlamış, küçük burjuvazi ve emek aristokrasisini şımartmış, işçi sınıfının

cesaretini kırarak, onları sağa itmiş ve cesaretsiz aydın kesimin sermayenin görünür direnci karşısında huşu içinde eğilmesine yol açmıştır. Ancak 2007 krizi, Anglosakson emperyalist sermayenin bu pembe tablosunun sona yaklaştığını ve küreselleşme dönemi- nin krizle beraber kapanıyor olabileceğini gösteriyor.

1992-2007 döneminin, 1973-1992 döneminden jeopolitik iliş- kiler ve küresel kalkınmanın genel yapısı bakımından farklılık gösterse de dünya çapında üretici güçlerin gelişimine yönelik bas- kın bir eğilim ile karakterize edilebilecek genişlemeci bir dönem olduğu söylenemez. Almanya ve Japonya'daki uzun durgunluk ve gerileme, Güney Doğu Asya ve Latin Amerika'da değersizleşme ve sismik kriz dönemlerini, hepsinden öte, ABD'deki ekonomi- nin artık değer üreten sektörlerini ya gerilemeye ya da büyümede yavaşlamaya iten zayıf canlanmayı dikkate alınca şu sonuca vara- biliriz: 1992 sonrası küreselleşme dönemi temel anlamda üretici güçlerin girdiği durgunluk eğilimiyle karakterize edilebilir. Bu el- bette hareket eksikliği göstergesi değildir, daha ziyade bu küresel düzenin dengesizliğinin, büyüme ve gerilemenin dengesizlikleri- nin hâkim emperyalist ülkelerdeki aşırı birikim eğiliminin üste- sinden gelmekte başarısız olduğu anlamına gelir.

Bu şoklar, işten çıkartmalar, ücret kesintileri, enflasyonun reel ücretler üzerindeki etkileri gibi yollarla krizin bedelini işçi sını- fının ödemesiyle belirlenen kapitalist sınıfın kaçınılmaz saldırı- larını da beraberinde getiriyor. Ancak başka alanlarda işçi sınıfı- nın karşı koyuşu, burjuvazinin krize yönelik açıklamalarına ya- nıt vermeyen liderler tarafından engelleniyor ve sınırlandırılıyor. Patronların 'daha yüksek ücretler enflasyona yol açar' savını ka- bul ediyorsanız, enflasyon düzeyinin altında 3 yıllık bir ücret an- laşmasına neden karşı çıkıyorsunuz?

Sermayenin ve krizlerin Marksist analizini yapmamızın ama- cı, üçlüdür. Bize, küreselleşmenin yoksulluk, eşitsizlik ve istikrar- sızlığı geçmişte bırakacağını ve bunun yerine, emperyalist dünya düzeninin krizlerle yüklü dinamğine doğru bir bakış açısı getire-

ceklerini ileri süren sistem savunucularına yanıt vermek, patronların kendi çıkarlarına hizmet eden argümanları çürüterek işçi sınıfı hareketine yardımcı olmak amacıyla krizlerin nedenleri hakkında doğru bir açıklama sunmak ve en son olarak da sermayenin felç edici sınırlarının üstesinden gelmek için sermayenin kendisine karşı küresel olarak yönlendirilen bir mücadeleye gereksinimimiz olduğunu göstermektir.

Notlar

1. Paul Matlick, *Economic Crisis and Crisis Theory* (Ekonomik Kriz ve Kriz Teorisi), Londra 1981, bölüm 5, 'Ernest Mandel's Late Capitalism' ('Ernest Mandel'in Geç Kapitalizmi'), ayrıca bkz. www.marxists.org/archive/mattick-paul/1974/crisis/
2. L. Trotsky, 'The Curve of Capitalist Development' (*Kapitalist Gelişme Eğrisi*), 1923, MIA, <http://www.marxists.org/archive/trotsky/1923/04/capdevel.htm>.
3. P. Mattick, age., s. 219.
4. Bkz. Weekly Worker (Haftalık İşçi), 2008, www.cpgb.org.uk
5. G. Carchedi, *Frontiers of Political Economy* (Ekonomi Politîğin Sınırları), Verso 1991, s. 190.
6. L. Trotsky, age.
7. Aynı yerde.
8. Aynı yerde.
9. Aynı yerde.
10. G Carchedi, *Frontiers of Political Economy* (Ekonomi Politîğin Sınırları), age., s.191
11. Bill Jeffries, 'China: a bubble about to burst?' ('Çin: Patlamak Üzere Olan Bir Balon mu?'), <http://www.permanentrevolution.net/?entry=1040&view=entry>
12. Workers Power, Mart 2007
13. Financial crisis rocks stock markets (Finansal kriz hisse senedi piyasalarını sarsıyor), 13 Ağustos 2007, at www.permanentrevolution.net
14. B Jeffries, 'The Socialist Party Editorial: World Economy Fundamentally Unsound: Review' ('Sosyalist Parti Başyazısı: Dünya Ekonomisi Temel Olarak Çürük: İnceleme'), 30 Ağustos 2007
15. B Jeffries, Financial crisis rocks stock markets (Finansal kriz hisse senedi piyasalarını sarsıyor), 13 Ağustos 2007
16. B Jeffries, The sub-prime crisis and the world recession (or not) [Sub-prime krizi ve dünya durgunluğu (veya aksi)], 13 Eylül 2007
17. B Jeffries, Chris Harman, globalisation and the upward long wave (Küreselleşme ve Yukarı Yönlü Uzun Dalga), bölüm 1, 2 Kasım 2007
18. Aynı yerde.
19. Aynı yerde.
20. B. Jeffries, 'OECD assesses world economy' ('OECD dünya ekonomisini değerlendiriyor'), 7 Aralık 2007
21. Aynı yerde.
22. Aynı yerde.
23. B. Jeffries, 'Recession in 2008?' (2008'de Durgunluk?), 4 Ocak 2008
24. Aynı yerde. Buradaki cüret, Jeffries'in Chris Harman, Peter Taaffe ve yazarın, Marksist politik ekonominin ülke ekonomileri veya dünya ekonomisi hakkında kesin tahminler yapmasına olanak tanımadığına ilişkin ifadelerini sürekli olarak hor gördüğü gözönüne alındığında, şaşırtıcıdır.
25. Aynı yerde.
26. K. Harvey, 'Credit Crunch: Is it easing or about to get worse?' ('Kredi Krizi: Hafifliyor mu, yoksa daha da kötüleşmek üzere mi?'), 20 Ocak 2008
27. Aynı yerde.
28. Recession in 2008? (2008'de Durgunluk?) Age.

29. Trotsky, *The Curve of Capitalist Development* (*Kapitalist Gelişme Eğrisi*), age.
30. Keith Harvey, Marxism and long waves (Marksizm ve uzun dalgalar), 17 Temmuz 2006.
31. Aynı yerde.
32. Aynı yerde.
33. Aynı yerde.
34. E. Mandel, *Long Waves of Capitalist Development: A Marxist Interpretation* (Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları: Marksist Bir Yorum) s. 11, 1995
35. Age.
36. Aynı yerde.
37. Aynı yerde.
38. Financial crisis rocks stock market (Finansal kriz hisse senedi piyasalarını sarsıyor), 13 Ağustos 2007, age.
39. Age.
40. OECD assesses the world economy (OECD dünya ekonomisini değerlendiriyor), age.
41. Age.
42. B. Jeffries, The Socialist Party: Credit crunch threatens global downturn: review (Sosyalist Parti: Kredi krizi küresel durgunluğu haber veriyor: İnceleme), 15 Ekim 2007
43. B. Jeffries, The sub-prime crisis and the world recession (or not) [Sub-prime krizi ve dünya durgunluğu (veya aksi)] 13 Eylül 2007
44. Globalisation; the contradictions of late capitalism (Küreselleşme; geç kapitalizmin çelişkileri), Fifth International'da, Cilt 1, 1. Basım, Kasım 2003 ve *Anti Capitalism-Summit Sieges and Social Forums* (Kapitalizme karşı: Zirve Kuşatmaları ve Sosyal Forumlar)'da Bölüm 1, 'Globalisation' (Küreselleşme), Sonbahar 2004
45. Bkz. Keith Harvey, Fifth International, Cilt 1, 1. Basım ve Peter Main, *Fifth International, Cilt 2, 4. Basım*, Mao to Market (Mao'dan Piyasaya)
46. *Fifth International, Cilt 1, 1. Basım*
47. *Fifth International, Cilt 1, 1. Basım*, s. 33-34
48. Bkz. Robert Brenner, The Economics of Global Turbulence (Küresel Çalkantının İktisadı), 2006 s. 330-331. Tamamı US Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis ve US Department of Labor, Bureau of Labor Statistics (ABD Ticaret Bakanlığı, Ekonomik Analiz Bürosu ve ABD Çalışma Bakanlığı, İş İstatistikleri Bürosu)'den derlenmiştir.
49. Aynı yerde, s. 331, Robert Brenner bu hesaplama için Doug Henwood'a teşekkür eder.
50. Brenner, age., s. 331-332
51. Aynı yerde.
52. Aynı yerde.

